95

Ex dono amici optimi
D. Levini Ziegenhorn.

A°. 16 14 Men. Octob.
Lipsiæ.

PARATITLA IN LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORVM SEV PANDECTARVM.

Item in Libros Nouem Codicis Imperatoris Iustiniani.

OPVS IAC. CVIACII.

Ex postrema Auctoris recognitione.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote.
ANNO M. D. XCV.

IACOBVS CVIACIVS GEORGIO LOMELLINO PATRITIO GENVENSI S.

SAEPENVMERO *mirari mihi cõtigit atq; etiam stomachari, Doctissime Gregori, quòd cùm ad Titulos Digestorum monita tantũ quædam breuia, quæ Paratitla vocat, Iustinianus edi permiserit, cõmentarios districtè vetuerit, exstant tamen innumeri, qui in id solùm incumbant quod is vetuit, permisso qui vtatur nullus: quanquã de commentarijs facilè accipio excusationẽ, non fuisse cur Iustiniani ætate his impederetur opera, qua ius cùm esset omne clarius, & positum in vsu quotidiano, periculum erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commentariorum disputationes. Verùm à Iustiniano mox quia iacuit in Occidente potissimùm diu ius omne in occulto, quoad Lothario II. Imperatore abhinc annis supra an*[illegible]*CC. in vsum communem redijt, nobis fuisse necesse iuri antiquo & longa desuetudine corrupto obscuratoq; ex commentarijs lumen fœnerare, non sufficiente eo quod ab illo tempore attulerant Summarum vel Glossarum auctores primi: hi cauerant maximè, ne ab Iustiniani edicto migrare viderentur, editis primùm*

Summis, quas habuere pro Paratitlis, deinde etiã glossis pro ea quam idem Iustinianus κατὰ πόδα interpretationem appellat. nam si præter Paratitla etiam Græca lingua κατὰ πόδα fieri interpretationem Iustinianus permitteret, cur non sibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, existimarunt non esse causam, breuiter scilicet & aptè, nec pluribus multò verbis quàm leges ipsæ scriptæ forent. eæ enim sunt propriè glossæ, ex κατὰ πόδα interpretationes. Sed hæc cùm non explerent obtusiora ingenia, nec satis ius illustrare viderentur, superuenere alij, qui non mutato nomine glossas auctiores redderent quàm pateretur ipsum glossarum nomen, atque ita paulatim glossæ factæ grauidæ quæsierunt sibi liberos, ingentes, immanes, insanos commentarios, qua de re sola nihil equidem queror, sed si quo modo Iustinianus noluit, tandẽ scripsimus, malè morigeri, cogente obscuritate, vt dicimus, quæ tamen profectò esset etiam hodie parua, si non esset nostra in laborando diligentia parua, hoc me malè habet quòd non scribamus etiam quomodo is suasit nobis scribendum esse, nam quotus quisque est qui vel Paratitla, vel κατὰ πόδα scripserit benè? nec enim scribit benè, nisi qui Papiniani, Vlpiani, Scæuolæ, Pauli, Iuliani scribit more, & hoc verò more commentarios aliquis fortè, Paratitla nullus. Summas nominent, vel Ti[illegible]rũ expositiones, vel illud ipsum Paratitulorum, vel [illegible]quod aliud est speciosius nomen vsurpent: rectè iudicas, Doctißime Gregori, qui hæc longè recedere arbitraris à Paratitulorum lege modoq;. Opus hoc esse docti Iurisconsulti. difficilè igitur ac penè impoßibile, vix enim singulas

las ætates singulos Iurisconsultos ferre. me contribuere ad vtrumque aliquid posse, qui κατὰ πόδα interpretationem Latinam paratam habeo, vt sæpè audijsti de me, si modò princeps aliquis expoliendæ eius otium mihi faceret, ne intermißione publicarum recitationum quidquam rei meæ incommodaretur, & cui sit in prōptu κατὰ πόδα, & paratitla esse multò magis, prudenter quod non me vtrumque posse præstare, sed conferre aliquid in vtrumque. absit enim vt illud vel agnoscam si quis tribuat, vel ad regem vltrò mihi insolētius, quod est maximi & perfectißimi Iurisconsulti: absit etiam vt DEO Opt. Max. laudem debitam non tribuam hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio, quod mihi benefecit beneficium nō agnoscens, vt poßim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & synceram iuris ciuilis enarrationem. Sed nisi ad κατὰ πόδα animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vnquàm elabetur opera. Ad paratitla auctorem, ducem, hortatorem neque posco alium, neque poßim quàm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui, visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ sciētia verißima longè cæteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quandiu in Italia esse licuit per meos mores. Fœcundam esse Italiam doctißimis Iurisconsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quòd in neminem eorum inciderim, & feliciter, quod inciderim in te solum. quia ita cū natura & iudicio mirabili, tū arte atque artificio etiam eo quod ex liberalibus studijs tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es,

vt qui te superet in Italia, vix putem superesse alium quemquam. nam ex his quos offendi, ne quid dissimulem, alius docendo & disputando mihi visus est planè delirare, maiore licèt fastu, conuentu atque mercede, alius sermonem usq; longius alienum ab eo in quo versari se profitebatur, in medium producere, alius ne intelligere quidem quid ageret, quidve loqueretur miser, alius è solio oculis ab scripto nunquàm dimotis deblaterare cōsiliorum multa milia in re, quæ vno verbo explicari potuisset, quæve explicatione vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte sapere, quam ex veris Iurisconsultis corraserat vel corrogauerat, cæteris planè desipere, & in nullo probitatem Iurisconsulto dignam, quæ tamen est omnis sapientiæ caput. in omnibus quæstus cupiditatem, ambitionem summam siue honoris siue inescandorum auditorum non solùm vt frequentibus decantent, quibus neque doctiores neq; meliores eos reddāt, sed verò etiam vt benè comitati per plateas & vicos ducantur & reducantur. tu vnus ab his abhorrens maximè, mihi visus es coniunctam cum summa animi integritate veram & non simulatam sapientiam adeptus. nec spatiorum vnquàm obliuiscar quæ fecimus, simul quandoque per tres aut quatuor horas in difficillimas quasque iuris quæstiones diligenter inquirentes. hæc spatia me in admirationem & obseruantiam tui perduxerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo sempiterno. & si quæ sors cecidit mihi, feliciora auspicia, quibus tu natus es, noluissent eandem in te subire, si vt dicam apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permi-

permisissent, non interesses iam amplius recitationibus meis, vt soles, sed ego vt iustius ita libentius interessem tuis, Vnum habeo, quem poßim pari laude adficere Germanum, Ioannem Hastenum Iuliacensem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris, vt eo loquente mihi sæpè visum fuerit Biturigis cùm mihi adesset pro sua humanitate frequens, parùm aut certè nihil me in iure ciuili profecisse, ita sæpè iniecit mihi pudorem aliter sentienti quàm ipse vellet. ita sæpè admirabilem mihi eruditionem ostentauit suam. Dicam deinceps nisi accedant alij, vnum me nosse Germanum Iurisconsultum, eximiæ scilicet & spectatæ eruditiõis, Ioannem Hastenum, vnum Italum, Gregorium Lomellinum, Nobilem & patricium vtrumque. Ne mirere igitur, aut ne miretur iam quisquam alius, cur tuo nomini Paratitla inscribere voluerim, Doctißime & Nobilißime Gregori. cui enim poßim iure meliore? cui magis è re mea? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multò plus quàm ipsi de opere meo. Non ego is sum qui blandiri cuiquam natura poßim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, eum oportet opinione mea omnem honorem & cultum insigniter promereri. Sed ne ignores quid ego hisce Paratitlis præstiterim, vel ne ignorent potius alij (nam id tu satis statim per te cognosces) eam ego in his scribendis artem adhibui, vt nihil ex eis adsequi poßit, nisi qui ea perlegerit tota: suppreßi superuacua, ne desiderarentur necessaria magnoperè caui, idem mihi faciendum esse persuadens quod oratori, quem poeta ait supprimere, quæ rusticus edit ineptus.

 Quid

Quid quoque titulo contineretur, qui cuiusque sensus esset, quæ scriptura castior, diligenter explicaui, etiam si quid contineretur planè aut plenè scriptura nõ efferret titulo subiecta, aperui enim retrusa & abdita pleraque. quo enim nobis ars & vsus, nisi vel adhibita cogitatione attentissima eruant, quæ non potuere omnia literis exprimi? Etiam ius definitionibus auxi permultis, quarum homines nostri erant indigentissimi, adeoque artis suæ malè compotes, vt nescirẽt definire quid quæque res esset quam tractandam susceperant, imò hærerent nonnunquàm annum integrum in definitione putà substitutionis, seruitutis, vel qua alia exquirenda necquidquam. quod imperitiam illorum arguebat maximam. perito enim facilè est statim vnius rei non vnam tantùm, sed complures edere definitiones, & omnes ex arte confectas: mihi quidem certè neque perito neque imperito fuit facilè, non fuit etiam difficilè. Peritissimus Galenus paulò audacius, ἐξεπίτηδες ἐχρησάμην πολλοῖς ὀνόμασι, αὐτὸ τοῦτ' ἐνδείκνυσθαι βουλόμενος, ὡς ἔνεστι παμπόλλους ὁρισμοὺς ποιεῖν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον, οὐκ ἐν τοῖς νοήμασι διαφέροντας. *& ego quoque forsitan nimis audenter, qui quas veteres iuris auctores nobis reliquere perfectissimas, eis etiam adiunxerim meas. Ad hæc verò continuationi titulorum (sic enim vulgò appellatur, quæ Græcis est* συνέχεια*) vt congrua vbique & consentanea ac veluti perpetua serie constans constaret ratio adlaboraui plurimum, atque interim quantum in me fuit principia iuris patefeci omnia, aut sanè præcipua:*

pua: cuius operæ meæ nullam aliam mihi mercedem exposco, quam vt tibi sit gratissima, iuris autem studiosis vtilissima. Non probabunt eam sat scio aut rictu oris aliquo, etiam si non interioribus sensibus se non probare dissimulabunt multi. Sed mei pluma non interest, dum tu probaueris modò. Non poterunt rursus ne dociles & beneuoli quidem qui erunt omnes intelligere omnia statim. Sed quid ego curem, vt potui, vt debui, officio meo perfunctus & tenente te omnia proinde atque ego qui scripsi ipse, simul ac ceteris qui ad virtutem & facultatem animi tuam propius accedunt, &, vt paucis verum stringam, cadit in hunc libellum rectè illud Terentiani Mauri,

Pro captu lectoris habent sua fata libelli.

Vale Valentiæ Cauarum. 11. Id. Augusti.

INDEX TITVLORVM PER LITERAS.

A.

DE Abigeis. 166
De Acceptilatione. 158
De Accusationibus & inscriptionibus. 170
De Actione rerum amotarum. 68
De Actionibus empti & venditi. 52
De Ademptione libertatis. 126
Ad exhibendum. 29
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis. 97
Ad legem Aquiliam. 26
Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficijs. 172
Ad legem Falcidiam. 101
Ad legem Iuliam de adulterijs. 171
Ad legem Iuliam de vi priuata. 172
Ad legem Iuliam de vi publica. 171
Ad legem Iuliam maiestatis. 171
Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegijs & de residuis. 174
De Administratione & periculo tutorum & curatorũ qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniẽdis vno vel pluribus. 75
De Administratiõe rerum ad ciuitates pertinentiũ. 190
Ad municipalem & de incolis. 187
De Adoptionibus & emancipationibus & alijs modis quibus potestas soluitur. 2
De Acquirenda vel amittenda possessione. 130

De

De Adquirenda vel omittenda hereditate. 88
De adquirendo rerum dominio. 130
Ad S.C.Tertyllianum & Orphytianum. 117
Ad S. C.Trebellianum. 103
Ad S.C. Turpillianum & de abolitionibus criminum. 175
Ad S.C.Velleianum. 46
De Adsignandis libertis. 112
De Aedilitio edicto & redhibitiōe & quāti minoris. 57
De Aestimatoria. 52
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis. 68
De Albo scribendo. 188
De Aleatoribus. 31
De Alienatione iudicium mutandi causa facta. 16
De Alimentis vel cibarijs legatis. 96
De Annuis legatis & fideicommissis. 93
An per alium causæ appellationum reddi possunt. 183
De Appellationibus & relationibus. 180
De Appellationibus recipiendis vel non. 182
Apud eum à quo appellatur aliam causam agere cōpellendum. 184
De Aqua cotidiana & æstiua. 144
De Aqua & aquæ pluuiæ arcendæ. 122
A quibus appellari non licet. 181
De Arboribus cædendis. 147
Arborum furtim cæsarum. 169
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorū. 76
De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis. 96

De

B.

De Bonis damnatorum. 177
De Bonis eorum qui ante ſententiam vel mortē ſibi conſciuerunt, vel accuſatorem corruperunt. 177
De Bonis libertorum. 111
De Bonorum poſſeßione contra tabulas. 107
De Bonorum poſſeßione ex teſtamento militum. 110
De Bonorum poſſeßione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente. 107
De Bonorum poſſeßione contra tabulas. 110
De Bonorum poſſeßionibus. 105

C.

De Cadaueribus punitorum. 180
De Calumniatoribus. 14
De Capite minutis. 16
De Captiuis & de poſtliminio & de redemptis ab hoſtibus. 186
De Carboniano edicto. 109
De Caſtrenſi peculio. 186
De Cenſibus. 193
De Ceßione bonorum. 134
De Cloacis. 145
De Collatione bonorum. 108
De Collatione dotis. 108
De Collegijs & corporibus. [illegible]
De Colluſione detegenda. 138
Commodati vel contra. 39
Communia prædiorum tam vrbanorum quàm ruſticorum. 25
Communi diuidundo. 28

De

De Compensationibus. 47
De Concubinis. 71
De Concussione. 166
De Conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum quæ in testamento scribuntur. 100
De Conditionibus institutionum. 86
De Condictione causa data causa non secuta. 35
De Condictione ex lege. 37
De Condictione furtiua. 36
De Condictione indebiti. 36
De Condictione ob turpem vel iniustam causam. 35
De Condictione sine causa. 35
De Condictione triticaria. 37
De Confessis. 134
De Confirmando tutore vel curatore. 72
De Coniungendis cum emancipato liberis eius. 108
De Constitutionibus Principum. 2
De Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. 49
De Contraria tutelæ & vtili actione. 79
De Curatore bonis dando. 136
De Curatoribus furioso & alijs extra minores dãdis. 81
De Custodia & exhibitione reorum. 17

D.

De Damno infecto, & de suggrundis & protectionibus. 120
De Decretis ab ordine faciendis. 190
De Decurionibus & filijs eorum. 188
Depositi vel contra. 47

De Distractione pignorum & hypothecarum. 57
De Diuersis temporalibus præscriptionibus & de accessionibus possessionum. 152
De Diuersis regulis iuris antiqui. 194
De Diuisione rerum & qualitate. 3
De Diuortijs & repudijs. 66
De Doli mali & metus exceptione. 152
De Dolo malo. 15
De Donationibus. 124
De Donationibus inter virum & vxorem. 66
De Dote prælegata. 94
De Duobus reis constituendis. 155

E.

De Edendo. 12
De Effractoribus & expilatoribus. 167
De Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat. 11
De Eo qui pro tutore prove curatore negotia gessit. 79
De Eo quod certo loco dari oportet. 38
De Euictionibus & duplæ stipulatione. 59
Eum qui appellauerit in prouincia defendi. 164
De Exceptione rei iudicatæ. 152
De Exceptione rei venditæ & traditæ. 60
De Exceptionibus, præscriptionibus & præiudicijs. 150
De Excusationibus. 77
De Exercitoria actione. 41
Expilatæ hereditatis. 168
Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum restituantur. 16
De Extraordinarijs criminibus. 164

Famo-

F.

Familiæ erciſcundæ. 28
De Ferijs & dilationibus & diuerſis temporibus. 11
De Fideicommiſſarijs libertatibus. 126
De Fideicommiſſaria hereditatis petitione. 20
De Fideiuſſoribus & mandatoribus. 156
De Fideiuſſoribus & nominatoribus & heredibus tutorum & curatorum. 80
De Fide inſtrumentorum & amiſsione eorum. 63
Finium regundorum. 28
De Fluminibus, ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quominus nauigetur. 141
De Fonte. 145
De Fugitiuis. 31
De Fundo dotali. 65
De Furibus balnearijs. 167
De Furtis. 161
Furti aduerſus nautas, caupones, ſtabularios. 162

G.

De Glande legenda. 148
De Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum. 114

H.

De Heredibus inſtituendis. 84
De Hereditate vel actione vendita. 50
De Hereditatis petitione. 19
De His quæ in teſtamento delentur, inducuntur vel inſcribuntur. 84
De His quæ pœnæ cauſa relinquuntur. 98
De His quæ pro non ſcriptis habentur. 99
De His quæ vt indignis auferuntur. 100

De His

De His qui effuderint vel deiecerint. 27
De His qui notantur infamia. 13
De His qui sui vel alieni iuris sunt.
De Homine libero exhibendo. 148

I.

De Impensis in res dotales factis. 67
De Incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata. 164
De In diem addictione. 50
De In integrum restitutionibus. 15
De Iniurijs & famosis libellis. 164
De Iniusto, rupto, irrito facto testamento. 83
De In ius vocando. 9
In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent. 10
De In litem iurando. 35
De Inofficioso testamento. 18
In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur. 55
De In rem verso. 46
De Inspiciendo ventre, custodiendoq́ue partu. 69
De Institoria actione. 41
De Instructo vel instrumento legato. 95
De Interdictis & relegatis & deportatis. 178
De Interdictis siue extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt. [illegible]
De Interrogationibus in iure faciendis, & interrogatorijs actionibus. 29
De Itinere actuq́ue priuato. 144
Iudicatum solui. 159
De Iudicijs & vbi quisque agere vel conueniri debeat. 18

De iu-

De iure aureorum annulorum. 128
De iure codicillorum. 89
De iure deliberandi. 36
De iure dotium. 65
De iure fisci. 186
De iure immunitatis. 189
De Iureiurando siue voluntario siue necessario, siue iudiciali. 34
De iure patronatus. 111
De Iurisdictione. 8
De Iuris & facti ignorantia. 63
De Iustitia & iure. pag. 1.

L.

De Legationibus. 190
De Legatis & fideicommissis. lib. 1. 90
De Legatis & fideicommissis. lib. 2. 92
De Legatis & fideicommissis. lib. 3. 93
De Legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita. 107
De Lege commissoria. 50
De Lege Cornelia de falsis, & de S.C. Liboniano. 173
De Lege Fabia de plagiarijs. 175
De Lege Iulia ambitus. 174
De Lege Iulia de annona. ibid.
De Lege Iulia repetundarum. 173
De Lege Pompeia de parricidijs. ibid.
De Lege Rhodia de iactu. 41
De Legibus S. quæ CC. & longa consuetudine. 2
De legitimis tutoribus. 73
De Libellis dimissorijs qui apostoli dicuntur. 182

De Liberali causa. 128
De Liberatione legata. 97
De Liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis. 83
De Liberis exhibendis item ducendis. 148
De Libertis vniuersitatum. 112
De Litigiosis. 153
Locati conducti. 52
De Locis & itineribus publicis. 140
De Loco publico fruendo. 140

M.

De Magistratibus conueniendis. 80
Mandati vel contra. 48
De Manumißionibus. 125
De Manumißionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur. 126
De Manumißis testamento. 126
De Manumißis vindicta. 125
De Migrando. 149
De Minoribus xxv. annis. 16
De Mortis causa donationibus & capionibus. 125
De Mortuo inferendo & sepulchro ædificando. 32
De Muneribus & honoribus. 188

N.

De Natalibus restituendis. 128
Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant. 18
De Nautico fœnore. 62
Ne de statu defunctorũ post quinqueniũ quæratur. 129
De Negotijs gestis. 14
Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque

atque priore æstate fluxit. 241
Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 140
Ne quid in loco sacro fiat. 139
Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat. 10
Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit. 139
Nihil nouari appellatione interposita. 183
De Nouationibus & delegationibus. 156
De Noxalibus actionibus. 27
De Nundinis. 192

O.

De Obligationibus & actionibus. 153
De Obsequijs parentibus & patronis præstandis. 111
De Officio adsessorum. 8
De Officio consulis. 3
De Officio eius cui mandata est iurisdictio. 7
De Officio iuridici. 7
De Officio præfecti Augustalis. 7
De Officio præfecti prætorio. 4
De Officio præfecti vigilum. 6
De Officio præfecti vrbi. 4
De Officio præsidis. 7
De Officio prætorum. 6
De Officio proconsulis & legati. 6
De Officio procuratoris Cæsaris vel rationalis. 7
De Officio quæstoris. 4
De Operibus publicis. 191
De Operis libertorum. 111
De Operis noui nuntiatione. 118
De Operis seruorum. 23
De Optione vel electione legata. 94

De Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium. 1

P.

De Pactis. 12
De Pactis dotalibus. 65
De Peculio. 45
De Peculio legato. 95
De Pecunia constituta. 38
De Periculo & commodo rei venditæ. 51
De Penu legata. 96
De Pigneraticia actione vel contra. 40
De Pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahātur, & de pactis eorum. 54
De Pœnis. 177
De Pollicitationibus. 192
De Popularibus actionibus. 169
De Possessoria hereditatis petitione. 19
De Postulando. 13
De Præscriptis verbis, & in factum actionibus. 53
De Præuaricatione. 166
De Precario. 147
De Priuatis delictis. 160
De Probationibus & præsumptionibus. 62
De Procuratoribus & defensoribus. 13
Pro derelicto. 132
Pro donato. 132
Pro dote. 132
Pro emptore. 131
Pro herede, vel pro possessore. 132
Pro legato. 132

Pro

Pro socio. 48
Pro suo. 132
De Proxeneticis. 193
De Publicanis & vectigalibus & commissis. 122
De Publiciana in rem actione. 20
De Publicis iudicijs. 170

Q.

Quæ in fraudē creditorū facta sunt vt restituātur. 136
Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt. 56
Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur. 183
De Quæstionibus. 176
Quando appellandum sit. 182
Quando de peculio actio annalis est. 45
Quando dies legatorum vel fideicommissorū cedat. 103
Quando dies vsusfructus legati cedat. 22
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt. 76
Quarum rerum actio non datur. 153
Quemadmodum seruitutes amittuntur. 25
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 129
Quibus ex causis in possessionem eatur. 134
Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur. 57
Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur. 22
Quibus non competit bonorum possessio. 115
De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur. 30
Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam. 127
Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur. 74
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de

 his

his qui in priorum creditorum locum succedunt. 56
Quis à quo appelletur. 181
Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur. 10
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. 127
Quis ordo in possessionibus seruetur. 116
Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant. 82
Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur. 14
Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestũ esse dicatur. 43
Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur. 79
Quod iussu. 46
Quod legatorum. 138
Quod metus causa gestum erit. 15
Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur. 8
Quod vi aut clam. 146
Quorum bonorum. 138

R.

Ratam rem haberi, & de ratihabitione. 159
De Rebus auctoritate iudicis possidẽdis seu vẽdũdis. 135
De rebus creditis si certũ petetur, & de condictione. 33
De rebus dubijs. 98
De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis. 81
De Receptatoribus. 166
De receptis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant. 17

De

De Regula Catoniana. 99

De Re iudicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus. 133

De Rei vindicatione. 20

De Religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat. 32

De re militari. 186

De Remissionibus. 147

Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. 158

De Requirendis vel absentibus damnandis. 176

De Rerum permutatione. 53

De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere. 51

De Ripa munienda. 142

De Ritu nuptiarum. 64

De Riuis. 145

S.

De Saluiano interdicto. 150

De Senatoribus. 3

De S.C. Macedoniano. 44

De S.C. Silaniano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur. 88

De Sententiam passis & restitutis. 179

De Separationibus. 135

De Sepulchro violato. 165

De Seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit vt manumittatur, vel contra. 51

De Seruitute legata. 93

De Seruitutibus. 24

De Seruitutibus prædiorum rusticorum. ibid.

De Seruitutibus prædiorum vrbanorum. 24
De Seruo corrupto. 31
Si ager vectigalis, id est, emphyteuticarius petatur. 21
Si à parente quis manumissus sit. 110
Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur. 102
Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur. 11
Si familia furtum fecisse dicatur. 163
Si ingenuus esse dicetur. 129
Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortē domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur. 162
Si mensor falsum modum dixerit. 32
Si mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa esse dicetur. 70
Si pars hereditatis petatur. 19
Si pendente appellatione mors interuenerit. 185
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 26
Si quid in fraudem patroni factum sit. 113
Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit. 89
Si quis cautionibus in iudicio sistēdi causa factis nō obtemperauerit. 11
Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit. 9
Si quis ius dicenti non obtemperauerit. 9
Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem. 87
Si seruitus vindicetur vel ad aliū pertinere negetur. 25
Si tabulæ testamenti extabunt. 106
Si tabulæ testamenti nullæ extabunt vnde liberi. 113

Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit. 183.
Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad aliū translata esse dicatur. 69
Si vsusfructus petetur, vel ad aliū pertinere negetur. 23
De Solutionibus & liberationibus. 157
Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 67
De Sponsalibus. 64
De Statu hominum. 2
De Statuliberis. 127
Stellionatus. 168
De Stipulatione seruorum. 155
De Stipulationibus prætorijs. 158
De Successorio edicto. 114
De Suis & legitimis heredibus. 117
De Superficijs. 143
De Supellectile legata. 96
De Suspectis tutoribus & curatoribus. 77

T.

De Tabulis exhibendis. 139
De Termino moto. 168
Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur. 87
De Testamentaria tutela. 72
De Testamento militis. 86
De Testibus. 63
De Tigno iuncto. 161
De Transactionibus. 12
De Tributoria actione. 42
De Tritico, vino, vel oleo legato. 95

De Tutela & rationibus distrahendis, & vtili curationis causa actione. 78

De Tutelis. 71

De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt. 73

V.

De Vacatione & excusatione munerum. 189

De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur. 192

Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis. 77

De Ventre in possessionẽ mittendo, & curatore eius. 109

De Verborum obligationibus. 154

De Verborum significatione. 194

De Veteranis. 187

De Veteranorum & militum successione. 115

De Via publica & itinere publico reficiendo. 141

De Via publica & si quid in ea factum esse dicatur. 241

Vi bonorum raptorum, & de turba. 163

De Vi & vi armata. 142

Vnde cognati. 113

Vnde legitimi. ibid.

Vnde vir & vxor. 115

De Vsu & habitatione. 25

De Vsu, & Vsufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum & fideicommissum datis. 93

De Vsufructu adcrescendo. 21

Vsufructuarius quemadmodum caueat. 24

De Vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur vel minuun-

minuuntur. 23
De Vsufructu & quemadmodum quis vtatur fruatur. 21
De Vsuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus & mora. 61
De Vsurpationibus & vsucapionibus. 131
Vt ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. 116
Vt in flumine publico nauigare liceat. 242
Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat. 105
Vti possidetis. 143
Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. 104
Vtrubi. 149
De Vulgari & pupillari substitutione. 85

PARA-

PARATITLA IN LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORVM SEV PANDECTArum *Imperatoris Iustiniani.*

OPVS IACOBI CVIACII.

De suo nomine vult appellari Imp. Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate composita, & ad suã ętatem accommodata, commutatis sæpè contortisq; veterum Iuris auctorum scriptis, quorum tamen nomina vbiq; prætendit, & ea quidem nonnunquam sola, licet ex eorum mente sermoneúe subsequatur nihil, vt l. cum de indebito. de probat. & alijs plerisque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græcè στρώματα, vel potius, vt ipse Iustinianus ait, vt iuris antiqui διαιρέσεις, καὶ διατυπώσεις. Pandectæ verò, ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἑαυτὰς ἀθροισθὲν ἢ ὑποδέξασθαι. Et diuisæ ab eo sunt Pãdectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta: libri etiam exemplo veterum distincti titulis certis, qui tamen & ipsi partes dicuntur, vt cũ dicitur ventrem ex omnibus partibus mitti in possessionem, id est, ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait, ponenda esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco aut minio ruberent.

DIGE-

DIGESTORVM PARS PRIMA, LIB. I.

TIT. I. *De Iustitia & Iure.*

MEritò incipit à virtute quam iuris auctores colunt, & à iure quod profitentur. Et est Iustitia constantia perpetuæ voluntatis ius suum cuiq; tribuendi: vt liberalitas, constantia perpetuæ benignitatis. Ius est scientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim est eorum quæ sciuntur. Et huius artis iurisve partes hoc titulo proponuntur summę. Sed & aliæ significationes iuris.

II. De origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium.

PRopositis partibus iuris superiore titulo, constitit in iure populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus, processumque, & partes hoc titulo declarat: dein de originē & nomina magistratuum, & postremo successionem Iurisperitorum, vt quisque alteri successerit, ab his enim potissimùm orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris cōditores dicuntur, & iuris auctores. ac sanè cum in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, *Et successione eorum*, existimo esse emendandum, *Et successione auctorum*, vt l. 2. § post originem. Porrò, si & hoc scire aues, Magistratus est publica persona quæ iurisdictioni præest. vel, qui pro tribunali cognoscit. vel, cui publicè iudicium iurisque dictio data est. Aristoteles, ἀρχὰς εἶναι ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαι περὶ τινῶν καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. Id quod vocat ἐπιτάττειν nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere possidere, quæ sunt ἀρχικώτερα, id est magis imperij, quā iurisdictionis. Iurisconsultus est qui ius profitetur, respondet, interpretatur. aut, vir bonus legum & morum ad respon-

respondendum peritus atque interpretandum.

III. De legibus Senatusq; consultis, & longa consuetudine.

IVris ciuilis hoc titulo partes exequitur tres : Leges quo nomine non populi tantum, sed etiam plebiscita significãtur, quæ ex lege Hortensia non minorẽ vim habent, quam totius populi iussa. Senatusconsulta, quę solus Senatus decreuit sine lege. Et longam consuetudinem, id est tacitum populi consensum plurimorum annorum obseruatione inueteratum. Quas in extremo titulo conclusit his verbis, Ergo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmauit consuetudo. Ius enim quod expressus cõsensus populi vel plebis fecit, lex est. Quod necessitas constituit, Senatuscõsultum l. 2. §. deinde quia difficilè, sup tit. prox.

IIII. De Constitutionibus Principum.

SEquitur quarta pars Iuris ciuilis, quod scilicet ipse Princeps cõstituit, cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit.

V. De statu hominum.

EXpositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, incipit tractare de hominum ipsorum iure, siue de statu conditionis cuiusque. & alius est status capitis, alius status seruitutis.

VI. De his qui sui vel alieni iuris sunt.

DE statu seruorum hic etiam agitur aliquid: itemq; liberorum, alios esse patresfamilias, alios filiosfamilias. Patresfamilias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominium obtinent. Filijfa. & serui alienæ potestatis.

VII. De adoptionibus & emancipationibus, & alijs modis quibus potestas soluitur.

FIliosfa. natiuitatem facere docuit titulo super. ore lisio docet etiam legem facere filiosfam. id est, adoptionem

tionem, Adoptio enim est legis actio, qua qui mihi filiusfam. non est, ad vicem filiifamil. redigitur. Et quia si fortè qui non est quidem mihi filiusfam. sed Titio, à Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit, vt desinat esse in potestate Titij, & recidat in potestatem meam, ideò huic rationi & alias adiungit, quibus soluitur potestas, veluti emancipationem, manumissionemque. Dico emancipationem, manumissionemq; : nam legitima emancipatio est solemnis alienatio filijfam. veluti mancipij, quam mox sequitur manumissio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, itemque Iustiniana. Neque verò & si titulus polliceatur alios modos soluendæ potestatis, quidquam specialiter de alijs, veluti sacerdotio, deportatione, morte, in eo tractatur.

VIII. *De diuisione rerum & qualitate.*

EXposita differentia & qualitate hominum, modò exponit rerum Diuisio differentiam, differētia qualitatem ostendit. Rerum igitur alias esse diuini iuris, alias humani. Vel alias publicas, alias communes, alias vniuersitatis, alias nullius, alias singulorum. item alias corporales, alias incorporales.

IX. *De Senatoribus.*

HOmines de rebus suis disceptant in senatu vel apud magistratus & Iudices. Congruenter ergo post hominum rerumque diuisionem, & Iudicum diuisio multiplex sequentibus titulis exponitur. Senatores erant in vrbe primùm, non vt posteà, quicunque sententiam in senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum [illegible]ti erant consilij publici causa.

X. *De officio Consulis.*

OFficium iudicis est vocare Senatum, Reip consulere, cōsilium præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, pignora capere, mittere in possessionē, restituere in integrū, cognoscere de præiudicijs, de fideicommissis, de alimentis, de pollicitationibus, delicta coercere, non tamen

tamen relegare, l. 14 inf. de interd. & releg. Cætera quæ commemoraui si non hoc tit. his Digestis omnia suos habent locos.

XI. *De officio præfecti prætorio.*

PRæfectus prætorio est prætorianorum militum siue aulæ præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumque summam commisit, l. quilibet. C. de Decur. qui & vice sacra iudicat, l. 1. C. de Offic. vic. l. à procoss. C. Theodosian. de appellationibus. & cunctarum prouinciarum maximam potestatem habet, l. ne quis. C. de Decurionib. cuius formę vel τύποι pro lege sunt, quę & ἐπαρχικὰ dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius, nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt consul ius gladij, sed non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij, & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confiscandi, quin & gladio tantùm vitam adimere potest, non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantũ accepit, & restrictè accipiuntur quęcunque ex mero imperio magistratui permittuntur.

XII. *De officio præfecti vrbi.*

PRæfectus vrbi est magistratus cui vrbis terminorũque eius curam princeps commisit. Officium igitur eius præcipuum vrbem custodire, & omnia crimina audire. Seneca 12. Episto. L. Piso vrbis custos cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenal. 13.

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
Vsque à Lucifero donec lux occidat audit.

Fines autem siue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. *De officio Quæstoris.*

QVæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ, & in varios vsus erogandæ, quod facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur

magi-

magistratus, vt non abs re Vlpianus eodem libro singulari De quæstoris officio l. 3. De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto. hoc enim iure magistratus quęstori competit, illud non item. & possessionis igitur bonorū, & iudicis dandi licentia quæstori competit. Cicero in diuinatione. Quęstor Cęcilius iudicium dat, si paret eā se & sua Veneris esse dixisse. iudicant recuperatores. iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamē initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio, vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodiè. Neque verò in vrbe solùm quæstores fuerunt, sed & in prouincijs erant qui prætores vel præsides comitabantur. & nonnunquàm cum iure prætorio sortitè delecti additiq; præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum, adeò vt nec quæstoribus præsides, vel prætores suos accusare liceret. Porrò ex quæstorū numero in vrbe erāt Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cum fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad pręturam conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, &, vt Asconius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, vt communicato primum plebeijs honore quæsturæ, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricios, quemadmodum T. Liuius scribit. quæsturam namque non honoris ipsius fine æstimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porrò recitabāt principes per quæstores, qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebātur, in Senatu oratiões suas, & epistolas, & libellos. quod multis auctorum locis comprobari potest. hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quæsturā gessit, in qua orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loc, vt Plinius V. Epistola. Pauci dies, & liber principis seuerus, & tamen moderatus.

XIIII. De officio prætorum.

DE officio prætorum titulus inscriptus est, quoniã duo fuêre in vrbe prętores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam significat l.17. C.de appell. dum ait vtrunque prætorem. fuêre & alij plerique minores, non qui enumerantur tantum l.2. De origin.iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Cæterùm vrbani & peregrini iurisdictio quanta fuerit, edicta demonstrant, quæ omnes actiones cõplectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis prætorum homines iura addiscere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

XV. De officio præfecti vigilum.

MAgistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt, l.7.§.vltim.titul.sequen. Dixit verò suprà de magistratibus vrbanis. nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum, l.2.§. Nam præfectus De origin.iur. Præfecto vigilum commissæ sunt vrbis excubiæ, & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur, neve quod in ea incendium exoriatur.

XVI. De officio proconsulis & legati.

SVperiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Fungũtur enim vice & officio omnium magistratuũ vrbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi procõsules dicti sunt, quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisdictionem suam. nec enim legatos suo sibi iudicio deligabant. Dabantur plerumque plures. & ob id l.2. Quis à quo appel. Appellari à legatis proconsul potest. Et imperatores proconsuli

fuli l.penult. De offic. eius cui mand. Cùm propriam, inquiunt, iurisdictionem legatis tuis dederis.

XVII. *De officio præfecti augustalis.*

PRæfectus Augustalis est, qui in Aegypti prouinciã mittebatur proconsulari potestate, ex equitibus, nõ ex Senatoribus. Pręfectus Aegypti, l. apud præfectum. De man. vind. l. 1. De tut. & cur. dat.

XVIII. *De officio præsidis.*

QVos in prouincias mittit princeps hi propriè præsides appellantur, vel legati Cæsaris, vel, vt Dio scribit LIII. propraetores.

XIX. *De officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.*

ΠΑραλληλισμὸς est. idem nanque est procurator Cæsaris, & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fiscum & priuatos, vt in vrbe prætor à Diuo Nerua constitutus: ac proinde procurator Cęsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit vel iudicem dat, licèt de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præsidis tueatur, vt nonnunquàm temporis causa prouinciæ administratio legato vel quæstori præsidis vel rationali committitur.

XX. *De officio iuridici.*

ALexandrinos iudice vno fuisse contentos quẽ Cæsar dedisset, Spartianus scribit. hic est iuridicus, de quo agitur hoc titulo: cui posteà adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

XXI. *De officio eius cui mandata est iurisdictio.*

PRoconsul mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis, vel omnibus. sed & præses cui videtur, itemque prætor in vrbe, non tantùm magistratui, vt prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori vrbano, Liuij 24. sed etiam priuato, l. vlt. hoc titul. & quidem totam vel partem aliquam l. solet. D. De

iurisd. Mandato autem huiusmodi transfertur in mandatarium iurisdictio omnis, quæ iure magistratus competit, non etiam magistratus, non iurisdictio quæ speciali iure legeque competit.

XXII. *De officio adsessorum.*

ADsessores quoque non sunt magistratus, sed consiliarij & comites magistratuum vrbanorũ vel prouincialium, vel quibus his mandauerunt suam iurisdictionem, delati ad ærarium, vel in commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel, consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum, Reipublicæ. nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM.

TIT. I. *De iurisdictione.*

DEcursis breuiter generibus magistratuũ & officijs eorum, rectè datur titulus generalis de iurisdictione, nam iurisdictio propriè notio est quæ iure magistratus competit. quæ enim mãdata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est nõ iure suo competit, officio quidem magistratus continetur, sed iurisdictione non continetur.

II. *Quod quisque iuris in alterum statuerit vt ipse eodem iure vtatur.*

SVperiore titulo datum est de iurisdictione edictum vnũ aduersus eos data populari actione qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositum est corruperunt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniuriosè, vt eodem priuati iure vtantur, vt si præscriptionem iustam postulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, sed nõ habita ratione præscriptionis creditoribus suis si hoc desiderauerint satisfacere compellentur. Eadem æquitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus

ſus cum preſcriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquũ dicitur hoc titulo, quod non eſt omnino æquum, ſed tamen æquum eſt hac ratione, quod id eſſe æquum magiſtratus exiſtimauerit.

III. *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

PRoponitur & de iuriſdictione aliud edictum hoc titulo aduerſus eum qui ius dicenti non obtemperat, id eſt, iubenti rem auferri vel abduci, ſiue ſit reus, ſiue actor. nam & ſi actori forum quod ſequi cogitur ſit incompetens, in eo tamen ius dici reo in actorem poteſt ex mutua petitione. Coercetur verò inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res eſt, etiamſi nihil interſit, etiam ſi non iure rem abduci vel auferri iubeat magiſtratus. Placet autem valde vt iuriſdictionem, ita ius dicentem ſcribi διὰ τῆς ὑφ' ἓν, ſiue κατὰ συμπλοκήν.

IIII. *De in ius vocando.*

HAbuimus de magiſtratibus & de iuriſdictione ſatis. Nunc ſequitur quo ordine agatur apud magiſtratum. Initium ferè agendi eſt vocatio in ius, id eſt, ſi vocetur aduerſarius ad eum qui iuriſdictioni præeſt, iuris experiundi gratia, id eſt, vt de iure ſuo quiſque decernat poſtulata actione, poſtulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij conſtituitur. Addi verò debuit hoc titulo, quod malè neſcio quis error tranſduxit in titulum ſequẽtem. *Et ſi quis eum vocauerit quem ex edicto nõ debuerit.* namque hac de re edictum proponitur hoc titulo, non ſequenti.

V. *Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.*

IN ius vocati ſequi protinus vocantem debent, aut ſatisdare iudicio ſiſti. alioquin multantur pro iuriſdictione iudicis.

VI. In ius vocati vt eant aut satis vel cautum dent.

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisdare, vel cauere iudicio sisti. Satisdare, est fideiussorem dare non qualemcunque, sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessarijs personis, quæ oblato qualicumque fideiussore, si nihilominus ducantur in ius, eadem eis promittitur actio pœnalis, quæ promissa est tit. De in ius vocando, vocatis sine permissu prætoris.

VII. Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat.

HOc titulo coercetur is, qui vim fecit, ne qui vocatus erat in ius sequeretur duceretur ve, data actione petitori non in id quod interest, sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

VIII. Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promißioni committantur.

QVia dixit tit. VI. vt satis vel cautũ dent, consequenter necesse fuit explicare, qui satisdent iudicio sisti fideiussore dato locuplete vel qualicumque, & qui caueant vel nuda repromissione, vel iurata. quod hic titulus absoluit. Repromittunt rerum immobilium possessores, vel respub. vt l. 6. vt leg. no. cau. iurato promittunt clarissimi viri. Qualemcumque fideiussorem dant necessariæ personæ edicto comprehensæ, quod non satis habuit proponere tit. VI. sed exponit etiam isto pleni[illegible] Cæteri dant locupletem fideiussorem, & quia hec distinctio personarum obseruatur etiam in alijs cautionibus. l. 1. De ripa mun. ideo hic titulus omnium stipulationum prætoriarum communis est, & in eo etiam agitur de stipulatione iudicatum solui, & rem pupilli saluam fore, & alijs plerisque.

IX. Si

IX. *Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.*

EST etiam hic titulus de cautione iudicio sisti, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur, vt seruum promittat dominus iudicio in eadē causa sisti.

X. *De eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.*

HOc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui caue at iudicio sisti in diem locumque certum, eo die locove sisteret, in eum datur actio in id quod interest, quę pro pœnali habetur, vt exponam 25.tit.6.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.*

HOc verò titulo demonstratur committi pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem, qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factá, si modo non excedat duplum. hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis verò modus pœnæ datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. *De ferijs & dilationibus, & diuersis temporibus.*

DEserentem promissionem iudicio, sistendi causa factam, & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudicijs ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarum diuersis temporibus titulus quod pollicetur, non præstat magis, quam quod libri primi titulus septimus de alijs modis soluendę potestatis, & libri XXII. quartus, de amissione instrumentorum, & lib. XXVI. sextus, vbi petantur tutores, & lib. XXVIII. sextus, de eo qui coegit testari, & libr. XXXVIII. duodecimus, de veteranis, & XXXIX. secundus, de suggerundis.

XIII. De edendo.

NIhil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi edas etiam ei actionem & instrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo simul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent. quod iuris obseruatio decima satis diligēter enarrauit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio sisti, si non actionem ei litisq́ue instrumenta is qui acturus est ediderit, id est, si non ea patefecerit ei data etiam facultate describendi.

XIIII. De pactis.

EXcusatur etiam desertor promissionis iudicio sisti, si interim de re transegerit, l. 2. sup. Si quis caut. Transactio pactū est quod fit inter duos pluresve negotij aut litis decidendæ causa. Vel, pactum quo remittitur lis præsens aut futura. Ex quo intelligitur quàm rectè tractatui de cautionibus iudicio sisti sint adiuncti tituli de pactis & transactionibus. Trāsactio est species, Pactum genus: cuius definitio, vt sit duorum pluriumve in idē placitum consensus, id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est, nō nisi testamento. Vel, Conuentio quę placiti fine stetit, id est, quæ neque traditione neque stipulatione sumpsit effectum, Vel, Conuentio quæ vacat nomine & causa, Vel, Conuentio quę in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, sed non datur vel tollitur actio nisi lege confirmatum sit.

XV. De transactionibus.

COhærentiam tituli, & transactionis definitionem iam exposui superiori titulo, vt sit pactio qua inter duos pluresve res dubia & incerta necdum finita componitur, siue Remissio litis præsentis aut imminentis.

LIBER

LIB. III. DIGESTORVM.

TIT. I. *De postulando.*

POST vocationem in ius, & præstitam cautionem iudicio sisti, cum ad prætoris, vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod desiderat à magistratu, ideoque explicito tractatu de in ius vocando, deque cautione iudicio sisti, rectè datur titulus de postulando. Postulare igitur est pro tribunali petere per se vel per aduocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defensorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem, de dãno infect. Allegare in l. 1. §. his igitur, hoc tit. Et qui non possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc tit.

II. *De his qui notantur infamia.*

DIctum est superiore titulo, infames pro omnibus postulare non posse, ideò sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias, est quem lex vel S. C. vel decretum principis, vel edictũ prætoris ex causa aliqua turpi notauit vt ignominiosum, quam pœnam Varro ita describit eleganter. Tertia pœnarum infamia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti intonsa coma, sordido vestitu, ore seuero.

III. *De procuratoribus & defensoribus.*

EX his qui pro alijs postulant, quique damnati famoso iudicio, non laborant infamia, procuratores & defensores sunt, ideoque non malè hic titulus superiorib. adnectitur. Procurator postulat pro actore eius mandato, & rem in iudiciũ deducit, Defensor pro reo, l. si mater. §. hoc iure, de exc. rei iud. vel, procurator est actoris, & rei cum mandato, Defensor rei sine mandato, l. 2. §. sin autem abfuerit, C. de iur. prop. calum. Et ille satisdat de rato, nisi constet de mandato, hic iudicatum solui etiam si constet de mandato, & de rato quoque nonnunquam.

IIII. *Quod cuiuſcunque vniuerſitatis nomine vel contra eam agatur.*

PRocuratori & defenſori ſimilis eſt actor municipij, vel collegij, vel cuiuſcunque vniuerſitatis, qui & ſyndicus appellatur, nam & hic in rem iudicium deducit, & poſtulat pro vniuerſitate, qui tamen an vniuerſitatis nomine conſtitui poſſet perinde ac ſingulorum, ne dubitaretur, prætor edixit, & proconſul vel præſes exēplo prætoris, Quod cuiuſcunque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur, daturum ſe iudicium actori, & in actorem vniuerſitatis.

V. *De negotijs geſtis.*

HIc titulus eſt de voluntarijs procuratoribus, qui ſe litibus aut negotijs alienis offerunt, hi de quibus actū eſt ſuprà, mandato dominorum conſtituuntur, quo ex contractu naſcitur mutua actio mandati, vt vltrò accedente aliquo ad negotia aliena ex hoc quaſi contractu eſt mutua actio negotiorum geſtorum, vna directa, altera contraria. De perſonis deque re ipſa titulus magis eſt quàm de actione, vt titulus de procuratoribus, ſed tractatus magis de actionibus. qua de cauſa, vt arbitror, non extat alius titulus ſpecialis De actione negotiorum geſtorum, cum tamen extet proprius de actione mandati, quia ſcilicet tituli de procuratoribus tractatus magis etiam eſt de perſonis deque mandato, quam de mādati actione.

VI. *De Calumniatoribus.*

PLerique vbi in ius vocarunt aliquem, vbi ſtipulati ſunt in iure ſiſti, vbi poſtularunt in iure per ſe vel per alios quod deſiderabant, mox iniqui & malitioſi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum deſiſtunt ab incepto, vel dū arguuntur accepiſſe pecūniam aut depecti eſſe, vt per calumniam raperent aliquem in ius hominis ſcilicet tantum vexandi cauſa. quod poſtremum hoc titulo vindicatur, ac preterea qui, vt fit, calumniam intentat & cōminatur

minatur fortè meticuloso homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est: qui sciens prudensq; per fraudem litem aut controuersiam facit alteri, vt vexet eum, vel vt ei aliquid extorqueat. &, de calumniatoribus, id est, de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicentur, l. pen.

LIB. IIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De in integrum restitutionibus.

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur, qui infamia notati, nec in integrum restituti sunt, pollicitus est suprà l. 1. de postulan. explicaturum se species & causas ex quibus prætor solet in integrum restitutionem dare, quod prestat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas proprijs titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

II. Quod metus causa gestum erit.

PRima igitur species in integrum restitutionis hęc est si quid metus causa gestum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt plerique alij infrà, vt suprà titulus, Quod cuiuscunque vniuersitatis: quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per, Si, edictum inchoatur, & actio similiter: & omninò eadem plerunque edicti, & actionis verba, l. ædiles. §. vendendi, De ædil. edict. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cum in albo proposita erāt edicta. Porrò metus est demissio animi propter expectationē futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent, μεγάλης κακοθελείας.

III. De dolo malo.

SEcunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia. est enim

actio

actio de dolo in priuatis iudicijs quæ ex maleficijs originem ducunt, idem quod in criminibus ſtellionatus perſecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans.

IIII. De minoribus 25. annis.

TErtia eſt ſpecies reſtitutionis in integrum, quæ expeditur cognitione prætoria, datur lapſis ætatis infirmitate minoribus 25. annis, ex omni cauſa. Hęc enim edicti pars generalis eſt, l. neceſſarijs, de acquirend. hered. Et ea executio fit celerior, quam ex ceteris, l. 2. de rę iud.

V. De capite minutis.

QVarta datur his qui propter minimam capitis deminutionem debitoris actiones ſuas amiſerunt, reſciſſa capitis deminutione, vt fit ex edicto de bonorum poſſeſſione contra tabulas, eorum etiam gratia, qui capite minuti ſunt. Capite minuitur, qui in ſuo ſtatu non manet, vt qui è libero fit ſeruus, vel ex ciue peregrinus, vel ex patrefam. filiusfam. & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit pater familias.

VI. Ex quibus cauſis maiores 25. annis in integrum reſtituuntur.

QVinta ſpecies & cauſa reſtitutionis in integrum eſt, abſentia quælibet neceſſaria vel probabilis, ne ſcilicet ea abſenti vel per abſentem præſenti noceat. nam ex hac cauſa non tantùm abſentibus, ſed etiam in abſentes datur reſtitutio in integrum, qui non defendebantur. Eis etiam ſi nō defendebantur, vel aduerſus eos qui in vinculis, ſeruitute, hoſtiumve poteſtate fuerunt, vel ſecum agendi poteſtatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerunt, vel quos magiſtratus audire noluerunt.

VII. De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.

SExta cauſa reſtitutionis dandæ hæc eſt, ſi quis re alienata vel poſſeſſione dolo malo moleſtum aduerſarium pro ſe ſubiecerit. nam & ſi perinde teneatur vindica

catione, aut in rem scripta aut mista actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamē hac via nolit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrum restituitur, vt tantum consequatur, quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecum illa actione ageretur, l. 24. §. vltim. com. diuid. nec si fuerit duplex actio, veluti Communi diuidundo, aut familiæ erciscundæ, integrū erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est, ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repelletur exceptione. quod alienata res sit iudicij mutandi causa, l. vlt. hoc tit. Et rectè interpretantur, iudicij futuri. nam præsens alienatione non mutatur.

VIII. De receptis qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant.

A Magistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissarijs sermonem instituit. Receptum, est compromissum pecuniæ certæ. De receptis igitur, id est, de compromissarijs. Verùm, quia satis nō est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat, arbitriumq; recipiat quod defertur communi recepto partium, ideo subijcit: Qui arbitrium receperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt, quique in se arbitrium receperunt, officio suscepto perfungi. Perfunguntur, si dicant sententiam. Et sententiam vocat, quæ non est per omnia sententia. l. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui not. infam. Porrò arbiter, ne quid prætereà desideres, est disceptator electus ex compromisso partium, qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recepit.

IX. Nautæ, caupones, stabularij, vt recepta restituant.

VT titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quāuis alieno & quasi deserto loco, homonymia

monymia fecit. nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nautæ, caupones, stabularij saluum fore receperũt, quod negotij genus à deposito separatur, propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenentur illi, quàm depositarij. Potuisset eadem ratione subijci vetus actio receptitia, in cuius locum cessit hodiè actio constitutæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlti. de alia actione quasi ex maleficio, qua hidem tenentur de damno quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

DIGESTORVM PARS SECVNDA, LIB. V.

TIT. I. *De iudicijs & vbi quisque agere vel conueniri debeat.*

A Iudicibus compromissarijs transit ad iudices ordinarios, id est qui ex ordine dantur à magistratibus. nam & qui dent iudices, quique dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel, vt arbitrium, officium est siue munus arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandæ rei causa datus. Sanè Theophilo in §. quodam. De act. titulus de iudicijs, quem citat, est titulus de officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio, finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

II. *De inofficioso testamento.*

A iu-

A Iudicibus transit etiã congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur. & quia actionum aliæ sunt vindicationes, aliæ cõdictiones, & rursus quæ sunt vindicationes aliæ de vniuersitate, aliæ de rebus singulis, incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est à petitionibus hæreditatũ. nam actio quæ hoc titulo proponitur est petitio hereditatis, quæ ex causa inofficiosi testamenti datur, l. 20. hoc ti. l. si quis filium C. eo. l. 3. C. de pet. here. l. pen. infrà, de bon. poss. con. tab. Quæ titulo sequẽti, petitio hereditatis quæ ex alijs causis datur, veluti iniusti, aut irriti aut falsi testamenti, vel ex causa intestati & quæ ex causa inofficiosi testamenti, ideò proprio titulo, quia pleraq; propria habet, veluti vt detur in eum qui iusto titulo possidet, & vt rescissoria sit, & vt quasi vindictæ persecutionem habeat, l. 1. §. sed si puta. D. si quid in fraud. pat. (qua de causa etiã accusatio appellatur) nec tamen communi titulo, id est, sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 6. & 32. Porrò inofficiosum testamentum est, quòd liberis vel parẽtibus immeritò exheredatis nõ ex officio pietatis factum videtur. qua ex causa exheredatis datur petitio hereditatis.

III. *De hæreditatis petitione.*

POst petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est, vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquàm hereditatis fuerunt, vt pretia rerum vẽditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus, & ideo mista est actio.

IIII. *Si pars hæreditatis petatur.*

SVperior titulus est de asse, hic de parte. nam & si pars hereditatis petatur, actionem daturum se prætor pollicetur. Dat verò prætor actiones tam suas, quàm ciuiles.

V. *De possessoria hereditatis petitione.*

SVperiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus, vt

vt bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis, l.3.§.missum.de Carb.ed. ex quo possessorijs etiam actionibus nomen.

VI. De fideicommissaria hereditatis petitione.

ET hoc titulo fideicommissarijs, quibus ex S.C. Trebelliano restituta est hereditas, nam & hi heredes imitantur.

LIBER VI. TITVL. I.

De rei vindicatione.

POST vindicationem hereditatis, aut velut hereditatis, subijcitur vindicatio rei singularis. Verbum, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis adsertio. Rem vindicare, suã esse adserere. Et omnes vindicationes ex 12.tabu.& vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba quasi in fundo, potiùs quam rei vel fundi, qua de causa secundum XII. rectius dicũtur in re vel in rem actiones, sicut vindicatiões possessionis, id est, interdicta vti possidetis, vel vtrubi, in ipsa possessione, l.1.§.inter, in fin. vti possid.

II. De Publiciana in rem actione.

REI vindicatio ciuilis, de qua superiore titulo actũ est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem prętor eorum qui proprietatis similes sunt, eisque dat vindicationem non minus quàm proprietarijs, cuius generis sunt bonæ fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio prætore primum in edicto proposita, fictitia actio, [illegible] possessoria hereditatis petitio. & vt breuiter definiam, Publiciana actio est vtilis, siue prætoria vindicatio, quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit, nec dum vsucepit.

III. Si

III. *Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur.*

EIusdem generis sunt emphyteuticarij, nam & hi proprietarios imitantur, eisque perinde ac proprietarijs prætor accommodat in rem actionem, quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur alijs locis, & his ferè verbis proposita à prætore est: *Si ager vectigalis petatur causa cognita iudicium dabo.* Hoc tituli adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario, sicut in alijs auctoribus. nam in iure ager vectigalis, semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, quem dominus in perpetuum, vel in plures annos transtulit in alium ea lege, vt id melius cultiusq; redderet, constituta pensione certa: & nomen à culturæ subtiliore parte, insitione.

LIB. VII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur.*

POST vindicationes rerum corporaliũ, quæ non possessori dantur, quia dicturus est de vindicationibus rerum incorporalium, id est, seruitutum, quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarũ, aliȩ rerum, incipit à seruitutibus personarum, id est, quibus prȩdia personis seruiunt. ex his est vsusfructus, qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus quisque modis constituatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam ad modũ dirigimus fructuarij ius magis quàm ad qualitatem vtendi, l. 9. in fin.

II. *De vsufructu adcrescendo.*

PErsequitur quem cœpit tractatum de vsufructu, datque specialem titulum de vsufructu adcrescendo. De

dominio adcrescendo agitur in titulis de heredib. instit. & De adquirend. hered. & de leg. & fideic. Est autem ius adcrescendi, ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius, qui non concurrit, vel qui concurrere desijt. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, id est, ius legati integrum nec deminutum concursu alterius, tam in proprietate, quàm in vsufructu locum habet. Ius nāciscendæ partis eius qui concurrere desijt, quod propius videtur esse ius adcrescendi, in vsufructu tantùm. Sed & illa accommodari potest in vsufructu. nā cum vsusfructus quotidie cōstituatur & legetur, retineo potius quā nanciscor partem eius qui hodie non concurrit, licet concurrerit heri. igitur vtrobique ius adcrescendi est ius retinendæ partis eius qui non concurrit. Vel, ius legati integrum nec deminutum per collegatarij concursum. Vel, ius non decrescendi, id enim dicitur adcrescere, quod decresceret concurrente altero. Et rectè vulgò interpretantur, adcrescit, id est non minuitur vel non decrescit. nam & contra, non minuitur, id est adcrescit, l. 10. De lega. 3. Est & alia differentia quod fructuario adcrescat etiam amittenti partem suam, non proprietario. Perperā additur tertia, ex specie l. 1. §. 1. in qua proculdubio Iulianus à Celso in l. 20. de leg. 2. dissentit.

III. Quando dies vsusfructus legati cedat.

EST & in cessione legati longè alia ratio vsusfructus, quàm proprietatis. nam vsusfructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte testatoris iure nouo ex apertis tabulis, iure nouissimo vt iurgrete ri. Diem legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario, legatum transmitti in heredem eius. Potuit addi, *vel vsus*, vt titulo seq. quod non potuit præcedenti.

IIII. Quibus modis vsusfructus vel vsus amittitur.

VSusfructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo, cessione in iure, do-

re, dominij adquisitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

V. De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur, vel minuuntur.

HOc titulo ostenditur, nullam esse rem, quæ non cadat in vsusfructus legatum, vel stipulationem, vt l. vsufructu. Ad leg. Falc. nam ex S. C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum abusus est, non vsus, vsusfructus constituitur.

VI. Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.

HOc titulo de vsufructu duæ ponuntur actiones, Cõfessoria quę ei competit qui sibi vsumfructum adscrit, Et contraria negatiua, quæ domino qui negat rem suam alij per vsumfr. seruire. De proprietate nulla prodita est contraria actio negatoria, vtraq; est in rem actio sed confessoria sola, vsusfructus vindicatio.

VII. De operis seruorum.

VSumfructum imitantur operę seruorũ, & ab eo quoque absunt, distantque plurimum. nec enim amittuntur quibus modis vsusfructus amitti solet, capitis deminutione, non vtendo, morte; & amittuntur vsucapione serui, qua tamen vsusfructus non amittitur, & indiuiduæ sunt, vsusfructus diuiduus, & cedunt ex die petitionis, non vt vsusfructus ex die aditæ hæreditatis. Nõ igitur per omnia vsumfructum imitantur. idemq; dici operis quorumcunque animalium quid vetat, veluti vecturis iumentorum.

VIII. De vsu & habitatione.

EXposita est vna seruitus personarũ, vsusfructus. hoc titulo explicatur altera, vsus. hæc indiuidua, illa diuidua. qua ratione forsitan operæ seruorum, quæ & indiuiduæ sunt, ad vsum magis quam ad vsumfructũ accedunt, l. 5. sup. tit. prox. nam fructus qui in eis esse dicitur, non talis est, qualis qui in vsufructu, quia nõ ex per-

spectatur eius cui debetur, sed ex persona eius in cuius operis consistit, cuius generis opinor etiam esse fructū constitutum sine vsu, vt l.14.§.vlt.hoc tit.l.5.tit.sequ. Vsum quoque imitatur habitatio, nisi quod capitis minutione, & non vtendo non amittitur, & ex re ipsa quę habitationem debet, etiã spectatur magis quàm ex persona cui debetur, vt operæ seruorum, vt fructus sine vsu.

IX. Vsufructuarius quemadmodum caueat.

HIc titulus communis est vsui & vsufructui, & similibus quæ retulimus suprà, vt caueat qui hæc iura habet se vsurum boni viri arbitratu, & amisso vel finito iure suo possessionem domino restituturum. Cautio prætoria.

LIB. VIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De seruitutibus.

A Seruitutibus personarum, transit ad seruitutes prædiorum, quæ intelliguntur semper, quoties seruitutum nomen simpliciter vsurpatur, ea sunt iura quibus prædia alia alijs subijciuntur. Vel, conditiones quibus ius vnius prædij minuitur, augetur alterius. Vel, iura quæ quis in alieno prædio prædij sui nomine imposita habet. Et quibus modis constituantur, hoc titulo declarantur.

II. De seruitutibus prædiorum vrbanorum.

PRædia alia sunt vrbana, alia rustica, quæ distingui inuicem qualitate & genere vsus, vt familiam & supellectilem potius, quàm loco verius est. Vrbanorum seruitutes, quæque sunt earum propria, hoc titulo explicantur.

III. De seruitutibus prædiorum rusticorum.

QVę verò sunt propria seruitutum rusticarum, & earum species, differentiæ, iura, hoc titulo continentur.

tur. Et nonnunquàm personis eas, non prædijs concedi, vt iter, quod tum dicitur ius transeundi, l.pater. de ser.leg.l.damnas.§.1.de vsufr.leg. vt pecoris ad aquam appulsus, l.4. vt aquæductus, l.37.

IIII. *Communia prædiorum tam vrbanorum quàm rusticorum.*

QVæ communia tam vrbanorum prędiorum, quàm rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutem adquirere non possit, nisi qui prædium habet, vt duorum prædiorum dominus vnum tradendo, possit alterum alterius seruum facere, vt qui partem prædij tradit, nō possit seruitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus separatim cedi possit, vt legari per damnationem qualiscunq; seruitus possit.

V. *Si seruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.*

VT de vsufructu, ita de iure prædiorū duæ actiones sunt, Cōfessoria, id est, vindicatio seruitutis, & Negatoria quę seruitutem negat, libertatem adserit. Legitimæ actiones, l.sciendum.de operis noui nuntiatione. Et aliæ figuræ verborum confessoriæ, veluti ius esse ædes altius tollere iure naturali, vi ipsa negatoriæ, aliæ vi & verbis confessoriæ, veluti ius esse ædes altius tollere iure imposititio, vel ire agere. Rursus aliæ negatoriæ figura verborum, vi ipsa confessorię, veluti non esse ius altius tollere, aliæ negatoriæ tam verbis quàm potestate, veluti ius non esse, ire agere.

VI. *Quemadmodum seruitutes amittuntur.*

SEd non etiam quibus modis vsusfructus interit, & seruitutes. nam confusione tantùm intereunt, id est, adquisitione dominij vtriusque prædij, & non vtendo, siue vsucapione libertatis, & cessione.

LIB. IX. DIGESTORVM.

TIT. I. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

VINDICATIONIBVS actiones noxales subiectæ sunt, nõ malè. nam & hæ sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, itemq; aduersus dominos, vt plerisq; videatur hæc earũ formulæ inserta verba, *Propter illum seruum tuum*, aut, *propter quadrupedem illam tuam* l. pen. de nox. act. & sicut vindicaturo, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum, l. 3. §. si quis noxali, l. de eo. §. sæpius. ad exhib. cùm & noxium ducturus forsitan actor & habiturus sit. Et hoc titulo primũ proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex 12. tab. id est, de damno dato sine iniuria (nec enim animal rationis expers, iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. 1. §. cùm arietes. *Aut noxã sarcire, aut in noxam dedere oportere.* In noxam dedere, est animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio noxalis, & inde l. 7. de nox. act. *Si noxius viuat.* Noxam sarcire, est damnum soluere, damnum præstare, vt ad XII. Seruius Sulpitius interpretatur.

II. *Ad legem Aquiliam.*

TItulus superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex 12. Tabu. l. quæcunque, de obliga. & action. Hodiè est ex lege Aquilia. Ciuilis vtraq;, l. si heres institutus, §. 1. Ad S.C. Trebel. & noxalis etiã ex delictis [illegible]rorum. Primũ caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude. Tertiũ est de vsto, fracto, rupto. Secundũ quod in desuetudinem abijt, videtur fuisse de quauis alia ratione damni dati, etiam si non fuerit læsa res nostra, sed intercepta nobis fortè vtilitas quædam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est li. 9. naturalis historiæ, qui Anthiam cõciliatorem capturæ &

ducem

ducem cœperat, cùm is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dati editam formulā condem natumque, æstimata lite 10. libris. Cōstat enim socium socio teneri lege Aquilia, l. 47. Pro soc.

III. De his qui effuderint vel deiecerint.

DAmni dati species vna grauius hoc titulo coercetur, quàm soleant cætera damna ex superiore. nam si quid, qua vulgò iter fit vel consistitur, deiectum vel effusum sit, ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est, in duplum datur actio, etiam si ipse non deiecerit vel effu derit, atq; etiam si inficiatus non erit, cùm ex superiore non teneatur nisi qui damnū fecerit ipse, nec in duplū nisi inficiator. Si liber homo ex ea re occisus, vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quàm ex superiore, & popularis: & antequàm damnum datū sit æquè popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest, & ex vtraque causa actio noxalis. Deniq; post titulum generalem De actiōe legis Aquiliæ, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 5. §. Cùm autem. quia in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam. & in iure frequens est, vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata est, siue ciuilis, siue prætoria in factum.

IIII. De noxalibus actionibus.

POst noxales actiones de pauperie, & de dāno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuisset enim immensum atque etiam alienum omnes e[illegible]merare) quarū definitionem tradit, l. 1. dum ait, *quarum actionum vis hæc est*, &c. vt Cicero definitionem legis, dum ait, legis hanc esse vim, scitum & iussum in omnes. Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim, vt præsit præscribatq; recta & vtilia & coniuncta cum legib. Vis autem earum actionum hæc est, ne multetur dominus vltrà deditionem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege 12. tab. tribuitur.

LIB. X. DIGESTORVM.

TIT. I. *Finium regundorum.*

CVR vindicationibus subiectę sint actiones noxales dixi iam suprà. Cur modò subijciãtur mistæ actiones, dicere necesse non habeo. id enim satis nomen ipsum admonet, quod significat eas esse tam pro rei vindicatione, quàm in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum, quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est, vt Græci interpretantur, περὶ ὅρων ἰόντων, nam inest huic actioni etiam petitio rei, & hoc est quod ait l. 3. C. eod. hanc actionem cohærere proprietatis controuersiæ, & Apuleius in causa finali de proprietate contendi.

II. *Familiæ erciscundæ.*

SEcunda actio mista est actio familię erciscundæ, siue iudicium diuisionis, quod redditur inter coheredes similesve personas. Familiæ nomine significatur res vel pecunia hereditaria, non hereditas, non nomina. nã hereditas non potest diuidi, l. 8. de rei vindic. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Erciscundæ, est diuidundę, vt Erciscundi Stoici Seruio in 3. Aeneid. mediæ sententiæ auctores & quasi diuisores. tantundem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, vt non aberrarim fortè si in Erciscũdę diuiserim Er & Ciscũdæ, vt Festus & Donatus, erctũ & citum, erctũ pro hereditate, citũ ꝓ diuisione, nam & glossis antiquis, Ciendæ, διαιρουμένης. Et, eres vel ereditas scribitur interdum Flo. vt erus in titulo ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, I[illegible] sciscere istic solent ne eis minores noxias, erum si fortè quas galiolas vini tango.

III. *Communi diuidundo.*

TErtia actio mista est Communi diuidundo simillima superiori, vt societas hereditati similima et maxime gemina est. Vtraq; mista, duplex, legitima, bonæ fidei

fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis. redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscunque socios. Sed hoc plus est in actione familiæ erciscundæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa: hanc verò Græci Rhetores vocant τὸ εἰς δαιτητῶν αἵρεσιν.

IIII. *Ad exhibendum.*

MIstis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vindicatione, est tamen propter rei vindicationem. agitur enim primum, vt res exhibeatur, deinde res exbibita vindicatur. Præparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directa & principalis actio: neque tamen notat personam, sed rem. nec enim intendit verbi gratia, L. Titium dare oportere, sed in rem exhibendam generaliter concipitur. & inde insolita appellatio, Ad exhibēdum, quia in rem scribitur, quæ vel tantundem valet, ac si diceres, De exhibendo, vt Ad legem Iuliam, id est, de lege Iulia, Ad municipales, id est, de municipalibus.

LIB. XI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De interrogationibus in iure faciendis & interrogatorijs actionibus.*

PLerumque euenit vt qui alias noxali actione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine insolidum, vt si interrogatus an seruus suus esset, quadrupes sua esset, prætori falsò responderit suam non esse, l. 1. §. interdum. Si quadr. paup. fec. dic. qui quidem §. statim coniungendus est cum l. 7. huius tit. quæ est ex eodem libro, vt intelligatur è conuerso eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si responderit suam pecudem vel suum seruū esse. quæ ita vera sunt, si serui alicuius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. & 14. hoc tit. Sunt & pleraque alia in hoc titu-

lo de noxalibus actionibus : vt sanè videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoq; fit, quantum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicem, quia scilicet nō eundem omnes tractatum respiciunt, sed hic. verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, sequens tractatum de mistis, tertius legem Aquiliam. Porrò quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confesso in eum qui vltrò confessus est de intentione actoris, confessoria, neutra est propria actio quædam. interrogatoria sanè quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit, l. de ætate. §. qui interrogatus hoc titulo. vt quæ in eum datur qui se debitoris heredē esse respondit, est interrogatoria actio, Si certum petetur: quæ in eum, qui seruū suū esse, interrogatoria noxalis: quæ in eum, qui prædium suū esse vel se possidere aut nō possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem. nam ex his ferè causis duntaxat in iure interrogationes fiunt ante iudiciū acceptū, intentionis actoris formandæ & instruendæ causa. quod non ita fit in iudicijs in rem, l. in speciali. De rei vind. l. cogi. C. de petit. heredit. & desijt etiam hodiè fieri in certis omnibus. *In iure*, id est, ἐν βήματι, vt Græci hoc loco interpretantur idem significat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio, l. 4. hoc tit. vt idem sit, si quis alio loco quam pro tribunali interrogetur.

II. *De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.*

1.

HIc titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutuæ petitiones, l. 22. De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales. nā quæcunq; pluribus vel in plures competunt, de eis plerumq; omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui, vel vnus dominiū alter vsumfructum, l. cognitio. l. si pariter. De lib. cau. vel si plures

tute-

tutelæ teneantur, l. 5. C. arbit. tut. aut si certum putetur plures conrei. Nou 99. Quintilianus I I. Priuata iudicia sæpè vnum iudicem habere solent, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadem causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

I I I. *De seruo corrupto.*

HIc vero titulus respicit ad legem Aquiliam, quandoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iure prætorio cōparata ad exemplum legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus suprà : & longè quidem grauior quàm soleat esse directa. nam etiam in confitentem in duplum, l. 5. §. hæc actio. hoc titu. & famosa est actio, l. nec quicquã. D. pro soc. l. 6. De obs. par. præst. quia personæ dolum malum notat. & preterea non tantùm de corrupto, sed etiam de recepto, & sub disiunctione proponitur hoc modo, *Quod seruum meum receperis aut corruperis*, vt, Ope, aut consilio. nam alterutrum probare sufficit.

I I I I. *De fugitiuis.*

POst generalem titulum de seruo corrupto, notãtur duæ species corrumpendorum seruorum, si suaserit fugere, si alea ludere, l. 26. De Iniuriis. & ex priori specie de fugitiuis additur, eum qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtique verum est & si obtentu [illegible]e, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit & requisitum celauit lucrifaciendi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

V. *De aleatoribus.*

AD posteriorem speciem corrumpēdi serui, iungitur in susceptorem aleatorũ pœna, vt suprà in susceptorem fugitiuorum. & item actio in eum qui aleæ ludēdę causa

causa vim intulerit,& alia in eum qui aleæ vicerit. Alea est tesserarum, talorum, vel scriptorum ludus, turricula, fritillus.

VI. Si mensor falsum modum dixerit.

HVnc verò dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumq; agrimensor solet, l.8.fin. reg.l.1.in pr.l.3.§.idem Pompo. hoc tit.& si falsum modum renuntiauerit, & ex hoc edicto tenetur in id quod interest.

VII. De religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.

HIc titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis religiosis nō esse in rem actionē.l.in rem.§.1.l.quæ religiosis.De rei vindic. Hoc verò titulo definitur quæ sint loca religiosa, qui faciant locum religiosum, & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quę imitatur actionem negotiorū gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum. alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeratitia, quia negotium quod quis pro defuncto gessit funerando eū suis sumptibus, eius non fuit cùm is moreretur. Quod additur in hoc titulo, vt funus ducere liceat, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossave mortui in eum locum quo in ius inferēdi fuit, quam ad edictum D.Seueri, quod proponitur l.38.

VIII. De mortuo inferendo & sepulchro ædificando.

LIcèt, vt diximus, de locis religiosis non sit in rē actio, est tamen interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, quod veluti proprietatis causam continet, l. sunt personæ.sup.tit.prox.l.2.§.quædam.De interd.atque

que etiam de loco nondum religioso competit. Actio in factum, de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei, qui statim vult in locū suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de sepulchro ædificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino loci solummodò competit.

DIGESTORVM PARS TERTIA. LIB. XII.

TIT. I. De rebus creditis si certum petetur, & de condictione.

A Vindicationibus transit ad condictiones: è quibus duæ hoc titulo proponuntur. Vna est certi condictio quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita est, id est, qui corpus vel quantitatem certā debet. Non adijcitur, qua ex causa. In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacunque ex causa proinde generalis non specialis certi condictio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si certum petetur de rebus creditis, vel De rebus creditis si certum petetur (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) vt in Codice Theodosij specialis actio Si certum petetur de chirographis, & alia: Si certum petetur de suffragijs, qua orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, proposita vel sub titulo De rebus creditis, vel sub titulo De chirographis, vel sub titulo De suffragijs. Distincta enim erant edicta titulis. Altera est Condictio ex mutuo, de qua præcipuè hoc titulo tractatur (nam & creditum propriè est mutuum) & his verbis significatur, ET DE CONDICTIONE. Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, condictio sit, ea tamen quia ex mutui causa intendimus dari oportere, hoc proprio signata no-

ta nomine est, vt refertur in Institutionibus statim initio tituli, Quibus mod.re contr.oblig.& §.item is cui.de obligat.quæ quasi ex cont. & Græci definiunt condictionem τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου. Mutuum aũt, est creditum quantitatis datę ea lege vt eadem ipsa quãtitas reddatur in genere, non in specie eadem. Non est illud omittendum, sub hoc titulo edixisse prætorem de commodato & pignore separatim, quia & si crediti appellatione hi contractus contineantur (est enim creditum omnis actus, quem alienam fidem sequuti instituimus) nõ tamen continentur actione Si certum petetur, id est, certi condictione, quia nemo rem suam condicit, & condictio plerumque in iure formula illa est, Si paret dare oportere, quæ latius nonnunquam pro qualibet actione in personam. Pigneratitia igitur, & commodati, & depositi condictiones non sunt, quia possessionem naturalem reuocant, l.videamus. §. si possessionẽ, De vsur.id est, non dari sed restitui oportere intendunt. Sed neque ex horum contractuum causa condictio cõpetit.quam obrem, meo iudicio, prętor hoc edicto eos separauit à cæteris, sub hac tamen exceptione, nisi dolo malo vel depositum, vel commodatum, vel pignus infi ciaretur qui accepisset, l.4.§.res.hoc titu.l.si quis inficiatus, §.vlt.deposi. Denique ex his intelligimus, hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantùm, non etiam, vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam partem tertiam Digestorum. nec sanè vlli sunt tituli tales in Digestis.

II. De iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.

QVia iusiurandum frequentius datur de pecunijs creditis, vt non malè dicatur à Laberio emplastrum æris alieni: ideo post titulum de condictione ex mutuo, hic datur. Et est iusiurandum, vt Aristoteles definit, μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος, vt Clemens Alexandrinus, ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσ

παρα-

παραλήψεως θείας, vt Cicero, adfirmatio ſancta. & eius genera tria. Iudiciale quòd à iudice defertur. Voluntarium, quòd à parte defertur in iudicio, vel extra iudiciũ. Neceſſarium, quòd pars cui delatum eſt refert delatori. Hæ tres appellationes Triboniani eſſe videntur.

III. De in litem iurando.

IVſiurandum in litem eſt, quod à iudice defertur actori eius rei quę in iudicium deducta eſt æſtimandę cauſa. & defertur plerunque ob dolum vel contumaciam aduerſarij, ne in poteſtate eius ſit per fraudem ab inuito domino rem iuſto pretio comparare. Actori enim iurato licèt facere pretium etiam iniuſtum. nec in omnibus iudicijs paſſim, ſed vt lex prætorve, aut princeps iudici permiſerit.

IIII. De condictione cauſa data, cauſa non ſecuta.

COndictio ex mutuo, vt dixi, traxit ad ſe tractatum de iureiurando. Nunc ordine perſequitur alias condictionum ſpecies. Propoſita hoc titulo appellatio hęc eſt, *Cauſa data cauſa non ſecuta*, ſumpta à verbis legis, vt per eam repetantur, ſcilicet cauſa data, id eſt, ſub cauſa, vt eſt ſcriptum l. penultima, hoc titul. quod Græci, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, ſi ea cauſa ſecuta non ſit. Cauſa do, quod do vt Romam eas. Cauſa non ſequitur, ſi non Romam eas. eadem dicitur etiam cõdictio ob cauſam, vel condictio ob rem dati re non ſecuta, ſimilis condictioni ex mutuo, vel potius condictio ex promutuo. quid enim aliud eſt quod ob rem datur, quam prorogatio ſiue [illegible]tio in anteceſſum? Omnis autem prorogatio prom[illegible]uum.

V. De condictione ob turpem vel iniuſtam cauſam.

SVperior titulus eſt de cõdictione ob cauſam honeſtã vt detur omnimodo cauſa non ſecuta, vt non detur cauſa ſecuta. Hic verò titulus eſt de condictione ob turpem cauſam, vt detur etiã cauſa ſecuta ſi ſolius accipienti

entis turpitudo versetur, vt nō detur si solius dantis, vel si vtriusque. Est & de condictione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur, vt si quid detur ex stipulatione per vim extorta. In illa pro fine, vt si quid detur vt contingat aliquid quod sit contra bonos mores.

VI. De condictione indebiti.

Condictio quoque indebiti est ex promutuo. nam & indebiti solutio, quasi mutui datio, l. 5. §. is quoque. De obligat. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. De condictione sine causa.

Concurrit hæc condictio cum superioribus, & nonnunquam sola competit, vt in specie l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conuentus pretiū soluerit. nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa, nec ex iniusta causa, & vestimentis à domino repertis, fulloni sola superest condictio sine causa, quod iā videatur nulla fuisse causa dandi. quod & addi opinor posse ad speciem de promutuo, l. sed addes. §. si quis cū. Locati.

LIB. XIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De condictione furtiua.*

DOMINO non datur condictio nisi ex causa furtiua. quod odio furum introductum est. quia in rem vel ad exhibendum non tenentur vt fures, sed vt possessores, l. 12. § de furt. Condictione vt fures, atq; ideo re perempta in ea non distinguitur, fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa, & interdicto Vnde vi, & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio in alijs actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permissum est cōdicere prędoni, & coniugi qui quæve res amouit in matrimonio vel diuor-

diuortij causa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Ceterę condictiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli domino, æquè si agatur certi, non si incerti.

II. *De condictione ex lege.*

CONdictio ex lege competit si lex quæ obligationē introduxit non ediderit aliud genus actionis, vt cōdictio ex lege Iulia, l. dotalem. l. si verò. & sequ. Solut. mat. Condictio ex lege Cincia, l. 21. de donat.

III. *De condictione triticaria.*

LOngè alia ratio condictionis Triticariæ & condictionis certi, licèt descendat vtraque ex eadem causa, nam per condictionem Triticariā petuntur omnes res certæ vel incertæ, præter pecuniā numeratam. Per condictionem certi, id est, Si certum petetur, res omnes certæ & pecunia numerata, nō res incorporales siue incertæ. nam hæc actio est stricta, id est seruit in ea iudex scripturæ contractus & petitioni actoris, sui arbitrij impos. Triticaria arbitraria est, quia æstimat in ea iudex rem arbitrio suo quæ petitur habita ratione loci & tēporis. Datur ergo eius rei quæ petitur æstimādæ causa. porrò æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam. nam æstimat ipsa res cæteras non æstimatur, aut saltē non indiget æstimatore, cùm sit eius æstimatio constans & certa. ea re pecunia numerata in condictionem triticariam non cadit. Cæteræ res omnes cadunt quæ pondere vel mensura constant, mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietas debeatur fortè ex testamento vel ex stipulatione, siue emphyteusis, & res etiam sua ex causis quib. rem suā dominus condicere potest, quod ita enumeratis varijs generibus rerum Vlpianus exequitur, l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condictio quæ nomen à tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus inter-

pres ait, quia in antiqua formula huiusce condictionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod qui hāc actionem sibi dari prius postulauerat, fortè ei res erat de æstimando tritico. & ne quis me hoc adfingere putet, & quòd etiam sit notatu valdè dignum (nec dum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hæc esset) apponā ipsa Græcorū verba, ἱστέον δὲ ὡς φησὶν ὁ Στέφανος ἐν ταῖς παραγραφαῖς οὕτω λέγεται τριτικιάριος, ἐπειδὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ παλαιὸν πολιτευομένῳ αὐτοῦ φόρμουλα, τρίτικι ἐνέκειτο μνήμη. ὃ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστιν. ἐν τῇ παλαιᾷ φόρμουλα καὶ τῷ τύπῳ αὐτοῦ ἡνίκα τὴν ἀρχὴν ἐτυπώθη παρὰ τῶν νομικῶν, μνεία γέγονε τρίτικι ἤγουν σίτου, τυχὸν ἐν ἄγοντος τινὸς σῖτον ἀνθ᾽ ὧν διαφέροντα καὶ ἔχειν τινὰ παρὰ τὸν νόμον, καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον φάκτον τυπωθέντος τοῦ τριτικιαρίου κονδικτικίου.

IIII. De eo quod certo loco dari oportet.

IVngitur condictioni arbitrariæ, alia condictio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex stipulatione, vel ex testamento, vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam. quia in triticaria æstimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac verò æstimatur quanti intersit eo die vel loco dari quo dari debuit. & cadit etiam in nummi. id quod interest.

V. De pecunia constituta.

TRadita est ratio superiore titulo qua id quod debetur, alio die vel loco petatur rectè, quā quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quis id egerit cum debitore vt alio die vel loco constitueret se soluturū. nam vt Labeo dicebat, propter has potissimū pecunias quæ non-

nondum peti possunt, putà moram iniiciente die vel loco, constituta inducta sunt, l.3.§.vlti.l.4.& 5.hoc tit. Fiunt consensu nudo, non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed contractus. quia recepta imitantur quæ fuêre contractus, è quibus actio receptitia, sicut ex his actio constitutoria. nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus.l.cõtractus.De reg.iur.quam quod sit simile commodato. fiunt etiam constituta pro alio. Et breuiter, constitutum est cõuentio, qua quis respondet citra stipulationẽ soluturum se quod ipse vel alius debet. quo genere priorem obligationem non nouarĩ constat.l.3.§ in eum.de adm.rer.ciuil.

VI. Commodati vel contra.

DIctum est de condictionibus quæ aliud nomen nõ habent strictis aut arbitrarijs, quæq; vel ex contractibus dantur vt condictio certi, cõdictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt condictio indebiti, Ob rem dati, Sine causa, vel ex lege, vt de qua actum titulo secũdo, vel odio reorum, vt cõdictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de condictionibus alijs maximè bonæ fidei quæ ex contractibus nascuntur, & quæ proprium nomen habent, siue dari oportere intẽdatur, siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo. nec enim omnibus actionibus vna est formula semper, Dare aut facere oportere, §.1.Insti.de act. ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad vsum, vt retro mutuum quasi cõmodatum ad abusum. nam promiscua siue communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuũ, l.Item legato.§.1.de leg.3.l.quæsitum.§.si quis eodem.de instr.leg. & vt Græcis χρῆσαι, vtrumque contractum demonstrat, ita & Latinis, commodare.l.1.C. Theo. Quod iussu. quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vtitur, præstare. l. vltim. C. quod cum eo, &c. Vel, commodatum est conuentio qua res gratis

vtenda datur ad tempus finem modumve certũ, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quæ etiã si non addideris, perfecta definitio est. nam & alijs separatur à mutuo satis. Directa commodati actio est, quæ datur ei qui commodauit, rei suæ recipiendæ causa, qua ex causa nõ est condictio certi nisi quid dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis titu. 1. Cõtraria est quæ datur ei qui commodatum accepit. varijs ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius consulatur. qua ex re etiam condictio competit. Directæ siue rectæ inde nomen, quod principalis sit. domino enim competit aut possessori. Contrariæ, quod quasi ex opposito respiciat directam, siue agatur vltrò siue contra. & in iure contrariæ actiones his articulis significantur, contrà, ex diuerso, ex contrario. l. 2. l. vlt. De neg. gest. l. si pignori. Fam. ercisc. vt actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo, Contra. in §. æquè. De act. Vltrò autem moueri dicuntur, si sine directa moueãtur, vt d. l. si pignori. l. seruus meus. Mãd. l. sed an vltrò. De neg. gest. l. si is qui rem. De fur. nec tamen ideo minus contrariæ appellantur.

VII. De Pigneraticia actione vel contra.

DE pignore etiam non est condictio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrit sanè cum eo condictio. Pignus est conuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino, id est debitori redditur actio soluta [illegible] pecunia, directa est actio. Quæ creditori, contraria, si fortè necessarias impensas fecerit in rem pigneratam, vel si debitor rem alienam dederit pignori, vel ex alia iusta causa.

LIBER

LIB. XIIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De exercitoria actione.*

COepit quidem tractare de actionibus quę ex singulis cõtractibus nascuntur, sed priusquam progrediatur vlterius, vult se absoluere his quæ ex aliorum contractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu. Et ex illis prima quæ datur exercitoria actio est, qua insolidum tenetur exercitor nauis ex contractu magistri, quem naui imposuit, vel ex contractu eius quem magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantùm rei nomine, in quam imposuit. Seruanda enim est lex præpositionis Hæc actio accessoria est, sed conueniri etiam exercitor potest directa condictione quasi ex suo contractu, §. vltim. Instit. quod cum eo, &c. Exercitor est nauclerus, qui nauem exercet. Magister veluti institutor exercitoris, Græcè πιςικός.

II. *De lege Rhodia, de iactu.*

INstitutus de nautis sermo titulo superiore, impulit conditores iuris subdere leges nauticas, & eam maximè quæ vult iacturam factam laborante naue sarciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maximè quod possint eo nomine agere vectores cum magistro nauis, & consequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rodij condiderũt, quorum disciplinã naualem, & vt Strabo loquitur, ευνομίαν, admirabilem omnes populi, libenter etiam Romanus [illegible]uebatur.

III. *De institoria actione.*

EXercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit à magistro formari elegans. Institoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet aut mẽsæ, aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habitio eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur insolidũ,

is qui præposuit, atque exercitor nauis ex contractu magistri. Sed hic etiã ex negotio quod gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit. Cæterùm vtriusq; actionis eadem est ratio. quia is qui contrahit cum magistro vel cum institore, fidem eius qui pręposuit sequi videtur, sed aliquanto maior in magistro propter nauigandi necessitatem. quamobrem ex vtraque causa etiã domino quasi principali reo condici posse verum est.

IIII. *De tributoria actione.*

EXercitoria & institoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum, vel alienorum seruorũ qui nec bona fide seruiebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruiebant. & illæ, quia pręposuimus naui aut tabernæ merciq́ue nostræ, hæc verò cùm non præposuimus. in merce peculiari scilicet, non nostra, hac sola ratione quod scientibus nobis & patientibus vel volentibus negotietur in ea filiusfam. vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo aut seru⁹ alienus quẽ bona fide possidemus. & præterea illæ nos insolidum obligant: hęc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur, si quid etiam nobis debeatur inter nos & creditores mercis, sine priuilegio deductiõis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet, vel potius hæc actio iniquã partitionem emendat. nam ex hoc edicto res ita geritur. Postulantibus creditoribus mercis, dominus cui etiam seruus debet aliquid, distribuit mercem peculiarem inter se & creditores pro rata portione. hoc enim edicto domino distributio permittitur: permittitur, inquam, non iniungitur. nam si dominus hanc molestiam subire nolit, à prætore datur arbiter mercibus distribuendis, l. 7. hoc tit. Ceterùm si dominus susceperit distribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum sibi fortè debitum deducens, vel plus sibi quam ferat ratio debiti sui quamq́ue creditoribus attribuens, hac actione ad æquam tributionem reuocatur. nec enim sciẽtia sola dominum

minum huic actioni subijcit, sed solus, id est iniqua diuisio, l.3.§.penult.& vlt.l.4.l.5.in prin.l.7.l.8.l. vlt.hoc titulo, l.3.Quan ex fac.tut.§.introduxit. Instit. quod cum eo, &c. Denique actio tributoria, correctio est iniquę tributionis mercium peculiarium à parte vel domino factę dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus filiusfamil. vel seruus negotiabatur sciente eo. Etiam illud ad horum titulorum discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus etiam si contractum sit cum institore mercis peculiaris, id est quem seruus præposuit qui sciēte domino negotiatur in ea, ex titulo de institoria actione dominus non tenetur si cōtractum sit cum eo quem institor pręposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus in solidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur insolidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium. idem in filio & similibus.

V. Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.

VErba edicti hęc sunt, quo ex negotio gesto cum filio fam. vel seruo nostro dominij aut vsus aut vsusf. iure, vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cū libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non serui, dátur in nos actiones tres, De peculio, De in rem verso, Quod iussu, in seruum non datur actio, in filium fam. est a[illegible] in solidum, si emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur: restituitur vtilis ex edicto de capite minutis in solidum nisi causa cognita æquum pretori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge postulari actionem eius rei nomine quam filiusfamil. gessit, statim atque per emancipationem propriā familiā habere cœpit, importuna petitio est nisi eius tempo-

ris nomine quod fuit ante emancipationē, ea moderetur pro modo facultatum eius. possint esse nulla, possint esse tenues, vt si peculium, emancipato non concesserit pater, vel si peculium, & nihil præterea. Solebat cōcedi aliquid, l. vt liberis, in fin. C. de collat. l. 2. & vlti. C. de emanc. lib. Ceterùm eius temporis quod est post emancipationem directa & insolidum actio est, licèt negotiū ceperit ante emancipationem, l. 4. §. 1. l. 11. De tut. & rat. dist. Eadem verò æquitas interuenit, si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institut⁹ vel exheredatus sit, vel si paterna hereditate abstinuerit, itē si aliàs sui iuris effect⁹ sit, veluti sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eū actio perseuerat eadē, nec necessaria est restitutio in integrū, quia capite non minuitur, item si in adoptionē datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit. sic lego l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiui, l. vtrum, de bon. poss. cōtr. tab. licèt sui iuris effectus. Ex diuerso hisdem casib. actio filio dabitur quā pater omisit quantum in ipso fuit, l. 17. §. vlt. De iniurijs, & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo propositum est.

VI. De S.C. Macedoniano.

ALias edicti partes, earumve diffusiorem tractationē differt tantisper, dum priori parti quā exposuimus superiore titulo de eo quod filijfam. cōtraxerunt, vt sui iuris effecti inquantum facere possunt condemnentur, adijciat exceptionē creditæ pecuniæ, qua ex causa nec si postea sui iuris effecti sunt vllatenus exiguntur. quod Senatus intoduxit odio Macedonis fœneratoris, cui mos erat filijs famil. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similium quicunque talia nomina sectarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori nō dicitur, deberi, sed non exigi. harum numero sunt pecuniæ creditæ filiofam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiofam. esse perdere.

LIBER

LIB. XV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De peculio.*

PErsequitur modo alias edicti partes, quod propo suerat superioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis, qua tenemur ex negotio gesto à seruo vel filiofam. vel alijs personis quas enumerauimus eodem titulo, si ignorantibus nobis negotiati sint in merce peculiari, vel etiam si scientibus nobis extra mercem negotium aliquod gesserint. nam si in merce peculiari negotiati sint scientibus nobis, didicimus iam ante propter necessitatem commerciorũ receptum esse, vt vltrà peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari cõtingente nobis portione, nõ integra debiti quãtitate, vt planè sit hac ratione separãda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quę tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod debetur domino naturaliter. in illa, qua de agitur hoc titulo, totum deducitur. Quinimò peculium ita definitur, naturale patrimonium filiofamil. vel seruo, aut quasi seruo suo à patre vel domino seorsim à suis rationibus cõstitutum deducto inde si quid patri vel domino, vel subiectis ei personis naturaliter debetur, & contra naturam peculij est, si legetur non deducto ære dominico, l.6.§.1. de pecu. leg.

II. *Quando peculio actio annalis est.*

PErpetua est actio de peculio quamdiu peculium manet. Annua, extincto peculio, ita tamen vt non ex die quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex [illegible]o agi potuit, vt in specie l.1.§. annus, hoc titu. & l.2. De tut. & rat. dist. Extinguitur, si seruus fiat liber, vel filiusfam. sui iuris, vel si moriatur, vel si seruus alienetur, vel si finiatur vsus aut vsusfructus serui. Extinguitur etiam ademptione, & nuda voluntate patris vel domini, licèt non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo malo, perpetua est, si sine dolo, extinguitur etiam omni modo actio de peculio.

III. De in rem verso.

ACtio de in rem verso adiectio est actionis de peculio vel si non est de peculio actio, cōpetit de in rem verso, cum id quod filiusfa. vel seruus gessit, redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita, si filius principaliter gerens negotium patris, eaq; mente vt patrem sibi obligaret, locupletiorem eum fecerit. ex hac enim causa patrem sibi obligat naturaliter, & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur, si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solam superesse, si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiorem patrem fecerit, non est de in rē verso actio vel adiectio vlla, quia nec pater filio obligatur eo nomine.

IIII. Quod iussu.

QVa ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio, siue de iussu, vt scriptum est l. vlt. in solidum datur, sed non ex cōtractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut conditionis cuiusdā iure nō seruiunt, non ex contractu seruorum alienorū, licèt ex horum etiam contractu illæ competant. Enimuerò condici ei qui iussit, potest, etiamsi sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit, l. vlt. Pro socio. vt non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri suo personis contrahi iussit, quive institorem aut magistrum nauis præposuit. Ceteræ actiones honorariæ, Tributoria, De peculio, de in rem verso, non competunt insolidum, nec ex earū causa cōdici potest.

LIB. XVI. DIGESTORVM

TIT. I. Ad S.C. Velleianum.

AD S.C. Macedonianum diximus suprà ex Seneca, quasdam pecunias deberi, non exigi, & ex harum numero esse datas filijsfam. cōtra S.C. Macedonianum. Videtur non longo spatio sequi hic titulus, vt his adnectat etiā

datas

datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij crediturus scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiscunq; alia intercessio sit, ei S.C. occurrit, ne mulieres teneat. Intercessio est, quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S.C. quidem Macedon. factum est in pœnam creditorum, Velleian. in gratiam mulierum. & illud longè superiùs. Ex duobus enim reis stipulandi, si vnus scierit, alter nescierit, ex causa S.C. Macedoniani vnius scientia alteri nocet, & creditor effectu ipso ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit condictionem indebiti, & Macedoniano filiusfam. renuntiare non potest. quod tamen omne longè aliter se habet ex S.C. Velleiano.

II. De compensationibus.

EX eodem numero sunt pecuniæ, quibus obstat compensatio. nam & ipso iure constat eam fieri, ex omni causa, & parere condictionem indebiti. Cõpensatio est per æris sui computationem ab ære alieno liberatio.

III. Depositi, vel contra.

REdit ad eam quã instituerat de singulis cõtractibus recensitionem actionum, & quibus cœperat, commodato scilicet, & pignori depositum adnectit simile negotium in eo, quod ex huius etiam causa condictio non competit, nisi ex inficiatione quæ proxima furto est, vt non abs re nominatim admoneamur, & depositi & commodati fideiussorem accipi posse, l. 2. De fideiuss. & liberationem rectè legari ei qui depositi tenetur, vel commodati, vel pigneraticia, vel condictione furtiua, l. 8. § ult. De lib. leg. quia scilicet videbatur res nostra propriè non deberi nobis quam vindicare possumus, & quã dari oportere non intendimus rectè nisi furis odio. Depositum est conuentio gratis custodiendę rei quę traditur sub fide restituendi. Et directa actio quę datur ei qui tradidit. Contraria quæ ei qui custodiam recepit, & ex causa contraria non nego quin possit esse condictio.

LIB. XVII. DIGESTORVM.

TIT. I. *Mandati vel contra.*

QVOD à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo. nam eę ex consensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbent. Ex harum causa condictio competit, non ex illarum: & eiusdem conditionis sunt quæ sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Locati conducti. nam & ex consensu nascuntur, & concurrit cum eis condictio. Cohærent digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quã Iuliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est, & qui aliam desiderant vel comminiscuntur artem, næ quam illi sunt ineptissimi, & imperitissimi: nam neque quid ars sit sciunt, neque artem Digestorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquam, suaues tamen ad ridendi materiam. Porrò mandatum est conuentio, qua roganti fides datur ꝓcurandi aliquid sine mercede. Et directa actio domino negotij datur, Contraria procuratori.

I I. *Pro socio.*

ACtio pro socio ex vtroque latere est directa, non ex vno directa, ex altero contraria vt superiores, quia res cõmunis est omnium æquo iure & pari, nec potior vnius socij ratio quam alterius, & nominis ratio ex formula, *Quod pro socio communiter ve gestum est.* l. 65. §. si post. hoc tit. in qua disiunctio pro subdisiunctione accipitur quandoquidem de cõmuniter gesto separata actio non est, & ad hanc formulam respicit etiam differentia [illegible]cietatis & communiter gesti exposita, l. 31. & seqq. h[illegible] tit. Societas est contractus, qui ex consensu duorum pluriumve communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiuiso consensu contracta. Vel, Communionis consensio inter aliquos. Vel, Damni & lucri, ex consensu facta communicatio honesta & iusta. Addo, honesta & iusta, vt excludam societatem flagitiosæ rei, & leo

ninam

ninam, vel quam aliam communitatem iniustam. Peragitur solo consensu. & quod ait l.4. re & verbis. re, id est tacito consensu rebus in commune collatis. verbis, id est expresso consensu sine stipulatione, vt Gaius interpretatur in Institutionibus. Re & verbis duo sunt genera contrahendi inter præsentes, & ideo mox additur d.l.4. vel inter absentes coiri societatem posse. quod etiam fit duobus modis, per nuntium, id est epistola viua, vel per epistolam, id est nuntio tacito. Quid enim epistola? Tacitus nuncius, inquit Epictetus. Non notabo discrimina quæ sint iudicio societatis cum actione communi diuidundo, quæ mista est, & non famosa, atque etiam quasi ex contractu, hæc mera personalis, famosa, & ex contractu tantùm, quia cognosci cetera possunt ex l.1. Com. diui & l.43. hoc tit.

LIB. XVIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.*

LONGIOR tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cùm videretur nimium excrescere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est cõuentio nuda qua id agitur, vt rei tradẽdę dominium in accipientem trãseat dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium transeat, emptio & venditio intelligitur, l.pen.§.vltim. quamuis etiam consistat in re aliena. Et verò pacta possunt adijci varia, quæ tamen quam intersit ex continenti an ex interuallo adijciantur, & emptioni detrahant an adiiciant, hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium

cium non est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga ea quæ ædibus iuncta sunt, ædes sacræ, & quæ in vsu publico sunt.

II. *De in diem addictione.*

IN diem addictio pactio vna est emptionis venditionis, quę res penes emptorem collocatur hac lege, nisi quis intra diem certum suprà adiecerit, quæ in auctionibus hastæ frequens est: & addictionis quoque verbũ auctionibus tantùm propriè conuenit. Detracta hac pactione, post addictionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tempora.

III. *De lege Commissoria.*

LEx commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id agitur vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit. hæc pactio veteribus fiducia dicebatur, cùm faciebant nexum mancipiumque. Lex hodiè dicitur communi nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant: & cõmissoria, quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat, si quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Lex est pactio quæ contractui adijcitur ex continenti.

IIII. *De hereditate vel actione vendita.*

NOn solùm res corporales emi & venire possunt, sed etiam res incorporales, vt hæreditas, vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditum intelligatur, quidq; alterum alteri ex hac causa præstare oporteat, & stipulationes emptæ ac venditæ hereditatis hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris non est. Item vendita hereditate nõ tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cùm sint propria in his rebus. non mirum si proprius sit eis titulus adsignatus.

V. De

V. De reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere.

REſcinditur venditio ſentẽtia magiſtratus, ſi res fiſco obligata minore pretio veneat quã debita ſumma, quam vere res ipſa ſit, debitore offerẽte ſummam integram, l.penul.hoc tit.l.3.C.de iur.fiſ.vel ipſo iure lege adiecta in ipſo contractu, veluti lege commiſſoria. Reſcinditur etiam ipſo iure ſi poſtea contrario conſenſu ab ea diſcedatur. quod vtique licet, ſi res ſit integra, id eſt ſi neque res ſecuta neque pretium ſolutũ ſit. nam ſi res non ſit integra, mutuus conſenſus nihil facit, niſi omnia reſtituantur in priſtinum ſtatum.

VI. De periculo & commodo rei venditæ.

IN hoc titulo oſtenditur cuius ſit periculum vel commodum rei venditę, emptoris an vẽditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ ſunt, Poſt perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis, Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorẽ. & rurſus poſt moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem caſum ſignificamus, Si res pereat, ſi deterior fiat, ſi euincatur: qui omnes interdum reſpiciunt vnum, emptorem puta & venditorem, interdum hic emptorem, ille venditorem, vt ſi pendente condicione res intereat, hic caſus reſpicit venditorem, ſi deterior fiat, emptorem.

VII. De ſeruis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, vt manumittatur vel contra.

PActiones hoc titulo enarrantur, quæ in ſeruorũ venditionibus adijci ſolent. vna hæc eſt, vt ſeruus exportetur, id eſt, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, vt Dioni, & Aeliano, & Demoſtheni eſt vendere, ἐπ' ἐξαγωγῇ, qua ex cauſa ſi legi non pareatur, vel ſeruus

seruus in fiscum redigitur, vel venditori in eum manus iniectio est. Altera est, vt manumittatur, quam si non expleat emptor, repræsentatur libertas Constitutione Marci & Commodi: vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quàm emptoribus dicuntur.

LIB. XIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De actionibus empti & venditi.*

VT societatis, cui contractui statim adiūcta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vltrò citroq; directę sunt, & empti datur emptori, venditi venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissimè declarat.

II. *Locati conducti.*

LOcatio cōductio est negotium ἀντίστροφον emptioni & venditioni, quia proximum & simile adeò vt emptionis venditionis & pretij verbo promiscuè vtamur etiam in locatione conductione & mercede. Et est locatio cōductio, conuentio nuda fruendi faciendive aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruēdum vel faciēdum. Conductor qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori conducti vtraque directa.

III. *De Aestimatoria.*

COntractus etiam de quo agitur hoc titulo, similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt eam vendam, & æstimationē quā indicasti soluā, aut si non possim vendere vt eādem ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempè mihi retinere, & æstimationē soluere. quo genere ipse videbor emisse.. Sed non est huic contractui proprium nomen, sicut locationi, quod etiam vt diximus emptioni simile negotiū est. ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contra-

contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quę tamē propriam nacta est æstimatoriæ appellationem, quod fit de re quæ æstimata vendenda data est.

IIII. De rerum permutatione.

ET permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni, adeò vt promiscuè vtamur permutandi verbo in emptione, & emendi in permutatione, quod non tamen ita fit in locatione. nam vtimur quidem in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatio re contrahitur, emptio nudo cōsensu. Et est permutatio contractus quo res datur, vt alia res accipiatur. Vel, negotium quod ita geritur, Do vt des. Vel, rerum dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non est propria quædam actio, sed pręscriptis verbis, vt ex superiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis penè contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter vt Arist. medium arrogantiæ dicit carere nomine, licèt alio loco scribat veritatem esse medium arrogantię, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita rectè dicemus negotium, do vt des carere nomine, licèt permutatio appelletur.

V. De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

SPeciales dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria, & de ea quę ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimū de ceteris actionibus præscriptis verbis, quę sunt strictę. Et vt [illegible] ipsam definiamus summatim, actio præscriptis verb[illegible] est actio in factum ciuilis, quę nascitur ex cōtractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, condictio incerti, quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur, quæ tamen non directa, sed vtilis est, id est, comparata ad exemplum directarum, quę ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et condictio incerti, quia

F id quod

id quod interest persequitur, & præscriptis verbis quasi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, vt Græci interpretãtur, rectè, quia ex conuentionibus tantùm datur, quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent. & in factum, quia q̄ nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vllam, l. cum mota, C. de transact. l. 1. C. de reuoc. ijs quę in fraudem credit. Nec tamen omnis actio in factum prę scriptis verbis, non in factum ciuiles accommodatę legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætoriæ, quæ significãtur posteriori parte huius rubric. *Et in factum actionibus.* quæ non ex contractibus dãtur, sicut pręscriptis verbis, sed ex multis alijs varijsque causis.

DIGESTORVM PARS QVARTA. LIB. XX.

TIT. I. *De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.*

EXpositis ordine omnibus ferè actionib' quę ex contractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eosdem contractus pertinentia. ac primum quidem pignus, vt pigneraticijs actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam. nam hic sanè liber ad hypothecariã actionem propriè pertinet. Si paret conuenisse, vt ea res mihi pignori esset, nec solutam mihi esse pecuniam, neque restituatur aut pecunia soluatur, condemna eum iudex. hęc ferè est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur, & Quasi Seruiana, & vtilis Seruiana, & vtilis actio, & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei, & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & ècõtrario creditori in debitorem, si quid

habeat

habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est in tertia parte Digestorum. Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur. & ne quis vel hanc quereretur non debuisse dissociari ab illa, vel debuisse, Iustinianus scribit, neq; hanc multum ab illa distare, neque abhorrere illius vicinitatem. Esse enim aliam alij æmulam, quæ verba statim sic interpretatur, ambabus circa easdem res pene idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum. namque rem petunt ambę pignori obligatam. sed pigneraticia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus propriè est contractus qua res aliqua traditur creditori, propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda, qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, Hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transfertur in creditorem, altero non item. & de vtroque recuperando, si fortè hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia, pigneraticiæ actiones sunt, De vtroque vindicando, hypothecaria formula. Pacta autem earum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignorum percipiat vsurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis, vt creditori pignus vēdere liceat cessante debitore, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio, si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quædam.

II. *In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.*

HYpotheca vel manifestaria, vel tacita est. quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito cōsensu fit, itemque inter absentes, qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur rectè, l. 23. sup. tit. prox. Et tacitè quidem, id est silentio & iusta præsumptione hypotheca in his cau-

ſis contrahitur. in pecunia credita ob reſtitutionem ędificij. namque eo nomine tacitè intelligitur ædificium creditori eſſe pignori. Et in conductionibus prędiorum vrbanorum vel ruſticorum. nam pro mercede ædium inuecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori eſſe videntur. In pignore autem quod re contrahitur etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichreſis ſi ager detur pignori, & nihil dicatur de vſuris ſortis, vel fructibus pignoris, l. 8. & pignore dato tranſactionis nomine ex cauſa tutelæ factæ cum herede pupilli, tacitè videtur conueniſſe, vt ſi fortè reſcinderetur ea tranſactio etiam nomine tutelę idem pignus hęredi pupilli obligatum eſſet, l. vlt.

III. Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.

ENumerantur res quędam hoc titulo quę pignori datæ obligari non poſſunt, id eſt, quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum cōmercium creditor non habet, & res pupilli ſine tutoris auctoritate, & res peculiares ſine voluntate patris vel domini, ſi pro alio pignori dentur, ac ſimiliter res mulieris, vel res alterius pro muliere quæ interceſſit contra S. C. Velleianum, vel pro filiofamil. qui mutuatus eſt contra S. C. Macedonianum, & res quæ non ſunt in bonis debitoris. Pater quoq; ſi filium f. pignori dederit, non obligatur, quanuis filium ſuū eſſe poſſit dicere per vindicationem ex iure Quiritium, l. 3. videtur aberrare à tit. ſeq. vt l. vlt. ſupr. Quòd cùm eo, &c. à tit. de inſtit. act. & aliæ pleræque ſimiliter à ſuis titulis.

IIII. Qui potiores in pignore vel hypotheca habentur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

IN hoc titulo oſtenditur inter hypothecarios creditores exercēda actione hypothecaria, temporis ordinē obſeruari, vt ſcilicet antiquior poſteriori præferatur, niſi poſterior ſit priuilegiarius, qualis eſt is qui in rem ipſam

ſam conſeruandam credidit quæ pignori data eſt, vel cuius pecunia ea res comparata eſt, vel niſi poſterior ſoluat priori, & locum eius ſubeat.

V. De diſtractione pignorum & hypothecarum.

REctè prætulit qui potiores in pignore habeātur, antequàm ageret de diſtractione pignorum. nā iure non diſtrahit creditor pignus in quo potior eſt alter, niſi in eius locum ſucceſſerit. ſed neq; aliter vendere pignus poteſt is qui potior eſt, quàm ex cōuentione, vel ex iuris neceſſitate, id eſt officio iudicis poſteriori creditore vel fideiuſſore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipſa rei neceſſitate, ceſſante debitore poſt denūtiationes legitimas. &, multum intereſt ex cōuentione an ex iuris neceſſitate, propter ius offerendi, l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter euictionis cauſam, l. ſi mandato. §. creditor. ſupr. mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam, l. 7. hoc titu. adeò vt rectè ſi ita conceptus titulus, de diſtractione pignorum & hypothecarum, eademque eſt ratio conceptionis ceterorum.

VI. Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur.

INutilis eſt hypothecaria actio ſoluto finitove pignore. Soluitur varijs modis, ſi ſolutum debitū ſit vel eo nomine ſatisfactum, ſi paciſcatur creditor ne pecuniā petat, vel ne res pignori ſit, ſi voluntate creditoris pignus alienetur à debitore & alijs quibuſdam.

LIB. XXI. DIGESTORVM.

TIT. I. De ædilicio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.

REſumit autem hoc libro cōtractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expoſitis lib. 19. adiūgat ædilicias, & eas

quæ ex ædilicijs stipulationibus dantur nomine euictionis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse ministras, pedisequas siue παρακολουθήματα, vt nō abs re fuerint potiùs in cōfinio illarū positæ, quàm, vt in Codice & in veteri edicto, reiectæ in vltimā partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori ædiliciæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria, & Aestimatoria. Actio redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto cæterisque omnibus restitutis in integrum. Aestimatoria rescindit in partem, ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, qua de causa ex formulæ verbis etiā dicitur Quanti minoris. vel, Quanto minoris emisset emptor, videlicet si quid ita esse scisset, vel Quāto ob id vitium ea res minoris cùm veniret fuerit, vt Quanto pluris in actione venditi, l. Iulianus. §. Per contrarium. De act. empt. atque etiam in empti. §. Si venditor. & Quanto æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraque actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ est præcipuè vt venditionibus omnes fraudes amoueātur, & triplici ex causa, ex reticētia, ex dicto promissove, & quod ædilicijs stipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt si venditor morbum vitiumve rei venditæ, quod latebat quodque nesciebat emptor, reticuerit. Ex dicto promissove, vt si dixerit abesse aliquid quod non abest, vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictū promissumve sæpè hoc titulo, & l. quod venditor. de dolo. Et tertia, Quòd non repromittantur emptori ea quæ in rebus vænalibus edi[illegible]m ædilium repromitti iubet, veluti Fugitiuum no[illegible]se, Rectè sanum esse, Hodiè esse, bibere rectè posse, Habere licere duplæ stipulatione, l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliciæ actiōes ex his causis inductæ sint, cùm sint ciuiles ex empto vendito, vt mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones: Cui & simili modo atq; Pomponio respondetur, inductas ideo vt innotesceret ædilis curam agere, ne emptores à vēditoribus

ribus circumuenirentur. & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cùm in duplum condemnatio fiat, nisi arbitrio pareatur, l.45.hoc titu & ob id ipsum, meo iudicio, proditum est l.23. §. si seruus. ædilicias actiones pœnales esse videri ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor.l.44.§.1. atque etiam in ignorãtem qui scire debuit, l.1.§. Causa. Ciuilibus non fi condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agri mentitus sit, vt Paulus scribit 1.& 11. sententia. vel ex 12.nisi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mancipioque, vt M.Tullius hodiè vno tantùm illo casu, euictionis nomine. Et pluribus socijs vendentibus in singulos dantur proportione qua socij sunt, d.l. 44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habere liceat.l. Iulianus.§, 1.de act.empt. At ex diuerso scientem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit nõ decipi, si adhibere nolit, non ædiliciæ. Idem si redhibere non possit, veluti ob vitium animi. Item ædiliciæ temporariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus certis. quę temporum diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitio, quæ ἀναστροφὴ est nostris, ἀναγωγὴ dicitur, corruptè vt arbitror, à Suda ἀναγωγή. Ciuiles perpetuæ sunt, l. si dictum. titulo sequenti. In vsu magis fuerunt ædiliciæ. Cæterũ liberũ est emptori ędicto vel iure ciuili vti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio, & actionis ex empto cum redhibitorijs, l.33.44.51. & liberum etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria, l.18.38.31.§. si plures, adeò vt tempore finita redhibitoria, supersit æstimatoria emptori. Sed nõ eæ tantùm de venditionibus ędilis edicto propositę sint actiones, verùm etiam pleræque aliæ, vt in duplum, Si quis qua vulgò iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit, & nocuerit, l.40.& sequent. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit, l. 27. §.

& si pucrum. Ad leg. Aquil. secundùm lectionem Græcorum, quæ verior est.

II. *De euictionibus & duplæ stipulatione.*

EVincere plus est quàm vincere, nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam rem vel possessionem abducere. qua ex causa regressus est emptori aduersus auctorem, ex stipulatione duplæ, quæ vna ést ex ædilicijs stipulationibus, l. 5. de verbo. oblig. vel, etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplũ & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet. quæ tamen ita demùm locũm habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, quæ denunciatio præsenti & in iure fit hoc modo, *Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias*, & dicitur actio in actorem, id est in auctorem præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto, vel ex stipulatu, Quod euictionis, vel Quod auctoritatis nomine victus es, nec enim potest defugere auctoritatem vẽditor cui denunciatum est vt liti subsisteret. Tractatur etiam hoc titulo de alijs ædilicijs stipulationibus, vt verè possis dicere in continuando, vt loquuntur, siue connectendo hoc titulo cum superiori, ædilicio edicto applicatas ædilicias stipulationes.

III. *De exceptione rei venditæ & traditæ.*

HIc etiam titulus commodissimè applicatur superiori hac ratione, quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita siue exceptio doli ex hac causa, cum actione de euictione, venditore vendicante, nam vel intentio eius eliditur per exceptionem, vel re ablata agitur de euictione, l. 17. sup. tit. prox.

LIBER

LIB. XXII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De vsuris & fructibus & causis & omnibus accessionibus & mora.*

VEl habita sæpissimè mentio accessionum in ædilium edicto & in stipulationib. ædilicijs, hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudicijs bonę fidei vel strictis vel arbitrarijs, & quia plerumq; accessionum ratio habetur ex mora, adijcitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus alteram de mora, vt in indice titulorum quoque ita compendiosiùs editus est, *De vsuris & omnibus accessionibus & mora.* Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit cuiusve nomine actio, petitio, persecutio est appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quantitatum accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quæ prędiorum vrbanorum, mancipiorum, iumentorum, nauium, vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prędiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, statulibertas, vel manãt à rebus ipsis, vel partus ab ancilla, aut ab alijs rerum accessionibus, vt ex fœtu primo, q. est in fructu pecoris, fœtus secũdus. Accessionibus etiam adnumerantur alluuiones & con[illegible]ationes & adquisitiones seruorum. Vsura est ad s[illegible]m siue quãtitatem, quæ debetur quacunq; ex causa, accessio ex conuentione vel officio iudicis fructus sunt fruges & quæcunque nascuntur è terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quę petitur qualitas & vtilitas omnis quæ circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. *De nautico fœnore.*

SVperior titulus est de vsuris mediterraneis, hic verò de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarũ, quę fœnus dicitur, cuius definitio hæc. Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrũ ex cõuentione. Quòd si ad alium contractum accedat præter sortẽ aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne in damno versetur creditor propter morã debitoris, vsura est, nõ fænus, & equissima: fœnus propter lucri auiditatem ab æquitate aliquãtò discrepans. Lõgè verò alia ratio fœnoris mediterranei, alia maritimi: nam sors cui accedit mediterraneum. est periculo debitoris, cui maritimum siue traiecticium, periculo creditoris, quod & priusquã nauem soluant debitores testari solere. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. & mediterranei modus certus finitusq;, maritimi infinitus, vel hodiè vtriusq; finitus, sed maritimum longè grauius veluti pro pretio suscepti periculi. & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactione.

III. *De probationibus & præsumptionibus.*

HIc etiam titulus cõmunis est omnium iudiciorum, de quibus actum est suprà. namque nulla sunt iudicia, nisi iudicem doceas quod intendis veritate cõstare. quod vtique fit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides veri constat. Præsumptiones sunt veluti anticipationes quædã de eo quod in re est, communi sensu perceptæ ex eo quod plerumq; intelligitur, quodq; plerũque fit, quæ probationum onus in eum transferunt contra quem faciunt. Id verò hoc titulo potissimùm explicatur varijs in iudicijs, cui incumbat onus probãdi, reo an actori, an vtrique, in petitione hereditatis, in restitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, in condictione Si certum petetur, in condictione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & alijs plerisque.

IIII. De

IIII. *De fide instrumentorum & amißione eorum.*

PRobationis species vna est quæ sumitur ex conuentionibus scriptis, ex testimonijs vel ex alijs scripturis, quæ propriè instrumenta vocantur. Sed significantur etiam eo nomine personæ, veluti actores serui, & testes, nec enim minus instruunt causam vel reum vel iudicem personæ quam scripturæ, & instrumēta ab instruendo dicuntur. quæ notatio in l. argentarius. §. edi. de eden. his verbis demōstratur, ea pars rationum quæ ad instruendum aliquem pertineat, & similibus in l. 8. fam. ercisc. & l. 34. de admin. tut. l. vlti. de susp. tut. l. 5. de iur. del. Quod additur, *Et amißione eorum*, abest ab indice titulorum, hic certa superest.

V. *De testibus.*

SVperior propriè est de testimoniorum & aliarū scriptionum fide, hic de testium fide. & placet illa Hadriani vox, testibus se magis credere, quā testimonijs. quamobrem in publicis iudicijs, auctore Cornelio Tacito, testimonia nō absentes nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere cogebantur: vt meritò in iudicio repetundarum queratur M. Tullius, non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudicatam rem deferri, pro Rabirio postumo.

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

HIc etiam est ex communibus titulis, & superiorib^9 multis applicari potest, vt putà condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi, & redhibitorijs, S.C. Macedon. S.C. Velleiano, in quibus de scientiæ & ignorantiæ frequens distinctio. Ignorantia iuris est stultitia siue error hominis nescientis, verbi gratia, legatis exhausta vel onerata hereditate solida legata non deberi. Ignorantia facti, si nesciat codicillis ademptà legata. & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet quam regulam explicarem (est enim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iamdiu, & nisi me paratitlorum reprimeret modus.

LIBER

LIB. XXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De Sponsalibus.

PEregisse iam videbatur contractuum ordinem totum:& sanè quos potuit paucis absoluere, eos omnes in vnum collegit & exposuit primū, deinde emptionem venditionem,& pignus, vel potius occasione pignoris, quem inter alios strinxerat paucis, hypothecariam pigneratitiæ æmulam actionem, quę longiorem tractatum desiderabant. Restabat adhuc dotis datio, quam contractū esse constat, l.23.de reg.iur.l.exigere. de iudic. & diuortium, quod etiam pro contractu habetur, l.si vxor.eo.tit.l.iurisgentiū.§.vt putà.De pact. qui quod longiorem etiam sermonē postulabant, quodammodò separati sunt ab alijs & reseruati in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abundè, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spem enim nuptiarum, quarum causa dotes cōstituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis stipulationibus: & inde spōsoris & sponsi promiscua nomina. nam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. Arnobius. Habent, inquit, pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas. Hodiè nudo consensu constituuntur, & pactiones potiùs quàm contractus sunt, retinent tamen vetus nomen: vt emancipationis nomen manet etiam sublatis venditionibus imaginarijs: vt tribus, etiam aucto numero.

II. De ritu nuptiarum.

NVptiæ quoque conuentiones sunt, & nudo consensu constituuntur: qua de causa hypothecis comparantur, l.4.De fide instru. & fiunt etiam inter absentes, sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiūtur hoc modo, Coniunctio maris & fœminæ, & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris cōmunicatio. Coniunctio, vt l.1.de iust.& iur. Coniunctio maris & femi-

nae,

nę,quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij, & nuptiarum, l. 10. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiã consortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduã vitæ consuetudinem, quod vitæ societatem, l. si rerum. De re iud. l. 1. rer. amot. quod Alicarnassæus, ἐπὶ πολλῇ συνελθεῖν τύχῃ. vbi vxorẽ etiam facit κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id est, sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modestinus vocat, & Imper. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinæ, domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod põtificale verbum est. nam & quas fas esset duci, pontificũ notionem fuisse intelligimus ex Tacito I. & Dione 48. qua in re hic titulus præcipuè consumitur, & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti, & aquæ ignisque prælatione & acceptione.

III. De iure dotium.

DOs est pecunia marito nuptiarum causa data vel dicta, vel promissa. Datio, dictio, promissio, cõtract⁹ sunt. Vel, dos est ius pecunię constitutæ marito pro onęribus matrimonij. Vel, quod vxor secum ad maritum defert, quodve marito cauet matrimonij ergo. Vel, pensatio onerum matrimonij. qua ratione Martianus Capella non malè dotis offerendæ cumulandæq; reciprocum dixit, & alio loco, vtrùm repensatrix data, id est, vtrùm dos data.

IIII. De pactis dotalibus.

VT lib. XVIII. exposita ratione contrahendę emptionis, subijciuntur pacta inter emptorem & venditorẽ composita, & lib. XX. exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis exposita titulo superiore, dantur modo pacta dotalia, non quę ad actionem vel exceptionem prosint, vt in generali titulo de pactis, sed quæ vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. De fundo dotali.

Hic

HIc titulus est de legis Iuliæ capite illo, quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait, *de fundo*, Sed eodem iure vtimur in ædibus. Et de fundo vtiq; inæstimato. nã æstimati alienatio interdicta non est. qua de causa in hoc titulo Græci dicunt semper, ἀδιατίμητον προικιμαῖον ἀγρόν.

LIB. XXIIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De donationibus inter virum & vxorem.

INterdictæ alienationi fundi dotalis, adiungit interdictam donationem non mortis causa inter maritos. quod ius est ex Solonis legibus, & vt arbitror ex XII. vt pleraque alia, quę in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus introducta sint, veluti patria potestas, & interdicta prodigo bonorum administratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant, l. vlt. C. de donat. ante nupt. rectè adiungit simplices donationes, quæ vel concessæ inter coniuges sunt vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

II. De diuortijs & repudijs.

DIuortium est, quę inter maritos fit separatio eo animo, vt nunquam redintegretur matrimonium. Repudiũ fit inter sponsos vel etiam inter maritos. eademque differentia est Græcis inter διέσιον & διαζύγιον. nam διέσιον inter coniuges tantum. Et trãslatum vtrumque, διέσιον, vt eiusdem nominis sono musico concentu[illegible] ὰ πασῶν diuiditur, diuortium vt fundi & regiones [illegible]uiduntur aquarum diuortijs, vel vt mensores loquuntur, diuergijs. M. Tullius. Necessitas cogit translatione vti, vt nexum quod per libram agitur, vt in vxore diuortiũ. Fit autem diuortiũ ex XII. vel ex lege Iulia testibus pręsentibus & solẽnibus verbis quasi actus legitimus, qualia Titinnius ita notauit, Aliquis vestrum nuntiet Geminę

minæ vt res suas procuret, ædibus facessat.& Apuleius, Tu confestim toro meo diuorte, tibiq; res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt.Et habetur pro contractu,vt diximus suprà.atque ideò in ipso diuortio pacta quę fiũt, existimo etiam ex parte actoris inesse,non etiam quę fiunt post diuortium, vt si côueniat dotem reddi statim, non annua bima trima die.

III. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

DIuortio facto,vel aliàs dirempto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri vel patri mulieris,vel vtrique communiter, vel etiam extraneo qui dotẽ sibi recepit,& ideò post titulum de diuortijs,rectè datur hic titulus, qui est de repetitione dotis: & quemadmodũ dos repetatur, id est,quibus diebus, annua bima trima die,an longiore,an citeriore,an statim, & qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu. nec enim cuicumque repetitio dotis competit. & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuisse locus inter côiuges accepto arbitro recuperandæ dotis.Item quatenus repetatur,& quas ob causas reputationes siue retentiones in eo arbitrio fiãt, quoque id iure ac priuilegio sit.

LIB. XXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De impensis in res dotales factis.

CAusæ propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, eæ sunt ferè, ob impensas, ob res amotas, ob liberos. idcircò post titulum De repetitione dotis, rectè sequuntur hi tres, De impensis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoscendis. Est & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occasione occupauit iam dicere libro superiore. Prima igitur reputationis, siue repensationis causa est, propter impensas factas in res

res dotales, quæ, si necessariæ fuerint impensæ, ipso iure fit perinde quasi res quæ retinetur dotalis non sit, eaque re minus mulier repetit actione de dote. Sed si fuerint vtiles, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris iure, vel omissa retentione condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio, neque repetitio marito competit, nisi mulier pati nolit maritum tollere quę separari possunt. Hodie ob nullas impensas retentio est, sed actio mandati, vel negotiorum gestorum.

II. *De actione rerum amotarum.*

CAusa altera retētionis est ob res amotas diuortij causa, quæ hodie etiam sublata est, quia sufficit actio rerum amotarum hoc edicto proposita, per quam dominus dominave intendit eum qui maritus eamve quæ vxor fuit sibi dare oportere, quia & si non furasse eum eamve dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furi condicit, licèt cesset actio pœnalis furti, & condictio furtiua. Denique alia est condictio rerum furtiuarum, alia rerum amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerum furtiuarum condictionem ὑποκορίζωσα & rerum amotarum appellare, vt l. pen. C. de ord. cog. l. 41. inf. de lib. cau. vt prętor quoque suum heredē, quod quasi dominus sit, non explicare dicit, sed amouere, furto & expilationi furto alio inuidiam detrahens, l. si seruum §. prætor. De adquir. here. vt concubinā quoque paulò honestiore verbo dicim⁹ quasi ὁμευνέτιν, quali & vxorem, non amicam, vt plerasque actiones [illegible] militer verbis temperamus in parentes & liberos, S[illegible]nis more institutoque, vt Plutarchus refert.

III. *De agnoscendis & alendis liberis vel parentibus, vel patronis, vel libertis.*

CAusa tertia retentionis fuit propter liberos, atque ita ex ordine tractat modo de agnoscendis & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate

rei

rei ductus etiam de alendis vel patronis vel libertis, qui scilicet egestate laborant. De agnoscendis liberis quasi suis editis post diuortium, vel post mortẽ patris vel con stante matrimonio præiudicium datur ex Senatusconsultis, sicut de libertis. Est enim præiudicium omnis quæstio status, quod plerumq; eam actionem sequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obsequijs, de alimentis, de quibus tamen si fortè quærere anteuertas, id absque præiudicio facias, id est integra principali quæstione status. nec enim decreto alimentorum vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio.

IIII. *De inspiciendo ventre custodiendoque partu.*

QVod superiore titulo demonstratũ est ex S. C. Planciano, ita demùm maritum cui vxor post diuortium testato denuntiauit, se esse ex eo prægnantem, debere partum agnoscere, si neq; ei contra denuntiauerit eam ex se prægnantem non esse, neq; custodes præmiserit ad ventrem custodiendum inspiciendumque, l. 1. §. Iulianus. id occasionem dedit subijciendæ contrariæ rationis inspiciendi ventris custodiendique, putà si mulier post diuortium neget se ex viro esse prægnantem, & tertiæ, si mortuo marito prægnantem se esse dicat, nec supersit in cuius potestatẽ partus recidat, quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto prætoris.

V. *Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.*

NOn tantùm, quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectoq; ita vt pręcepit edicto, pretor dat bonorum possessionem posteaquàm editus est, & interdum etiam omissa illa obseruatione, sed & ante editionem interim mulierem vẽtris nomine mittit in possessionem ex omnibus edicti partibus. At quæ missa in possessionem fortè alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

VI. *Si mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa fuisse dicatur.*

HOc edictum superiori cohærere ex eo apparet satis, quod ex eadem causa proficiscitur qua superius, ne dum in fauorem partus facillimè prætor mittit in possessionem, vel alijs, vt superiori edicto, vel vt hoc edicto etiam ipsi mulieri prædæ occasionē præbeat, vt si prudens sciensque ipsa se non esse prægnantem, vel esse ex alio, dolo malo in possessionē veniat. qua ex causa hoc edicto tenetur in id quod interest agentis, sed intra annum tantū, cùm tamen superior quæ etiam in id quod interest concluditur, porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. at cur non & illa? vtraq; enim factum coercet, hæc calumniam, illa dolum. Sed considerandū est semper quę mens prætori fuerit danti actionem in id quod interest. nam si actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei vt factum eius puniret, pro pœnali habetur. & hāc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia. l. notatur. l. non alia. De his qui not. infa. & quòd conceptio atrocior est in calumniā, quàm in dolum. & hac ratione actio quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falsò tutore auctore, quamuis id quod interest duntaxat persequatur, non pœnam, pro pœnali habetur & finitur anno. l. 7. & 9. Quod fal. tutor. est enim præcipuè data in odium falsi tutoris. eademq; ratio edicti de eo per quē factum erit quominùs quis in iudicio sistat, & [illegible] liū. & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiariæ propositæ in titu. de mag. con. Post hæc verò non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores: nam & eodē libro inuenio Paulum tractasse de rebus donatis, de amotis, de impensis, de liberis, & de moribus, nempè septimo ad Sabinum. restat enim adhuc de moribus locus

vnus

vnus in l.5.de pact. dot. licèt sublata iam cum retentione, tum actione de moribus.

VII. De concubinis.

MAtrimonio subijcit rectè concubinatum. nam & concubinatus matrimonium imitatur: & est vtraque legitima coniunctio. & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinam imitari legitimam vxorem, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, non sunt spurij, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales. Spurij patrem non habent. Pater enim est ex concubinatu, vel ex contubernio, vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus: ac prætereà concubina ab vxore nisi in dignitate nihil interest, l. item legato.§.pen.de leg.3. Plenior enim honor vxoris quàm cōcubinæ, vtrumque tamen honoris nomen, non, vt scortum vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinatus nomen vitæ societatē quandam demonstrat absque ritu tamen vllo susceptam, nō coitionem furtiuam.

LIB. XXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. De tutelis.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelę & curationis gestione quasi cōtrahitur. Tutela est potestas ad defendendū pupillum, temporis causa legibus permissa aut data. Verbis, *data aut permissa*, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiua. Legitima est quæ lege datur. Datiua quam lex permittit dari à testatore vel à magistratu; id est testamentaria vel honoraria. & rectè pupillum, non impuberem. nec enim omnis impubes, est pupillus, vt filiusfamilias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat

resasuro scilicet in potestatē aui. Et temporis causa, vt eleganter Orosius ait, inter Babylonium & Romanum imperium quasi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quasi tutorē curatoremque venisse, potestate temporis, non iure hereditatis admissa. Et, ad defendendum pupillum, quare tutela à curatione separatur. nam, vt eleganter est scriptum. §. item tria. Inst. de exc. tut. tutela pupillorum est, cura bonorum, vel negotiorum: tutor eius qui spontè se tueri nequit, curator eius qui idoneè negotia sua tueri nō potest, vt vel propter hoc discrimen pupillus nō se obliget sine tutore, cū tamen etiam sine curatore obligetur is qui suæ tutelæ factus est. Est & in definitione ista, pupillū, non pupillā, vt in definitione Seruij, eū non eam, quia fœminę erant in perpetua tutela. ideoq; prætor l. 5. Quib. ex cau. in poss. eat. non dicit, si is pupillus eave pupilla in suam tutelam venerit, sed si is pupillus in suam tutelam venerit, eave pupilla viripotens fuerit: & in l. 51. de leg. 3. dubitatur an hæc verba, Cùm in suam tutelam venerit, quemadmodum in filiofam. accipiuntur de pubertate, qua scilicet in suam tutelam veniret si esset in tutela aliena, ita etiam sint accipienda in filiaf. Cùm viripotens fuerit. Id autem hoc titulo potissimùm generaliter explicatur, qui & quibus tutores constituantur vel non, & quemadmodum.

II. *De testamentaria tutele.*

TEstamentaria tutela est, quā lex à parente testamento dari permittit, species vna datiuæ. nō tamen hoc lex omni parenti permittit, nec vt quemlibet, vel quolibet modo, vel cuilibet, vt hoc titulo declaratur, quo non adijcitur, vel *curatione*, quia nulla est curatio testamentaria.

III. *De confirmando tutore vel curatore.*

NOn ab omni parente, vt diximus, tutela testamento defertur, curatio certè à nullo. Sed cōfirmari delata potest magistratus auctoritate. Ceterùm confirmatus

magis

magis ab ipſo datus videtur qui confirmauit, quàm à parente, l. 27. ſupr. titulo proximo. & hoc genere datus à matre tutor ex cauſa confirmatur, & datus à patre natu ra li, & datus codicillis non teſtamento confirmatis, & datus verbis precarijs, qui nec datus intelligitur, ſicut fideicommiſſa dari non videntur, & non abs re quęſitum olim fuerit, an poſſint adimi. Quod enim datum eſt, id ſolum adimi poteſt. & verò parentibus lex XII. tabularum permiſit tantum tutores dare. verbis igitur directis. Confirmatur & nonnunquam datus ab extraneo. Confirmatur & curator teſtamento datus. & generaliter quicumque non legitimè, non ritè datus eſt.

IIII. *De legitimis tutoribus.*

PRæcedit teſtamentaria tutela legitimam eadem ratione qua hereditas. nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus eſt, ſi deficiat teſtamẽtaria, & ſemper teſtamentariæ legitima cedit, vt eſt proditum l. 9. §. 1. De tute. & rat. diſtr. Porrò teſtamentaria datiua eſt tutela. Legitima non eſt datiua, quia legitimi tutores ſtatim ipſo iure tutores ſunt, nec dantur propriè. & hac ratione minores XXV. annis ante Iuſtinianum legitimi poterant eſſe tutores, non teſtamentarij. Lege autem tutores ſunt agnati vel patroni, vel parentes manumiſſores, ſunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, ſed libri ſequentis titulo vltimo.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dãdi habent, & qui & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.*

SI deficiant teſtamentarij & legitimi, ſuccedunt honorarij. Eſt enim honoraria tutela, vel curatio ea, quam lex permittit dari à magiſtratibus, altera ſpecies datiuæ, Et vt iure patrię poteſtatis pater tutorem non daret niſi lex permitteret, ita nec iure magiſtratus prętor vel prę ſes, vel qui alius magiſtratus cui ius dãdi lex dedit. Qui-

bus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Itē qui possunt à magistratib' dari, & quibus, & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emendo, *Et qui, & quibus, & in quibus causis specialiter dari possunt*. Dari possunt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit, ei vel his qui iurisdictionis eius, nō qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curatorem non habēti, sed non etiam habenti. Ceterùm specialis tutor vel curator datur vtrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutores dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui, ita testatori idem leges vel S. C. concesserunt, & notandum interea, si tutor abfuerit (sic legēdum aut intelligendum l. 11.) curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est, ne curatorem quidem, nisi fortè ad alimenta pupillis expedienda, l. vlt. inf. vbi pupil educ. licèt propter sexus infirmitatem mulieri ei cuius tutor abfuisset, tutor dari potuerit, sed ex S. C. vt Vlpian. scribit in fragmentis.

VI. Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.

POst definitionem tutelæ primo titulo expositā, species eius exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhærescens postremę, id est honorariæ, qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, h[illegible] titulo declarat, & impuberibus quidem tutores vel [illegible]atores alij sua sponte petunt, vt cognati, adfines, amici, educatores, & nonnunquam etiam hi, qui cum pupillis acturi sunt: alij necessariò, vt mater ex Constitutione Seueri, ne amittat ius legitimæ hæreditatis, & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt, nisi velint periculum curationis incurrere, sed ipsi sibi puberes petunt per se, aut per procurato-

rem

rem. Vbi autem petantur, palam non declarat. nam l. penult. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum, ait etiam Duumuirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet vbi pet. tut. vel cura. & melius etiam elicitur ex præcedē tis tituli l. 1. 3. 27.

VII. De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.

TVtorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel iussi sunt administrare. Constitui verò è multis vnus solet de parentis vel maioris partis tutorum sentētia, vel ab eo cuius de ea re iurisdictio est, qui solus administret. l. 3. De postul. l. 3. iud. sol. l. 24. 2. vltim. infr. quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur, longe alio sensu, quàm à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto, nimirùm quod dati sint ab his qui honores gerunt, modo enim quod dati sint honoris causa. & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt, si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelam, vel in ea gerēda cessauerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij, quam qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri, est indemnem pupillum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, *Et de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.* Agit vel conuenitur vnus, si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes, ad vnam tantum partem actio pertineat, vel si cessant ceteri. Agunt vel conueniuntur plures, si pluribus gerenda tutela permissa sit. Imò & hoc casu nonnunquam vni agere permittitur.

VIII. De auctoritate & consensu tutorum & curatorum.

AVctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quędam administrationis est, vt putà, si auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem, vel ad judicium edendum aut accipiendum, vel ad tradendum aliquid, aut stipulandum, aut promittendum. Auctoritas est approbatio eius quod agitur cum pupillo. nec interest dixerit, Probo, an auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in rebus necessaria ea sit, & vnius sufficiat an plurium desideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus, vel plures agere aut conueniri nomine pupillorum, vel adolescentium, possint.

IX. Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.

NOn vt tutores vel curatores ex omnibus causis nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, idest ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex cōstituto vtili actione, si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui, l. eū qui. §. pen. De cōst. pec. & similiter ex locato, si tutor vel curator locauerit prędiū pupilli, l. pen. C. eo. & ex mutuo, si pecuniā pupilli crediderint, & ex iudicato, si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit: vt vice versa mutui actione cōueniuntur, si pecunia tutori credita sit nomine & cōtemplatione pupilli, & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condenatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione, si tutor nomine pupilli cauerit, & alijs actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentiā, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen cōmune est pupillorum & adolescentium.

X. De

X. *De suspectis tutoribus & curatoribus.*

RECtè sequitur suspecti postulatio. nam tutor extrà ordinem compellitur primum tutelam gerere atq; administrare, & posteaquam gerere cœpit, si gestu abstineat, vel si malè gerat, succedat ordinaria postulatio suspecti, l. 1. in prin. l. 5. §. gessisse, de administ. tuto. Ordinaria, id est ex XII. tabul. quæ omnibus patet, quaq; vinculis publicis tutor vel curator nonnunquam coercetur, ac prætereà decreto iudicis tutela abire iubetur, vel gerere prohibetur, aliàs integra, aliàs læsa existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc est. quia nec qui id obiecerit & destituerit, pœna tenetur S. C. Turpilliani.

LIBER XXVII. DIGEST.

TIT. I. *De excusationibus.*

VT senatores alij senatu mouentur, alij excusantur, ita tutores vel curatores, & quia de tutela aut cura motis reiectisque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adimeret de excusatis, deque varijs excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur.

II. *Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.*

DIcturo plenissimè de tutelis, non erat omittēda hęc quæstio, vbi pupillus ali vel morari debeat, quę decreto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ipse potiùs æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem quoque decreto alimentorum præstandorum modus constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tēpus, l. 2. de re iud. Et omninò rectissimè vel hac sola ratione hi tres tituli connexi, & apti inter se sunt, De susp. tut. De excus. Vbi pupil. educ. &c. quod ex his causis prętorum vel præsidum cognitio sit.

III. De tutelæ & rationibus distrahendis, & vtili curationis causa actione.

SEquuntur actiones ex tutelę vel curationis obligatione quasi ex contractu, quibus speciales iudices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ, & Rationibus distrahendis. Tutelæ, post finitam tutelam cum eo qui tutelam gessit, vt rationes edat & reddat, vel, Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, l. penulti. Rem pup. sal. for. & vtilis etiam cum eo qui non gessit, l. non quasi. §. illud. Rem pup. sal. for. quæ actio bonæ fidei est. Rationibus distrahendis ex XII. tab. æquè post finitam tutelam in duplum cū eo qui in gerenda tutela pecuniā pupillarem intercepit, vel quam aliam rem pupilli abstulit, auertit, subripuit, hac ferè formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abest. Id verò abest quòd ille distraxit, id est quod auertit & conturbauit. & forsitan in l. Tutor, de lib. leg. his verbis, Ex distractione, significatur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio ob rationes tutelę interuersas siue distractas dolo malo. Cōcurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto est. Et prodita rursus illa est specialiter in tutorem ex hac causa, quod abesse etiam nonnihil ea res à furto videretur. l. tres. De administr. tut. & ob id ipsum mitior honestiorque quàm furti. eademque ratio est proditæ actionis Oneris auersi, in duplum, & alterius in heredem qui quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, & in publicanos, quæ etiam mistæ sunt actiones, vt Rationibus distrahendis. Quin & his si agas facilius ca[illegible]sam teneas, quam si furti, nec enim deerunt argumen[illegible]uto ri vel nautæ, vel heredi, vel publicano, quibus si contendas furtum fecisse, contra contendant id non esse furtum, quod sibi quodammodò licuit admittere iure suo. Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum gestorum non directa, quia non vltrò ad negocia curator accessit, sed vtilis, quæ etiam statim nondum finita curatione competit, non alia differentiæ ratione, quam

quod

quòd non idem in ea quod in tutelæ actione constitutũ est, quæ & in contrarijs actionibus quæ sequuntur, valet, excepta curatione adolescentis. Est enim vtraque, tutela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio. l. pro soc. suprà pro soc.

IIII. De contraria tutelæ & vtili actione.

Titulus superior est de directis siue principalib. actionibus, quæ dominis scilicet negotiorum competunt. Hic de contrarijs quę gestoribus, vt de contraria tutelæ quæ tutori competit de his quæ ei propter tutelam absunt, & contraria vtilis negotiorum gestori, quæ curatori si quid ei absit.

V. De eo qui pro tutore, prove curatore negotia gessit.

SVperiores actiones tam directæ quàm contrarię competunt, si verus tutor aut curator fuerit: quę verò proponuntur hoc titulo directę similiter & contrariæ, si falsus, qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel ꝓcuratore gesserit, quę in tutore dicuntur protutelę, in curatore negotiorum gestorum, & competunt statim.

VI. Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.

IN falsum tutorem pupillo est actio protutelæ ex superiori edicto, ex hoc autem in eundem est actio in factum restitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit falsum eum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens, in id quod interest. Ceterùm hoc distat vna ab altera, quod pro tutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona fide gessit, in factum is tantùm, qui dolo malo auctor factus est, vel qui dolo malo fecit vt alius auctoraretur inscius: Et quod protutelæ cessat, si persona eius cuius negotia gesta sunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam causam non cessat. ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, vt exposui vigesimo quinto, tit. 6.

VII. De

VII. De fideiussoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum.

SEquuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelę curationisve: ac primũ fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex stipulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores, & qui pro tutore gesserunt, statim atque queque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipulatu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in XII. tabul. subuades appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt, l. 2. §. pen. qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum, non defunctorum nomine, quod satis dictum est titu. 3. 4. 5. sed etiam proprio nomine vtili tutelæ vel neg. gestorũ, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria administratione.

VIII. De Magistratibus conueniendis.

TEnentur etiam magistratus municipales in factum actione ex S.C. qui iussu pręsidis tutores vel curatores dederunt, vel rem saluã fore satis exegerunt, vel satisdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum pręsidi falsa renunciauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerunt, vel qui moniti tutores & curatores non dederunt, quę actio subsidiaria est. nec enim aliter competit, quàm si non sint soluendo hi quos suprà diximus teneri ex causa tutelę curationisve. sed & superiores ex edicto prætoris priuilegiariæ sunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum gestorum, hæc non est priuilegiaria, itemque in heredem magistratus non datur [illegible] nimodo. nam & quasi pœnalis est ex dolo & culpa, non ex contractu vel gestu, vel quod ad magistratũ aliquid peruenerit, licèt reuera non pœnam, sed id quod interest persequatur, sicut & quæ in eundem datur si damni infecti caueri non curauerit, l. 4. §. in eum. De damn. infect. & hæc ita fiunt in prouincijs. In vrbe hac actione tenetur scriba vel officialis, vel quis alius, quem prętor

dedit

dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorū & curatorum, vel qui alius prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum, l. vltim. C. eo. l. 1. §. si prǽses. §. Diuus. hoc tit. Ipsi magistratus vrbani vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt alijs, hoc iudicio non tenentur. itaque magistratus hoc titulo, vt li. 49. tit. 10. vt frequentissimè in his libris, sunt municipales magistratus siue duumuiri.

IX. *De rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.*

SEquitur aliud S. C. ex quo non quod gesserit in tutorem curatoremve actio est, sed quod gessit ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel eorum prǽdiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prætoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini, si prædia vrbana. *De rebus* igitur, id est de prædijs, & *supponendis*, id est pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi supposui tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Traianus, l. penul. C. de mag. con. Huius autem, Seuerus & Antoninus.

X. *De curatoribus furioso & alijs extra minores dandis.*

PErtinent potissimùm superiores tituli omnes ad curatores, qui adolescentibus dantur. Restabat, vt doceret etiam dari furioso, demēti, prodigo, fatuo, muto, su[...], ventri, & laborantibus morbo perpetuo, & general[...] alijs omnibus qui rebus suis superesse non possunt. Sed & curatorem bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quisquam successit, vel debitoris bonis distrahēdis, & de quibus nihil dixerat antè, quinam essent curatores legitimi.

DIGE-

DIGESTORVM PARS QVINTA, LIB. XXVIII.

TIT. I. *Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.*

Didicimus iam initio libri 26. à contractibus auctorem fecisse transitum ad quasi contractus, quo ex genere est tutelæ vel curationis gestio, de quo satis abundeq; dictum est libro 26. & 27. Et est ex eodẽ genere aditio hereditatis vel immistio, vel gestio pro herede, l. 3. §. vlti. l. 4. Quibus ex cau. in poss. eat. vel petitio bonorũ possessionis, l. penu. de separat. vel etiã necessaria successio serui instituti à domino, Omnis enim successio siue voluntaria siue necessaria, est quasi cõtractus, & huius modo gratia reuoluere parat omnia testamentorũ, hereditatum, & bonorum possessionum iura, vt quasi contractui alium quasi contractum adiungat. ac primum quidem, quia non est iusta hereditas iustumve testamentum, nisi is qui fecit testamẽti factionem habuerit, & nisi secundùm regulas iuris ciuilis testatus sit, declarat qui testamenta facere possunt, & puberes nimirũ posse patresfa. ciues Romanos sanæ mentis, neque mutos neq; surdos: & quemadmodum testamenta fiant, id est quibus solemnitatibus adhibitis, & solemnitatem potissimùm eam quæ consistit in testiũ numero, & in subscriptionib. ac signis & in tempore ac loco, quo vnà conuenire debent, & in eis rogandis & prædicenda causa propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem testium qualem esse oporteat. Testamenti autem definitionem aliam habemus Modestini, aliam Vlpiani, vtramque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Testamentum est voluntas defuncti consignata iure legibusq; ciuitatis. placebit quoque si ita definieris, Testamentum est datio hereditatis. exempli gratia, Lucius heres esto, testamentum est.

II. De

II. *De liberis & postumis heredibus instituendis vel exheredandis.*

VT iustum sit testamentum, non satis est adhiberi solemnia quę exposita sunt titulo superiore, nisi liberi & postumi heredes instituātur vel exheredētur. nam præteritio liberorum statim iniustum testamētum facit, vel gradum eum partemve eam testamenti, in qua præteriti sunt præteritio postumorū rumpit testamentum, si nascantur. Rectè igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur in ordinando testamento nō solùm maximè cauendam liberorum & postumorum præteritionem esse, sed etiam quemadmodum & qui ex his instituendi sint vel exheredandi. nec enim ritè quidam exheredantur inter ceteros, nec ritè instituuntur sub conditione omni. non sunt etiam omnes instituendi vel exheredandi', sed hi tantùm qui sui heredes futuri sunt. Sui heredes sunt liberi qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Institutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi positio heredis. Exheredatio, ademptio hereditatis debitæ vel datæ. Liberorum nomine significantur hoc titulo, qui nati erant testamēti tempore Postumorum, qui nati sunt post testamentum quasi posteriores nati liberi, vt ex notatione postumorum quam dedimus. intelligo satis constare omnibus hodie. In indice additur non malè, vel *præteritis*.

III. *De iniusto, rupto, irrito facto testamento.*

Iniustum testamentum est, in quo solemnia iuris eā deficiunt, quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed ruptum propriè si postumi præteriti adgnascantur, & imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptū non sit, l.6. Ad leg. Cor. de fal l. hac cōsultissima. §. non subscriptū. & §. ex testamento. C. de testam. nam imperfectū signato, perfectum nō signato ἀντιπαρατάσσεται. Et his testamentorum vitijs adduntur alia hoc titulo, si rumpa-

rumpatur mutatiõe, adoptione filij vel filiæ, manumissione filij, successione in locum sui, si irritum fiat capitis minutione testatoris, vel deserta hereditate.

IIII. *De his quæ in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur.*

IRritum etiam fit testamentum parsve testamenti ea quam testator consultò deleuit, induxit, vel inscripsit, l. pen. & vlti. hoc tit. l. in fraudem. §. 1. de mil. test. quo de genere irriti hic titulus est. Deleta dicimus quæ lituris corrupta sunt, Inducta quæ cancellis, Inscripta, quę alijs literis, Superscripta, quæ in deletorum locum venerunt. Gellius 20. Vestrum, inquit, aboleuerunt, & Vestri superscripserunt.

V. *De heredibus instituendis.*

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse supremæ voluntatis nostræ sententiam iustam, nihil aliud egit quàm vt intelligeremus quæ sit iusta sententia, quod testamentum iustum, quod iniustum vel aliàs irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus testamentorum: ac primum de heredis institutione parte prima summaque vel toto potiùs ipso. nam sine heredis institutione nullum testamentum est, & vel sola heredis institutio, testamentum. nam tabulas testamenti instituit, vt M. Tullius loquitur, qui heredẽ instituit. idem etiam instituere tutorem dixit. Porrò institutus heres is esse intelligitur, cui à morte vel cõdicione primo loco testator deferri hereditatem voluit. Ac prætereà qui heredes instituere possint, didicimus primo titulo, ex hoc discemus qui heredes instituì possint, & quemadmodum, & de partibus faciendis inter coheredes, ac de iure adcrescendi nonnihil, quod inter coheredes semper locũ habet. quia iuris fictione singuli heredes vocati in assem videtur, quantumuis licèt à testatore separentur. quæ fictio cessat in legatarijs. nã & heredes vnius personæ, id est defuncti vice, fingũtur atq; funguntur, nõ legatarij. nec enim iuris successores sunt.

VI. De

VI. De vulgari & pupillari substitutione.

ALia pars testamenti est heredis substitutio, cuius definitio hæc, Datio heredatis delatæ vel adquisitæ alteri. Vulgaris nimirum delatæ non adquisitæ, quę communi iure fit omnibus ex eadem lege XII. tabul. quę & heredes & tutores, & legatarios instituere permisit. Pupillaris delatæ & adquisitæ, quę proprio iure fit à parente liberis impuberibus, qui sunt in potestate, vel posthumis, qui tales sunt, vt in potestate futuri sint, an ex eadem lege, vt quæ iure patrię potestatis parenti permisit tutorem dare, l. impuberi. De adm. tut. permiserit etiam heredem dare, illo scilicet capite, Paterfam. vti super pecuniæ tutelæve suæ legassit, ita ius esto. nam & si ius potestatis moribus receptum dicatur, l. patre. De his qui sunt sui vel alieni iur. tamen XII. tab. adscribitur etiam rectè. ergo & substitutio pupillaris quæ fit iure potestatis. Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respexit etiam l. cum pater, §. mando. De leg. 2. l. testandi, C. de testam. nec palàm permittit, vt de tutela, ita de pecunia impuberum testari, ideò moribus potius cõstare existimatur. Ceterùm nulli alij sunt casus substitutionũ quam hi duo, Delatę hereditatis, qui primus casus dicitur, Et adquisitę, qui secundus, l precib⁹. C. de imp. & alijs subst. nam & quę fit furiosis ex constitutione Iustiniani, in secundum casum fit, & quod dicitur tertium genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in primum intelligitur fieri vel in secundum, vel in vtrumq;, nec a[...] ratione dicitur tertium genus, quam quod formul[...] habeat diuersam à vulgari & pupillari substitutione, & introductm potissimum propter caduca vt remedio substitutionis reciprocæ valeret inter coheredes ius adcrescendi antiquũ potius, quàm ius caduci. & formulam si inspicias, certè multa sunt genera substitutionum. Si successionem, duo tantùm, Vulgaris & Pupillaris, qua diuisione comprehenduntur quæcunque ad earum instar rediguntur, & duplices, siue vt Theophi-

lus loquitur, vulgari pupillares.

VII. De conditionibus institutionum.

CОnditio est modus qui suspedit id quod agitur quo ad ex post facto confirmetur. Vel, euentus futurus qui in dubio est sit an non sit. Et fortè quia substitutiões omnes in casum & sub condicione fieri videntur, l. Iulianus, si quis omis.cau.test. inde auctori subijt animum tractare generaliter de condicionibus institutionum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quę remittuntur, quæve circumscribuntur, quæ tractatio porrigi etiam potest ad condiciones quæ substitutionibus inseruntur, præter eas quæ inseri, aut intelligi in eis communiter solent.

VIII. De iure deliberandi.

SVbstituti scribuntur vulgari modo sub condicione, si non creuerint instituti in diebus C. l.72. De adqu. hered. quod tempus heredibus institutis dari solebat à testatore ad consultandum & deliberandum vtrùm expediret eis adire hereditatem necne, & imitatione testatorum, si fortè heredes instituerint sine cretione, prætor postulantibus heredibus institutis extraneis vel etiã suis non necessarijs, totidem dies dabat. Sed & substitutis, l. penulti. Iustinianus alia tempora, aliumque ordinem deliberandi excogitauit, ac multò tutiorem vtilioremque rationem adquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempè ex inuentario. neq; enim detrimentosa esse hereditas potest ei, qui facto inuentario adiuit.

LIB. XXIX. DIGESTORVM.

TIT. I. De testamento militis.

DE testamento militis separatim titulus datur, quoniam in eo nõ seruantur Regulę iuris Ciuilis, quę in testamento pagani seruantur. nam nuda voluntas militis, testamentũ est, voluntas pagani nisi solemnis, testamentum non est. & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones principum dederunt. itaque solemnia iuris quæ exposita sunt suprà, non desideran-

derantur in testamentis militum, quę fecerunt in expeditione manentes in numeris.

II. De adquirenda vel omittenda hereditate.

POsteaquam exemit militum testamenta iure cõmuni ciuium Romano. redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subijcit titulum de adquir. vel omittenda hereditate. In indice titulorum est amittenda, quod forsitan rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgò amitti animo, & omitti dicitur, l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstentione, recusatione, & omissione, id est, si intra præstituta tempora non adeatur. Omittere ꝓpriè est tempore excludi, vel nõ petere intrà tempus, l. quod si minor. §. Scæuola. De minor. l. 1. § vlt. vt in poss. leg. l. 1. C. quan. non pet. par. Adquiritur autem cretione, aditione, geritione pro herede, immistione, agnitione, quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & sine facto vllo suis heredibus adquiritur iure ciuili etiã inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas. ea re existere dicũtur, non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominium singularum rerũ, & in omne ius mortui. Aditio est actus solennis vindicãdæ hereditatis delatę ex testamẽto vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamẽto prędefinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredib. forma adquirẽdę hereditatis. Agnitio est nuda volũtas suscipiẽdæ hereditatis. Repudiatio est declaratio cõsentientis nolle se heredẽ esse, q̃ fit in iure solenniter. Recusatio quę fit quoquo modo. Abstẽtio est iure prętorio data suis heredibus forma spernendæ hereditatis.

III. Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur.

QVamuis ex asse heredes scripti hereditatem adquirere possint, clausis tabulis testamenti, non tamen ex parte scripti, nisi sui heredes sint, ideoque post titu-

lum de adquirenda hereditate, rectè subijcitur, quemadmodum testamenta aperiantur, recitentur, describantur. hoc verò fit lege Iulia vicesimaria, & remedio extraordinario ex hoc edicto in eũ qui fatetur penes se tabulas esse, nec vllam non exhibendi causam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

IIII. *Si quis omissa causa testamenti, ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.*

HEres qui omisit hereditatem testamento delatam, non obligatur legatarijs aut fideicommissarijs, aut libertatibus, sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, fortè agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudandorum scilicet eorum causa qui quid in testamento acceperunt, si eam possideat ab intestato pro herede, vel pro bonorum possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vt puta pro possessore, l.1.§.totiens, l.vlt.hoc tit. Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatarijs & fideicommissarijs, & libertatibus, atq; si ex testamento bona vel hereditatem adquisiuisset, salua falcidia tamen. l.1.§.ad eos. Ad leg. Falci.l.18.hoc titu. & saluo iure patronatus, l.penul. Si quęras de continuatione, nulla est apertior. Cum enim & is qui pręcedit ad adquirendam, & iste ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt rectè subiectos titulo De adquirẽ. vel omit.hered.

V. *De S.C. Silaniano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.*

INcipit ab hoc titulo tractare de hereditate quæ vt indigno aufertur. Neque enim adiri posse hereditatem vel bonorum possessionem peti, neque aperiri tabulas testamenti, vel quodcumque aliud pertinens ad causam testamenti eius, qui à familia necatus esse dicitur, antequam publica quęstio habita sit de seruis qui sub eodem tecto locove fuerunt, sumptumq; supplicium de noxijs deque

deq; his qui auxilium domino nō tulerunt, quod est S.C.Silaniano temporibus Augusti introductum, & confirmatum S.C. Claudiano, quod & Pisonianum & Neronianum dicitur, temporibus Neronis, & edicto prætoris, hac ratione ne heres propter compendium suæ familiæ facinus occultaret. alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S.Consultis & edicto cauetur, vel vltus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari 100. aureorum iudicium quod populare est.

V I. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit.*

NOn ex ea tantùm causa S.C. quam exposuit suprà, heredi quasi indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentem mutare aut facere testamentum prohibuerit, quo de crimine in oratione Isæi περὶ τοῦ κλεωνύμου κλήρου. Idemq; erit si quis quem coegerit testari & sibi hereditatem relinquere, l. 1.C. eodem. quia & hic non habet defuncti volũtatem, & licèt sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quę sub eo dicuntur de illo, qui prohibuit, porrigenda ad illum esse qui coegit. Aliæ causæ eripiēdæ hereditatis reseruãtur XXXIIII. tit.8. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis, hereditatis solummodò.

V I I. *De iure Codicillorum.*

PErsequitur modo ceteras testamēti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maximè si fiãt ex testamēto, l. penult. Testam. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamenti, vt epistola imitatio codicillorum, l. vnica. §. sancimus. C. de lat. lib. tol. vel epistola codicillorum supplementum, l. 41. §. Codicillis, lib. 32. vt codicilli quandoque testamenti, quæ epistola fideicommissaria

l.cùm quis.§.pater.eod. ac ſimiliter vt vnius teſtamenti plures poſſunt eſſe codicilli, ita vt vnius codicilli plures epiſtolæ, l.34.§.1.lib.31. eademque differentia epiſtolę & literarum. M. Tullius, Ternas accepi literas vna epiſtola. Verùm vt inſtituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perſeuerem ſubuenire neſcientium adhuc definire res, quibus tamē ſtudendis nequidquam ætatem conſumpſerunt ſuam, codicilli ſunt teſtati vel inteſtati voluntas minus ſolemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea ſeruetur quæ in teſtamētis, ne hereditas in eis dari vel adimi poſſit verbis ciuilibus, nec ſi teſtamento confirmati ſint, & vt neque aliud quidquam in eis verbis ciuilibus ſcriptū valeat, niſi teſtamento confirmati ſint, & vt ſcripta in codicillis perinde habeantur, atque ſi teſtamento ſcripta eſſent. Codicilli ſi ſolius nominis rationem quęras, pugillares ſunt. Homerus, σήματα ἐν πίνακι πτυκτῷ, Plinius codicillos.

LIB. XXX. DIGESTORVM.

De legatis & Fideicommiſſis.

LEGATA quoq; & fideicommiſſa partes teſtamentorum vel codicillorum ſunt. Legatum eſt donatio quædam teſtamēto ab herede relicta. Donandi verbum eſt directum. hoc igitur verbo legatum à fideicōmiſſo ſecernimus. nam fideicommiſſum neque datur propriè, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et rectè *quædam*, id eſt proprij generis donatio, neq; donatio inter viuos, neque donatio cauſa mortis, ſicut *quodam*, accipi conuenit, l. rogaſti. de præſcr. verb. l.1. in princ. de obl. & act. Poſſim etiam definire liberalitatem quanquam ſit commune nomen legati & fideicommiſſi, l.6. Si cui plus quam per leg. Falc. l.67.§. ſi de Falcidia lib. ſequ. l. penul. de man. teſt. nam à fideicōmiſſo ſeiungitur ſatis ſequentibus verbis, teſtamento, & ab herede.

Lega

Legatum à testamento non separatur, l. 4. de man. test. nec alium onerat quàm heredem, fideicõmissum etiã ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario vel donatario mortis causa, vel à marito qui morte vxoris dotẽ lucratur. qua de causa rectè vetustiores adijciebãt in definitione Modestini, *ab herede præstanda*, non minus quã illud, *quædam*, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris, & fortasse an fuisse etiam ab ipso Modestino in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorum nostrorum venerunt, quæ in libris nostris nõ extant, admodum congruentia antiquæ prudẽtiæ. quæ existimator doctus & intelligens neque præterire, neque aspernari debet. Et, *ab herede*, accipio propriè, ꝗ heres sit suo nomine & ex sua persona. ab eo enim qui heres est alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex sua persona, vt à patre vel domino heredis instituti, fideicõmissum nõ etiam legatũ relinqui potest. Definitio Florẽtini est secundùm legem Falcidiam. nam iure antiquo legata non tantùm delibare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatẽ poterãt, Lege Falcidia quadrãs illibatus apud heredem remanere debet, l. si filia. §. Papinianus. Famil. ercifcun. quæ lex valet etiam in fideicommissis, ex S.C. Pegasiano. &, vt lex prima huius tituli ait, quæ propriè pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exæquata sunt legata fideicommissis. Non dicit, per omnia & in omnibus, vt l. 2. §. furiosus, suprà tit. proximo. Per omnia igitur exæquata in l. Falcidia, sed non in omnibus, Constitutione tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verùm enimverò etsi legata & fideicommissa veluti delibationes quædam sint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem solam, fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, vt antè dixi, & lucra nuptialia. Quod adijcit Florentinus, *ex eo quod vniuersum heredis foret*, id est, ab herede. nam ex herede, & ab herede, tantundem potest,

vt ex filio, l.2. libr. 32. & ex fideicommissario, l.38.§.vlti. de vulg. subst. Quod si ex herede, & ex hereditate, & ex testamento, l. cùm virum. C. de fideicommiss. l. 2.§.vlt. infr. de do. præleg. id secùs se habet in fideicommissis. nec enim ex testamento vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est verbis ciuilibus testamẽto relinquitur. Fideicommissum est liberalitas quę verbis precarijs vel alio quocunque indicio precariæ voluntatis testamento vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vrbani: quorum quoq; quid propriè tractetur non possis certò cõstituere, nec alia distinguẽdorum eorum inuicem ratio certior, quàm si dixeris primum librum potissimùm esse confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuersorum.

LIB. XXXI. DIGESTORVM.

De legatis & Fideicommissis.

SEcundum autem esse confectum ex libris diuersorum ad Plautium, & ad legem Iuliam & Papiam, ex quæstionibus quoque & responsis diuersorum, ex libris Modestini & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIB. XXXII. DIGESTORVM.

De legatis & Fideicommissis.

TErtij, in quo magis ordo elucet aliquis, partẽ priorẽ, qua demõstratur præcipuè qui & à quib. & quibus verbis fideicõmissum relinquere possint, ex libris fideicõmissorũ variorum auctorum, ex sentẽtijs Pauli, ex libris Labeonis, ex Digestis Scæuolæ: posteriorem

riorem quæ ad verborum significationem pertinet, cuiusque initium est l.43. promiscuè ex omnium auctorū libris.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De annuis legatis & fideicommissis.*

IN indice, *De annuis & menstruis legatis*. Hæc separatum titulum desiderabant, quod in eis sint propria quædam. nam & plura legata esse existimantur, nō vnum, & morte finiuntur. Plerumque verò cum annua aut menstrua dicimus, alimenta dicimus. At certè non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo XXXIIII.

II. *De vsu & vsufructu & reditu & habitatione & operis per legatum vel fideicommissum datis.*

ANnuis legatis rectè iūgitur vsus & vsusfructus. similia enim sunt, cùm morte legatarij finiātur, l.8. supr. tit. prox. His etiam iungitur habitatio & operæ, & reditus, quę etiam vsum vel vsumfructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Rectè dixit, *Operis*, in infinitum. nam & liberi hominis operæ legari possunt. Quod additur, *Et reditu*, abest ab indice titulorum. Sed contractiores sunt plerumque tituli indici, & de reditu sub hoc titulo est l.22. & 38. quo nomine propriè significantur pensiones quæ ex locatione redeuntur, impropriè fructus omnes. l.17.25.

III. *De seruitute legata.*

ORdinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem: quæ tamen sunt inter se valdè distantes. nam seruitus est indiuidua, vsusfruct⁹ diuiduus, & ideo seruituti præstādæ heredes singuli in solidum obligantur, vsufructui pro partibus hereditarijs. item seruitus in heredem transfertur, nō vsusfru-

ctus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatũ, si vsusfructus, plura. l.13. sup. tit. prox. Imò & simpliciter legatus vsusfructus, quotidiè legari, & legatario deferri videtur, adeò vt qui heri adquisitus est, si hodiè etiam non adquiratur, collegatario adcrescat. l.1. de vsufr. adcre.

IIII. *De dote prælegata.*

CEtera dicũtur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxoris legatur, & redditur verius quàm datur. qua de causa & relegari dicitur. Relegatum, est redditio rei alienæ vel quasi alienæ cum emolumento aliquo & ita relegatæ doti inest emolumentum repræsentationis, quia præsenti die legatur quæ reddenda foret annua bima trima die. nec malè in Norica editione, *de dote relegata*, cùm & Basilica sic habeát, περὶ προικὸς ἀντιλεγατευομένης. & formula relegandæ eius hæc. Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heres meus dato. l. quisquis. de leg. 3. Id verò est ex lege Papia, vt præter decimam vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare id est in hoc legato, vt legi Falcidia non subijciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur.

V. *De optione vel electione legata.*

OPtio actus est legitimus. nam solenniter fit publicè exhibita vniuersa familia, si optio serui legata sit, vel alia res, exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præsente, eaque re ante aditam hæreditatem non fit, & certis vt opinor, verbis, testibusque præsentibus, & interdum prætore ad optandum diem decernente, & semel, & purè, & iussu patris vel domini si filiofam. vel seruo data sit, l.5. & 10. de leg. 1. l.25. in princ. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ. Electio videtur non fuisse actus legitimus.

VI. De

VI. De tritico, vino, vel oleo legato.

QVa de re aut iure aut causa legata hactenùs specialem titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet, quòd in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quidve testator intellexerit ambigitur, vt hoc titulo, tritico, vino, vel oleo legato quid contineatur. Triticum species est frumenti, sine arista.

VII. De instructo vel instrumento legato.

HOc autem titulo declaratur, quid instructo vel instrumento contineatur rustico, vrbano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei. & plenius quidem est legatum instructi, quàm instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur institores, instructo continentur. Instrumento fundi non cõtinetur supellex vel penus, instructo continetur. & sic instructo pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, nõ instrumento, hoc ἐξοπλισμὸν, illud παρασκευὴν Græci vocãt, quanquàm instrumentum sit etiam παρασκευὴ siue apparatus, l.12.prin.inf.l.5.si præter. De trib.act.nimirum quia instructi pars, quod Varro & Aristoteles partiuntur rectè in vocale, semiuocale & mutum. explosa enim est Alpheni sententia, animalia non locantis in instrumento.

VIII. De peculio legato.

ERgo instructi appellatione continentur etiam serui. A[n] & pecula eorum? Sic videtur, l.22.§.vlti.sup.tit. pr[ox]. Quid autem is qui peculium legat, legato comple[c]tur, hic titulus declarat. nã ex mẽte defuncti plus aut minus continetur peculij legato, quàm inesse docuerit actioni de peculio lib.15.titulo 1. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij, quàm serui. Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui. alioquin legatum serui sequeretur omnimodò. l.librorum.§.vlti. de legat.3.nec sanè est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum

vicario, si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiã accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in tit. de trib. act.

IX. De penu legata.

INstructi alia pars est penus, quam rectè veteres glossæ ita definiunt, ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται. idque hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ acccessiones sint.

X. De supellectile legata.

INstructi pars alia est supellex, id est instrumentũ patrisfamilias, Græcè ἐνδομενία καὶ οἰκοσκευή, & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIB. XXXIIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De alimentis vel cibarijs legatis.

HIC titulus, quid alimentorum vel cibariorum legato cõtineatur, explicat. & plenius quidem est alimentorum legatum. qua de causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpè, alimẽtis vestiaria, iũgi superuacuò, nõ item. Sed & præcipua quædã in his esse hic titulus declarat, veluti vt deportatis, vel seruis pœnæ, vel etiam seruis proprijs sine libertate, alimẽta aut cibaria relinquantur rectè, vt si relicta sint vsque ad pubertatem, extendantur vsq; ad plenam pubertatem, vt non minuantur propter prædia eo nomine postea obligata, vt ex reditu eorum percipiantur, sed minuuntur tamen per legem Falcidiam, l. Diuus. inf. ad leg. Fal.

II. De auro, argento mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis, & statuis legatis.

Hic

HIc titulus variorum legatorum continet interpretationem, auri & argenti tam facti, quam infecti, factum dicimus vasa, signa, emblemata, quæ sub nullo alio, quam argenti genere continentur. Infectum, quod est in massa vel lamina. item mundi muliebris, quo mulier fit mundior. & ornamentorum quo fit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus. & mundi pars, vnguenta. non omnia tamen vnguenta mundo continentur: ideoque separatim tractatur etiā de vnguentis legatis. Vestis autem Festo est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis, an vestimē tum legetur, idque vestimentum definitur quod pertextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de statuis legatis nonnihil hoc titulo agitur, vel imaginibus, l. 6. §. vltimo.

III. *De liberatione legata.*

OLim nōn satis benè constabat, an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certū esse posse, & quidem omnibus, l. 1. id est, siue iure ciuili debeant, siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu, l. 24. De leg. 3. & siue rem suam, siue rem nostram, l. 9. §. vltim. hoc tit. l. cum seruus. §. si Titius. De leg, 1. & in totū, vel pro parte. l. cum quis. §. nuptura. De leg. 3. & effectus legati hic, vt legatarius possit agere, vt acceptilatione vel pacto liberetur, & si conueniatur, tueri se exceptione doli mali. qua re legati huius cautionem ex edicto postulat nullam.

IIII. *De adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommissis.*

QVia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure, nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis, & ciuilibus contrariisque verbis, beneficio autem exceptionis, & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscunque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimū-

tur,

tur quacunque voluntate, quocunque sermone. quia in his præcipuè voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, adeò vt in legatis verba si sint perspicua non admittatur quæstio voluntatis, in fideicommissis admittatur, l. 25. l. 95. De leg. 3. l. si alij. De vsufruct. leg. l. cum virum. C. de fideicommiss. Translatio plus est, quam ademptio. nam & ademptionem & dationem in se continet. adimit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio, vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt adscribat aliam.

V. De rebus dubijs.

HVic ferè respondet titulus qui est in Codice de verborum & rerum significatione. nam & si hac de re dictum sit postrema parte libri tertij de legatis, restabāt tamen pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum, qui rem dubiam plerumq; efficit, quamquam & detracto sermone ambiguo res dubia dici possit, quæ in suspenso est, quoad ex post facto confirmetur, quia res qua de agitur nondum certum est valeat nec ne, l. 15. Res item dubia, siue ambigua est, si incertus sit ordo nascentium vel morientium, in specie l. 11. §. vltim. & aliarum legum quæ sunt de commorientibus, vel si incertis personis legatum relinquatur. nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

VI. De his quæ pœnæ causa relinquuntur.

DEdit quodammodo ansam superior titulus tractādi de legatis inutilibus. nā de incertis personis agit, quibus quod legatur, est inutile regulariter. & his adijcit legatum relictum pœnæ causa. quia contra naturam legati est, vt pœna honori insit, vt sit legatū honori vni, pœnæ alteri. præponderare enim honori videtur pœna, quasi præcipua causa legandi, atque adeò ne honor quidem esse tale legatum. Hodie tamen valet, nisi illicitum vel probrosum, vel impossibile sit, ex Constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inseruit hæc verba, *Illicitè vel probrosè*, itemque verbum, *Talem*, quo repetun-

petuntur illa, illicitè vel probrosè.

VII. De regula Catoniana.

SEquebatur titulus de caducis, & de his quæ sunt in causa caduci. Vtilia hæc sunt ab initio, sed posteà deficiunt viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas, & in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia. sed cum abolita iam essent eæ leges à Iustiniano, & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorum iure nouo, ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundùm quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluere leges caducæ Iulia & Papia. sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret, id est, cuius dies inutiliter cederet, si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quandocumque decesserit, ex post facto non conualescere, quæ & sententia dicitur, l. Iulianus. De condit. & demonstrat. vt Marcellino XXVI. Catonianæ vel Cassianæ sententiæ.

VIII. De his quæ pro non scriptis habentur.

CAduca sequebantur ea, quę pro nō scriptis habētur. hæc ab initio inutilia sunt, & tā nouo quàm antiquo iure apud heredem remanent, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat, vel si nullus collegatarius cui adcrescat. & licèt pro non scriptis etiam fuerint ea quæ incertis personis, vel quæ pœnę causa relinquerentur, tamen quia hodie vtilia ea permanent regulariter, ... primum subductis simul ac caducis quę ab initio vtilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodē iure sunt hodie, quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis, est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto est, nunc quę pro non scriptis habeātur, enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus relinquuntur quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captato-

ria

ria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non eſt, adſcribuntur. Sed hoc tamen intereſt, quod ab initio inutilia apud heredem remanent ſine onere, exceptis duobus caſibus, caduca, vel in cauſa caduci cum onere, ſicut & ad fiſcum tranſibant cum onere, l. in facto, §. vlti. De cond. & dem. non quidem ex lege Iulia & Papia, ſed ex conſtitutionibus.

IX. De his quæ vt indignis auferuntur.

SEquuntur, quæ veteres dicebant, Ereptícia. hæc vtilia ſunt omni tempore, & cedunt & adquiruntur vtiliter, ſed quaſi indignis eripiuntur varijs ex cauſis, quæ hoc titulo enumerantur. & male iuris decoctores vbiq; eoſdem faciunt incapaces & indignos. Incapacibus enim relicta ab initio inutilia ſunt, & apud heredẽ remanent ſine onere: indignis relicta ipſo iure valent, ſed ad fiſcum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam perſonam cum onere.

LIB. XXXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De condicionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur.

VT ſpecialem titulum dedit ſupra de condicionibus inſtitutionum, cũ tractaret de inſtitutionibus, ita cõſequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommiſſis, de cõdicionibus eorum ſpecialem titulũ po[...]. Sed condicionibus etiam adijcit demonſtrationes & [cau]ſas & modos. Condicio eſt cauſa quæ ſuſpendit legatum. Demonſtratio eſt ſignificatio accommodata rei legatę. Cauſa eſt ratio legandi. Modus eſt adiectio quæ oſtẽdit quid legatarium ex legato facere teſtator velit. Condicio propriè confertur in futurum. Demonſtratio in pręſens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 34. inf. Condicioni ſimilis eſt modus, adeò vt in his libris ſæpe modus condi-

condicionem, condicio modum significet, & nonnunquàm qui figura verborum est modus, ex mente defuncti pro condicione habetur. Condicionem enim voluntas facit, non verba, sed hoc interest quod si suis verbis condicio concipiatur, fideicōmissum non faciet, modus vel etiā condicio cōcepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommissum facit, quia conceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iurisiurandi quæ etiam fideicommissum parit. Igitur ex his verbis, Titio C. ita vt x. Mæuio adnumeret, Mæuio fideicommissi petitio est statim: si præterea adiecerit, Si nauis ex Asia venerit, posteaquàm nauis venerit, l. 2. C. de his quæ sub modo rel. Causa similis est demōstrationi. nam & in præsens hæc vel in præteritum confertur, & vtraq; abundat, nec certo corpore legato vitiat legatum si fortè sit falsa. Ait, *Eorum quæ in testamento scribuntur.* In testamento scribuntur institutiones, substitutiones, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, adsignationes libertorum, Iniunctiones, Præcepta, Consilia, Commendationes, Confirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Aestimationes, Ademptiones, Confirmationes codicillorum, Exheredationes. Sed non omnia condicionem recipiunt, & de cōdicionibus institutionum proprium titulum iam habuimus suprà, & hic præcipuè est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

II. *Ad legem Falcidiam.*

DOnationibus modū imposuit lex Cincia, Dotibus lex Papia, Manumissionibus lex Caninia, Legatis & mortis causa donationibus lex Furia primum, deinde lex Voconia, & ad extremū lex Falcidia legatis præscripsit modum dodrantis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed constitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegasiano ad fideicommissa testamēto relicta, & Constitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege, quia lex Falcidia est contra vo-

luntatem teſtatoris (minuit enim legata quæ teſtator integra præſtari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis cauſa capiones ſine lege. Eſt autē hęc lex valde à Iuſtiniano reciſa. nam omiſſo inuentario ceſſat, & à teſtatore prohiberi poteſt, & dodrans mutatus eſt in beſſem vel ſemiſſem inſtitutis liberis & ſimilib⁹ qui de inofficioſo agere poſſunt, non etiam extraneis. placet enim magis Occidentalium opinio, ne modus à Iuſtiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iuſtiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia, contra voluntatem teſtatoris, & ideo melius eſt nō diffundi eam Nouellam in omnes. eademq; ratione non eſſe recipiendam opinor opinionem eorū qui filio rogato hereditatem reſtituere ſemiſſem attribuunt. quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedis à voluntate. At prohiberi videtur etiam Falcidia in l. penult. §. penult. De leg. 3. his verbis. Huic quoque omnia integra, quia ſcilicet ne ex vno vel altero legato deduceretur caueri poterat olim, l. 64. 88. §. 1. & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non ſinebat, l. ſi legatus. §. vlt. Ad Treb. De continuatione quid dicam fruſtra? titulus eſt de modo legatorum. ipſa igitur ſatis oſtendit.

III. *Si cui plus quàm per legem falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.*

SEquitur ſtipulatio Falcidiæ prætoria, vel communis, l. pœnales. §. Iulianus. ſup. titu. prox. l. ex [illegible] o. 2. De her. inſt. quam de legatarijs ſingulis ſtipulatur heres qui ſolida præſtat legata, hoc fere modo, Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumq; malum abfuturum eſſe. quo exemplo etiam legis Papię ſtipulatio interponitur. l. 1. §. pen. & ceſſante etiam Falcidia in ſpecie l. filiusfa. §. apud. De leg. 1. d. l. 1. §. in quibuſdam. Tractatur etiam nonnihil ſub hoc

hoc titulo de stipulatione, Euicta hereditate legata reddi, & Morientium partes reddi, & de stipulatione fructuaria.

LIB. XXXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. *Ad S.C. Trebellianum.*

ELeganter Iustinianus peculiare & in Græca constitutione προσέχον καὶ ἁρμόδιον nihil esse magis, quam vt legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiæ, fideicommissis autem S.C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegasiano. Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommissarium, vt absque metu heredes scripti adirent hereditatem, non deducta quarta. Pegasianum, si plus quam dodrātem vel totam hereditatem restituere rogati essent, de quarta deducenda non translatis actionibus, cōmunicatis tamen remedio stipulationum partis & pro parte. qua ex causa Trebellianus fideicommissarius erat heredis loco, Pegasianus non item. Sed & S.C. Pegasiano heres qui suspectam hereditatem dicit adire cogitur & restituere non deducta quarta & translatis actionibus perinde atque si ex S C. Trebelliano restitueretur. Est etiam opinor S.C. Pegasiani quod est in l.16. §. si quis heres. & §. cum quidam. & l.17. in pr. Sed sublato non transferendarum actionum iure & remedio stipulationum, cetera omnia adscribuntur & aguntur hodie S.C. Trebelliano, ex Constitutione Iustiniani, secundum quam recte hic titulus ita concipitur, *Ad S.C. Trebellianum,* nec adijcitur, *& Pegasianum* quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & est adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præposito.

II. *Quando dies legatorum aut fideicommissorum cedat.*

NOndum peracta res est. nam restat adhuc de legatis & fideicōmissis inspectio hæc, ex morte cedat dies

corum an ex apertis tabulis an ex adita hæreditate aliove tempore. & cedunt quidē iure antiquo pura ex morte, condicionalia vel in diem incertū, ex cōdicione vel die postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex apertis tabulis. Sed, vt Iustinianus loquitur quodam loco tractans de legitimis heredibus, ius nouum idē ipse iure nouissimo correxit, & restituit antiquum ius, cuius videtur & alijs plerisque partibus fuisse studiosissimus. Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris tempore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdā quæ cedunt ab aditione hereditatis, vt si legetur vsus, vsusfructus, habitatio, si detur libertas, si libertati iungatur legatum, vel si seruo legato legetur. Cessionis effectus hic est, vt quasi debitum sit legatum & transmittatur in heredem legatarij. l. 26. De vsufruct. leg. l. 8. & 9. tit. seq. vt recte Theophilus definierit, cessionem esse legatorum quæ nondū percepta sunt ad heredes transmissionem. nec tamen idem cessionis & delationis vel dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel heredem eius. nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt, vt sint debita & ad hæredem legatarij pertinere possint. Deferuntur, vt peti & adquiri vel repudiari possint. Semper excipio quę non cedere dixi ante aditam hæreditatem. his enim idem est cessionis & delationis dies. necessario quoq; herede scripto, cessionis & delationis idem dies est, mors testatoris. idem effectus nunquam. & imperitissimi sunt qui delationem & cessionem confundunt passim.

III. *Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.*

Restat etiam prętoria stipulatio legatorum seruandorum causa, quę vulgaris & communis cautio dicitur, l. filiusfa. §. hidē principes. De leg. 1. creditoribus. De separat. & instar actionis obtinet. Hanc de herede stipulantur legatarij vel etiam dispēsatores legatorum, l. qui-

l.quidam.§.penul. de leg.1. si in diem legata relicta sint, vel in condicionem casualem, non, vt opinor, si in potestatiuam, nisi velit heres litigare. qua ratione etiam de puro legato hæc cautio interponitur, l.vxorem.§.vltim. De leg.3.l.14.15.inf. Edictum prætoris fuit de legatis, sed quia defunctorum conseruat voluntates, facilè producitur ad omnia fideicommissa interpretatione prudentum.d.l.14.& 15.§.vlt. sicut edictum de legatis præstandis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat contra voluntatem, contra libertatem testamentorum, contra XII. tabu. non potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est. & quod est in l.87.De leg.3.ex S.C.est, l.Senatus, De donat.cau.mort.

IIII. *Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.*

HEres qui non paret superiori edicto, id est qui legatorum nomine nō satisdat, ex hoc edicto coercetur misso legatario aut fideicommissario in possessionem legatorum seruandorum causa. In possessionem omniū bonorum quæ ex ea hereditate sunt, nō in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini. quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS SEXTA. LIB. XXXVII.

TIT. I. *De bonorum possessionibus.*

AB hereditatibus transit ad bonorum possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex cōtractu quàm hereditates, nec minus etiam actiones nanciscimur ex eis quàm ex hereditatibus. qui hereditatis bonorumve possessio, prætoria successio est, quā perinde prætor tuetur atque ciuilem. Nō potuit heredem facere vel domi-

num, bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius ciuile heredem facit, quam etiam eum quem ius ciuile non nouit, veluti posthumum alienum heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato. & rectè definietur bonorum possessio ius successionis prætoriæ in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas possessione retenta. Dominium tribuere dicitur, l. 1. Sed intelligo dominium possessionis, non dominium proprietatis. nec enim proprietatem tribuit, sed possessionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bonorum, & bonorū possessionis, explicātur etiam genera bon. possessionis, & alia pleraque communia sequētibus titulis, veluti de his qui admitti ad bon. possessionem possunt, qua de re erat propriè tit. 3. & de diebus petendæ bo. possessionis, de qua lib. seq. tit. 16.

II. *Si tabulæ testamenti extabunt.*

NVllus, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quàm hic primus, qui conficitur ex primis verbis edicti, Si tabulæ testamenti extabunt. est enim generalis ad successiones testati. Olim edicebatur, *Si tabulæ testamenti proferentur.* Hodie, *si extabunt*, quia sufficit extare, licèt non proferantur. l. 1. §. sufficit. De bon. poss. secundùm tab. Sequitur autem prætor ordinem legum. nam exemplo XII. tabul. proponit prius bon. possessiones ex testamento. Contra tabulas, & secundùm tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti extabunt, deinde bonorum possessiones ab intestato sub contrarijs verbis, Si tabulæ testamenti nulla extabunt. lib. sequentis titu. 6. & vt speciem aliquam edicti proponā, ita perscripsisse prætor videtur. Si tabulæ testamenti extabunt, liberis prætеritis potissimùm bonorum possessionem contra tabulas dabo, mox si ea parte bon. possessio occupata nō esset, scriptis heredibus secundùm tabulas bonorum possessionem pollicetur. At l. 1. huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundùm tabulas.

III. De

III. De bonorum possessione, furioso, infanti, muto, surdo, cœco competente.

SEquebatur hic titulus quo de certis personis agitur, de quibus ambigi poterat, an admitti possint ad bon. possessionem, & quemadmodum.

IIII. De bonorum possessione contra tabulas.

QVo explicito, institutum agit ordinem, vt primo liberis deferat bonorum poss. contra tabulas, quem esse æquissimum Vlpia. ait l. 2. De bon. possess. sec. tabu. & hac de causa de successione testati primum edictum siue prima pars edicti accipitur frequentissimè pro hac parte, qua liberis præteritis, id est, neque institutis, neq; vti oportet exheredatis defertur bonorum poss. contra tabulas, & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite proposito, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, subijcitur prima pars edicti, qua liberi vocantur, l. 1. §. rectè, eodem titul. l. 1. §. sed videndum. de succes. edict.

V. De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.

BOnorum possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas, non pupillares, & paternas, etiam si in eis alij filij, præteritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent, cũ præteritis veniunt ad bonorum possessi[illegible]m contra tabulas. institutis enim liberis prçteriti, v[illegible]citur, cõmittunt siue patefaciunt edictum cõtra tabulas. Rescindit etiã hæc bon. possesio, hæc actio præteriti, vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicõmissa, nisi parentibus aut liberis relicta sint, vel vxori, aut nurui dotis nomine. his enim personis conseruantur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis ipsis, si sui non sint vtilibus actionibus, vel ab institutis etiã suis quibus commissum est edictum, salua Falcidia. Nõ probo opinionem Orientalium, qui & hoc edictum hodie

ſublatum putant quaſi legata ſint præſtanda omnibus. & edictum nouum quod eſt tit. 8. quaſi emancipatus pater præferatur filijs ſuis.

VI. De collatione bonorum.

LIberis emancipatis prætor promittit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, antequam eos iubeat ſuis bona propria cõferre. quod iubet hoc edicto. itaque hic ordo demonſtrat collationem fieri poſt petitam bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Collatio eſt confuſio bonorum propriorum cum paternis. Cõferunt propria vt ferant tam ex proprijs quàm ex paternis contingentem portionem. & locus eſt huic collationi etiam inter eos quibus data eſt bon. poſſ. Vnde liberi.

VII. De collatione dotis.

SEparatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad perſonas quæ conferunt attinet alio iure eſt bonorum, alio dotis collatio. Bona ſoli emancipati conferunt, Dotem etiam ſuæ his quibuſcum bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipiunt, ſiue ſint præteritę, ſiue inſtitutis commiſſo edicto aucta ſit earum portio, ſiue miſcuerint ſe bonis paternis. idemque ſeruatur in bon. poſſ. Vnde liberi.

VIII. De coniungendis cum emancipato liberis eius.

HVic etiam edicto locus eſt tam in bonorum poſſeſſione contra tabulas, quàm vnde liberi, vt ſcilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemq; partem filius natus ex eo & retentus in poteſtate aui, [illegible] ei ſoli bona ſua conferat pater, non fratribus. Filius d[illegible]ur cõiungi patri, non pater filio. nam præualet ius p[illegible]toriũ. Sed ex hoc edicto iuri prætorio coniungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur, & noua clauſula, l. 1. §. ſi pater nuru. titu. ſequ. l. qui duos. hoc titu. & à Græcis ad l. 5. Si tab. teſt. nul. extab. quia in cõponendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris, Iuliano vtile viſum eſt hoc iuris introducere & inſerere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere ſoleo.]

IX. De

IX. De ventre in poſſeßionem mittendo, & curatore eius.

SVperioribus titulis perſpexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id eſt ventri, nondum data bo. poſſeſſione contra tabulas, ſed muliere prægnante ventris nomine miſſa in poſſeſſionem vice contra tabulas bo. poſſeſſionis, vel etiam vice ſecundùm tabulas, aut Vnde liberi. nam ex omnibus partibus edicti ſucceſſorij venter in poſſeſſionem mittitur. Sed hic potiſſimum agitur de bonorum poſſeſſione contra tabulas ventre præterito, cui etiam miſſo in poſſeſſionem curator dari ſolet, qui ventris curam adminiſtret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum ſolent. Dari etiam ſolet curator bonis, creditorum gratia, vt bona conſeruet & diſtrahat res quæ deteriores futuræ ſunt. nec enim plenam rerum adminiſtrationem habet, vt curator ventris.

X. De Carboniano edicto.

HOc quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum poſſeſsionem contra tabulas, ſed porrigitur etiam ad bonorum poſſeſsiones ab inteſtato. Conſulitur eo liberis impuberibus, quibus fit controuerſia ſtatus & bonorum paternorum, data bonorum poſſeſsione quaſi liberis præſumptione quadam, & quæſtione ſtatus dilatæ in tempus pubertatis, quorum vtrunq; fit cauſa cognita. & ex eo intelligitur, decretalem hanc bonorum poſſeſsionem eſſe, non edictalem vel ordinariam. Inuenies edictum, & decretum Carbonianum dici, l. 2. De ventre insp. vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis pretoris hec res tranſijt in edictum, ſed ita tamen vt ſemper decretũ interponi neceſſe ſit, etiamſi fortè liberi edictalem admiſerint, quia edictalis ſine re conſtituitur, mota controuerſia ſtatus. Poſsis eandem pupillarem bonorum poſſeſsionem appellare, quia ſolis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, vt impubes ſolus poſsideat, niſi aduerſarius ſit etiam ex liberis, vt alatur, vt ex-

erceat actiones tempore perituras, hoc ita, si satisdederit de restituendis bonis, si iudicatum erit aduersus se. nam si non satisdederit, nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita, nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisdanti: neutro satisdante custodiendis & administrandis bonis curator datur, quoad iudicatum sit.

XI. De bonorum possessione secundùm tabulas.

SEcunda pars edicti est de bonorum possessione secundùm tabulas supremas, quæ omnibus heredibus scriptis datur, si modò signatæ sint septem testium signis. & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundùm nuncupationem.

XII. Si à parente quis manumissus sit.

EX testamento duæ sunt bon. possessiones, cõtra tabulas, & secũdùm tabulas, quibus expositis subijcit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poss. contra tabulas, alterum ad bon. poss. secundùm tabulas. Primùm, vt intelligatur non tantùm liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bon. possessionem contra tabulas, si in emãcipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet. & rectè, *si à parente quis manumissus sit.* nam si à parente quis emancipatus, non manumissus sit cessat bon. possessio.

XIII. De bonorum possessione ex testamento militis.

SEcundum verò, id est, hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundùm tabulas, vel nuncupationes paganorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundùm testamenta militum quoquomodo facta. Ceterùm contra testamenta militum bonorum possessio vel contra heredes institutos à militibus querela inofficiosi testamenti nunquam datur.

XIIII. De

XIIII. De iure patronatus.

POst bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis pręteritis, quæ pars est iuris patronatus, altius demonstrandæ rei initium petit, & omnia iura & cōmoda patronatus sigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

XV. De obsequijs parentibus & patronis præstandis.

IVris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem, beneficij gratiam, quæ omnia etiā vno ὑποταγῆς nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia, nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandū calumnię exigere, nec insolidum eos condemnare, & si quid contra officiū pietatis fecerint, in libertos proposita est querela vel actio ingrati, eandem pietatem liberi parentib' debent etiam non manumissoribus. & sunt tam parentum quàm patronorum sacra nomina.

LIBER XXXVIII. DIGEST.

TIT. I. De operis libertorum.

ITEM operæ pars sunt iuris patronatus, id est officia diurna, siue in ministerio, siue in artificio consistant, libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandū. qua ex re dat prætor iudicium operarum, & rectè veteres glossæ, Operarum, τῶμ ὑπηρεσίωμ ὧμ παρέχουσιμ οἱ ἀπελεύθεροι τοῖς πάτρωσιμ. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patroni promissi vel iurati actio est.

II. *De bonis libertorum.*

SEquitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrādæ causa prætulit superiora, Bonorum possessio contra tabulas liberti quæ patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato bonorum possessio Vnde legitimi. In partem dimidiam iure veteri, l.1.§.pen. Si cui plus quam per leg. Falc. l. debitor.§.1.de pig. act. hodie in partem tertiam Quæ liberis præteritis datur, in assem competit, & contra lignum, non contra heredem scriptum. ac prætereà in bonis liberti cessat edictum nouum, l.2.§.vlt. Sed adnotandum illud est, patronum qui elegit superiorem titulum ab isto repelli, l.2.C.de bon.poss.contr. tabu. lib. l. sicut, supr. de iu. pat. nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper.

III. *De libertis vniuersitatum.*

ADiungitur hic titulus, vt intelligatur municipibus, collegijs, vniuersitatibus dari etiam bonorum possessionem contra tabulas libertorum, & Vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, *De libertis municipum, & aliarum vniuersitatum.*

IIII. *De aßignandis libertis.*

HIC verò titulus eò spectat vt intelligatur, quòd libertus vni ex filijs patroni adsignatus sit, non ideò in perpetuum repelli ceteros à bonorum possessione contra tabulas, vel vnde legitimi. nam S.C. quo cōfirmatur adsignatio ita facit eum interim solum patro[illegible]m cui facta adsignatio est, vt tamē ceteri non desinan[illegible] patroni, l.3.§.si capitis. suprà de bonis libert. Adsign[illegible]ibertum patronus, qui significat cuius ex liberis suis libertū eum esse velit. Iudex adsignat res, non libertos, l. quædā, famil. erciscund.

V. *Si quid in fraudem patroni factum sit.*

SEquitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana, q̄ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana quæ si intestato, l.3.§.si intestatus, inf. l.2. C.eo. ad detrahendam

hendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi suprà esse semissem bonorum liberti, vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni & ex mortis causa donationibus & legatis. Patronus non est creditor, l.6. in fin. De leg. Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, vnde liberi.

POst bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab intestato, edicti primi verba proponit, *Si tabulæ testamenti nullæ extabant*, contraria his à quibus prætor cœperat edicere de bon. possessionibus ex testamento, *Si tabulæ testamenti extabunt*, libro superiore. vtrumq; est generale caput, & licet vtriusq; prima parte detur bon. possessio liberis, tamẽ & in hoc l. penult. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bon. poss. secundum tab. quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. Vnde legitimi.

SEcunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex XII. tab. & ideò non est eis hæc bonorum possessio valdè necessaria, l.3. C. ad S.C. Orf. l.1. C.Th. de leg. hered. Superior est necessaria his c[illegible]ui futuri erant, licèt ius suorum atq; adeò legitin[illegible] non habeant. nam & his ex superiori parte defer[illegible] bonorum possessio, quam ob rem non dicitur, *Vnde sui*, sed *vnde liberi*. Liberorũ enim nomen naturale est, suorũ ciuile. Porrò legitimis etiam adnumerãtur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omissa fortè priori parte Vnde liberi, hanc occupare possunt.

VIII. Vnde cognati.

POst legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est, l.2. & vlt. C. Vnde leg. quia iure

iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti sunt. Sed generaliter accepto nomine, verumetiã est hoc edicto agnatis deferri bonorum possessionem, si fortè omiserint vel repudiauerint bonorum possessionem Vnde legitimi & sunt ferè eæ tres partes edicti ita vinctæ vicissim, vt qui potest venire prima, possit & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

IX. *De successorio edicto.*

CVm prætor primum vocasset liberos ab intestato, deinde legitimos, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosq; successionem dedit, id est vt priorib. non petentibus, sequentes admitterentur. qua de causa successoria pars dicitur, & successorium caput, & successorium edictum, l. 1. §. sed videndum, l. 2. hoc tit. l. 2. C. eod. l. 1. §. pen. De iur. & fact. ign. Quia verò duo potissimum ad successionem hanc veluti aperiunt fenestram, tempus, & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur, vel repudiatione) ideò de repudianda etiam bonorum possessione, & de tempore admittendæ bonorũ possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. *De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.*

ALij sunt gradus intestati, alij gradus cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quemadmodum alij alijs succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magni intererat scire propterea quod bonorum possessio, Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possis aũt scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus & de nominibus affinium quam cognatorum, nõ de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur, & generatio quælibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex alijs, sed

vt co-

vt cognatorum limites vel ordines alij directi, alij transuersi construuntur, limites ab agris translatione sumpta, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordines adfinium institui posse. Est autem cognatio si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur, id est, necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. Vnde vir & vxor.

SEquitur quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione, ad vxorem quæ in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, si tempore mortis iustum matrimonium fuerit, nam deportato, exēpli gratia, in bonis quæsitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desijt esse iusta vxor.

XII. De veteranorum & militum successione.

DAtur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani si capite damnati sint ex militari delicto, vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrēsium bonorum ab intestato conseruetur legitimis vel cognatis vsq; ad quintum gradum. nam paganis certè capite damnatis fiscus succederet, non cognati. Et titulus demonstrat idem priuilegium dari veteranis, id est militia honesta missione dimissis.

XIII. Quibus non competit bonorum possessio.

COnstitutioni Hadriani subijcitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo cōprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani,

qua

qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit, hereditatem fiscus aufert quasi indigno, si volẽtem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potiùs hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 29. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem. Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia, l. 138. de verb. sign. quę quã sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S.C. vt quẽ scilicet ea lex capere hereditatẽ vetat, is etiam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S.C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri & donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio, si non competant possessoriæ actiones.

XIIII. *Vt ex legibus Senatusve Consultis bonorum possessio detur.*

RESTABAT hæc edicti pars subsidiaria. nam si ex aliis partibus non sit bonorum possessio, hæc superest, his scilicet quibus leges vel S.C. vel Cõstitutiones specialiter bonorum possessionem detulerunt, & si hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrit hæc cum bonorum possessione Vnde legitimi.

XV. *Quis ordo in possessionibus seruetur.*

IN indice, *Quis ordo in bonorum possessionibus detur*. Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis, sed nõ de eodem ordine. Hic de ordine graduum intestati, ille de ordine graduum cognationis, quanquã & obiter in eo demonstretur eundẽ sibi ipsi succedere secundùm gradus intestati. Vtrumq; ordinis genus recipit hanc quæstionem, intra quæ tempora petẽda vel admittenda sit bonorum possessio, quia finito tempore quod primo gradu intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionũ admit-

admittendarum, & sanè quæ hic præponuntur l. 2. Vlpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 3. itemq; l. 4. sententia expressa est in l. 1. de success. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hactenus.

XVI. *De suis & legitimis heredibus.*

SEquitur de hereditatib⁹ quod prętermiserat ante bonorum possessiones, quodque videbatur etiã præponere debuisse, sed testamentarijs hereditatibus adfectauit iungere bonorum possessiones quę ex causa testamẽti pendent, & ab his vltrò delapsus est ad bonorum possessiones intestati, quibus modò iungit hereditates, vt retrò testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones. & sanè facilis est propter similitudinem vtrarumq; permistio. Porrò legibus ab intestato hereditas redit tãtum ad suos, vel ad legitimos. Sui sunt, qui definiti sunt quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguinei & ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bon. possessio, Vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur.

XVII. *Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum.*

LEgitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos fratres, [illegible] post patrem, vel cum consanguineis sororib⁹ in se[illegible]em ex S. C. Tertylliano, siue Oratione D. Pij, hod[illegible]simul in capita: & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C. Orphitiano, siue Oratione Diui Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bonor. possessionem, Vnde legitimi.

LIBER XXXIX. DIGEST.

TIT. I. *De operis noui nuntiatione.*

NOn potest ratio ordinis intelligi, nisi repe tantur summotenus ab initio omnia quæ antecesserunt. Propositis partibus iuris vniuersi, & à partibus deinde iuris ciuilis, legibus & senatuscons. & alijs quibusdã, cœpit de iure hominum rerumq; diuisione tradere nonnihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuũ, & de iurisdictiõe eorũ edicta varia deq; ordine quo agi solet apud eos, ac posteà à magistratibus transitum fecit ad iudices cõpromissarios, & ad delegatos. eaq; omnia breuiter exposuit. Quidquid præterea est in Pandectis, omne consumitur in varijs actionibus aut remedijs quæ vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt paruulæ videantur illæ partes quæ sunt de hominibus & de rebus prę ea quę est de actionibus, quę totas ferè Pandectas occupat, nec abs re maiores nostri, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse. ac primum quidem exposuit vindicationes, deinde condictiones, & actiones in personam, quæ ex varijs contractibus nascuntur, vel quasi ex contractibus. & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gesta & indebiti solutionem, vt libris de interdictis omittit tractationem specialem eorum quę post occasio ferebat, explicare occupauerat ante, veluti de mortuo inferẽdo, de sepulchro ædificando, de operis noui nuntiatione, & interdictum fraudatorium: & titulis de prætorijs stipulationibus, stipulationem legatorum, & Falcidiæ, & duplæ, & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante: & in ea parte qua causæ explicantur mittendi in possessionem, missionem ventris nomine, aut damni infecti, aut legatorum: & libro de actionibus quæ ex maleficijs

riis nascuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt, ita vt alius ex alio nexti videatur, sed rerum de quibus agitur ea est inter se cognatio, vt non possit non qui tractat vnam attingere vel coniungere etiam alteram, vel mutuari ex vna, quod in præsens conducat in alia, eaque re fit vt procuratori iungatur gestor, quorum tamen obligatio non dicitur ex fonte eodem, ac similiter condictioni ex mutuo condictio ex promutuo, actioni interdictum vel stipulatio prætoria, stipulationi missio in possessionem, id est, antecedenti consequens, & rursus bonorum possessioni missio in possessionem, quæ etiam bonorum possessio nonnunquam appellatur, & vt breuiter dicam, principali rei qua de agitur, ea quæ instar illius obtinet, quæve propter eam inducitur, sed qua de re hac occasione dictum est semel, ea non iteratur postea succedente proprio loco in quē reseruari & conijci ea potuisset. & ita, vt cœpi dicere, à cōtractibus transiens ad quasi contractus, omisit quasi cōtractus expositos ante, & reliquos proposuit, tutelam & curationem primum, deinde aditionem hereditatis, similemve successionem, & hic quidem quasi contract⁹ à titulo Qui testa. fac. poss. traxit secum ceteros omnes vsq; in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit proponere alias vel vice actionum alia remedia, ea scilicet quæ sunt de damno nondum facto, qua de re nullam ante prop[illegible]erat actionem nullumque remedium, ac primum [illegible]dem remedium edicti de operis noui nuntiatione [illegible] est ne fiat opus nouum, quod nondum factum est, mox remedium edicti de cautione damni infecti, post actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam est de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titulo interdictum, & satisdatio, vno scilicet titulo, quæ Vlpianus diuersis libris, edictum LII. interdictum LXXI. Satisdationem LXXX. Edicto promittitur remedium triplex. Primum, vt siue iure, siue iniuria opus fieret, in-

 terim

terim per testationem denuntiationemque inhiberetur, quod necessariam prætoris aditionem non habet. Secundum, vt remitteretur nuntiatio, quod necessariã prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium, vt satisdaretur de opere restituendo, quod æquè vt primũ necessariam prætoris aditionem non habet. nam stipulatio adhibetur inter conuenientes. Primũ igitur denunciatori datur, alia duo denuntiato. & consequenter inde nascitur triplex interdictum. Vnum, quod nuntiatori datur, si is, cui ita nunciatum est, *Denuntio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias*, nuntiationi non paruerit, id est confestim non discesserit ab opere quod moliri aut demoliri cœperat, posito vel deposito fortè vno vel altero cemento, vel etiam operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit post nuntiationem, ante remissionem vel satisdationem, restituere compellatur. est enim interdictum restitutorium, & ex eadem causa competit etiam interdictum Quod vi aut clam. Alterum & tertium prohibitoria sunt, & denuntiato dantur, secundum post satisdationem, tertium post remissionem. sed hoc postremum quod potuisset iungere alijs duobus in l.20. maluit reijcere in titulum de remissionibus. De satisdatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ concipitur in hunc ferè modum, Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuius rei L. Titius iudex sumptus est, eã rectè defendi, aut si ea res intra illum diem aduersus te heredem [illegible]etuum iudicata erit, quod factum opus erit id opus [illegible] viri arbitratu restitui, dolumque malum abfuturum [illegible], aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? eodẽ igitur ferè modo quo & iudicatum solui stipulatio.

II. *De damno infecto, & de suggrundis & protectionibus.*

VT superius edictum prospicit damno nondum facto, ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarum

ædium,

ædium, & ex vtraque causa denuntiatio fit. ex illo iuris nostri cõseruandi causa, vt discedatur ab opere. ex hoc damni depellendi causa, vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vitiosarũ ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret eum non cauere, etiã eas ędes nuntiator possidere iubetur secundo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deijcitur possessione, secundo deijcitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouũ opus, potest desiderare ex hoc edicto caueri sibi damni infecti, id est de dãno vitioq; futuri operis quæ postulatio actionem imitatur, & dicitur etiã actio damni infecti. Stipulationis hæc ferè formula est, Quod ędium tuarum, arborum, loci, operisve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredive meo successorive eive ad quem ea res qua dé agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari? Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat caueri damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quædam. Additur in hoc titulo, *Et de suggrundis & protectionibus.* quia eodem edicto de his etiam fortè prętor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti, quã ad omnia opera accõmodari ait l. 30. ad suggrunda ergo et [illegible], & protecta accommodatur, si quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium, atq; etiam, si larignæ fuerint, à periculo incendiorũ, Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac re cõmemoranda suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atq; extremitate tectorũ, quæ collatio suggrunda quid sint planè declarat, sic dicta fortè quod suggrediantur foras, grunda, vt Italis hodie, quod ædes extragrediantur, & veteribus glossis,

Grunda, ςῖγκ καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν πυλέωνα διέχον, nec sine ratione Rutilius Geminus, qui paruula sepulchra quasi iustorum sepulchrorum appendices, suggrundaria vocat. Melius, inquit, suggrundarium quæres, quam sepulchrum. Protecta sunt proiecta tecta, quæ Græci ἐκ[illegible]ετα. In indice titulorum est, *proiectionibus*, non *protectionibus*, & latius proiectionum nomen. nam & mœniana complectitur, & stillicidia, & porticus, & quæcunque extra ædes proijciuntur.

III. De aqua & aquæ pluuiæ arcendæ.

IN hoc titulo proponitur ex 12. tab. actio aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam est de damno nondum facto, vt liquet ex formula, Si paret futurum vt aqua pluuia noceret, l. 24. & de opere in agris manu facto, ex quo aqua pluuia nocere potest, vt eo restituto aqua auertatur, aut quanti interest opus restitui tanti dominus operis condemnetur, ac præterea damnum sarciat quod contigerit post litem contestatam, & de eo quod post sententiam futurum est caueat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit libro 2. Cùm enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quã si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere, nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continẽt eam, vt ibi potius consummatur quam influat: & consummetur sufficiens, De superficiente ne arceatur agere possunt. At præter actionem aquæ pluuiæ arcendæ, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqu[illegible]d est de seruitute aquæ ducendæ vel hauriendæ, vel [illegible]ittendæ.

IIII. De publicanis & vectigalibus, & commissis.

IDem dicam de hoc titulo quod dixi primæ partis titulo vltimo, homonymiam fecisse vt titulis superioribus hic coniungeretur. Ex titulo de operis noui nunciatione constat, operis noui nunciationem fieri etiam

si in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisdari damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuari contingantur, & ex titulo de aqua agi posse aquæ pluuiæ arcendæ etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aquę seruitutem cedi etiam loco publico interueniēte, modo si per viam publicā ducatur permissu principis. Hoc etiā titulo agitur de publico, licet alio sensu *siue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c.* Sic enim lego initio edicti, ex Basilicis, in quibus est ὀνόματι τοῦ τέλους. Et publicū, vectigal interpretor fisco debitum, ex mercib⁹ quæ aduehuntur vel euehuntur, ex predijs fiscalibus aut publicis, vel alijs rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines, nemo est qui nesciat, & vel M. Postumij publicani, quæ refertur à Liuio 25. exemplo sufficiet, quæq; de horum morib. à Suda descriptio his verbis, πεπαρρησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγή, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορία. qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primū prętores & præsides extra ordinē iura reddiderunt, vt Cor. Tacitus scribit, deinde prætores ipsi ordinariam actionē dederunt, quæ hoc titulo proponitur, si quid publici nomine publicani vel familia eorum vi ademisset, aut damnum iniuria, furtumve fecisset, intra annū in duplum, post annum in simplum quæ grauior est, quā actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon. rapt. sed non ideò tamen minus tenentur furti aut vi bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur præter actionem vi bonor. raptor. etiam furti manifesti tenetur. imò verò in eo quoque grauior est hæc actio. quod si non exhibeant familiam quæ damnū, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicitè exegit, in solidū suo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia

ad hanc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione, & rebus immunibus à præstatione vectigalis & de pœna fraudati vectigalis improfessis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, vt & improfessæ & illicitæ fisco committantur. Commissa, sunt res quæ ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quæ vindicantur.

V. De donationibus.

IN hac diligenti actionum omnium enarratione, quã in his Pandectis potissimum institui iam ante dixi, non erat omittenda hæc quæ occurrebat inspectio, an ex causa donationis aliquæ essent actiones. donatio. n. hoc iure conuentio non est, sed adquisitio ciuilis aut naturalis ex qua de euictione vel redhibitione nulla est actio. sed neq; alia videtur esse. Ceterùm ex conuentione adiecta donationi potest esse actio de euictione, & præscriptis verbis, & vindicatio, & condictio ob rem dati, & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia, vel exceptio Quod supra legitimum modum facta donatio est, & actio de dolo si fortè is qui donauit rem alienam dolo fecerit. Et est propriè donatio, alienatio rei quæ liberalitatis causa fit hac mente vt nullo casu recipiatur. hæc est vera, absoluta, directa donatio. Donatio causa mortis vel sub modo nõ est propriè donatio, quia accipientem obligat, l.19. De reb. cred.

VI. De mortis causa donationibus & capionibus.

DOnatio causa mortis est liberalitas quæ ita fit, nõ nisi morte donatoris cõfirmetur. qua de causa legato comparatur, & donatario res ita donata mortuo donatore ipso iure adquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit, l.2. De publ. in rem. act. & pœnitentia reuocatur, sicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & si res tradita non sit à donatore, interdicto Quod legatorum continetur. Continetur etiam actione Fabiana. Mortis causa capio, legato non comparatur, id est adquisitio

quæ

quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt si moriens legauerit Titio fundũ sub condicione si dederit Gaio decem, eam pecuniã Gaius capit mortis causa, nõ iure legati vel fideicommissi vel donationis mortis causa. hæc enim peti possunt. mortis causa capionis petitio non est, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis causa capione. atque ideo male in l. in quartam. Ad leg. Fal. *Sed & quod implendæ condicionis causa fideicommissum heredidatur, &c.* Diuersa enim hæc sunt, Fideicommissum, & mortis causa capio, nec cadere simul in eandem speciem possunt, ac præterea versus ille παρέγγραφος est.

LIB. XL. DIGESTORVM.

TIT. I. *De manumissionibus.*

POST hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus, quibus quæritur seruus quis an liber, libertinus an ingenuus sit, non de liberis agnoscẽdis de qua è re nata iam anteuertit dicere lib. 25. altius rem orditur: & quia manumissione fiunt libertini, more suo generalem imprimis titulum exponit De manumissionibus, quo declarat qui manumitti vel manumittere possint, & apud quos. Manumissio est datio libertatis.

II. *De manumissis vindicta.*

AGere transit ad species manumissionum scilicet quæ iustam libertatem tribuunt, sublata à Iustiniano Latina & Dedititia libertate. Vna est vindicta, quo nomine significatur festuca cuius impositione apud magistratum qui legis actionem habet, serui ad ciuitatem Romanam perducuntur, sicut festucæ ablatione, id est ramo ex arbore defracto vindiciæ sumebantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat, vt per lapilli iactum alijs in causis, qua ex re possessori erat interdictũ Vnde vi, imo & Quod vi aut clã. l. nam & si ramos, Quod vi aut clam. & hanc quidem

numissionem quæ vindicta fit. Ouidius intellexit illo loco, Te quoq; seruari modò quam vindicta redemit, Quis ferat?

III. *De manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.*

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum putà aut municipiorum aut decuriarum, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt. idque congruit cum titul.3. lib.38.

IIII. *De manumissis testamento.*

ALtera species adipiscendæ iustæ libertatis in hoc titulo demõstratur, si quis nominatim iusto testamẽto manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omittit manumissionem quæ censu fiebat, quia desierat esse in vsu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quãquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam, l. qui absenti, De adq pos.

V. *De fideicommissarijs libertatibus.*

SVperior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua referuntur pleræq; Constitutiones principum, & S.C. veluti Rubricanum, Vitrasianum, Dasumianum. Articuléianum, Iuncianum. & Iuncianum à Con[illegible] Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam [illegible] die Iuuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodo, Iuncto.

VI. *De ademptione libertatis.*

TAntus fuit olim fauor libertatis, vt semel data testamento vel codicillis, adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicuti data est, l. si seruus. sup. tit. prox l.10.§.vlt. De man. test. & non à semetipso, l.13.§.pen. De lib. & post.

VII. De

VII. De statuliberis.

MVltũ intereſt dixeris ſtatuliberũ, an ſtatim liberũ: & in l. pen. §. vlt. C. De nec. ſer. her. inſt. placet vetus ſcriptura, Quatenus in ſuſpẽſo fiat libertas, nec ſtatim liber intelligatur, & cõtra l. 33. inf. Qui & à quibus man. rectius Flor. ſtatuliber, quàm ſtatim liber. ſunt enim ſtatu liberi hi qui ſtatim liberi nõ fiunt, ſed ex die aut condicione. Vel potius, Teſtamento aut codicillis cõfirmatis directo manumiſſi in diem vel condicionem. nec enim ſunt ſtatuliberi qui per fideicõmiſſum manumittũtur in condicionem vel in diem, l. eius ſerui. Ad leg. Falcid. l. 55. De man. teſt. l. in bello. §. ſi ſtatuliber. adhibito §. ſi fideicõ. De capt. & poſt l. & manumiſſio quoq; vindicta ſub condicione vel ex die non fit, vt tutela quæ teſtamẽto recte datur ſub condicione vel in diem, ſed non à magiſtratu. Vel ſtatuliberi, qui ſunt in ſpe libertatis. Superiores tituli ſunt de libertate, hic de ſtatu libertate.

VIII. Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt.

SIne manumiſſione liberi id eſt libertini fiũt qui ipſo iure liberi fiunt ex S.C. vel Cõſtitutione aliqua, quorum exempla ſuppeditat hic titulus.

IX. Qui & à quibus manumiſſi liberi non fiunt & ad legem Aeliam ſentiam.

COntra manumiſſione liberi non fiunt ſerui relegati, [illegible] vrbe morentur, & pignori dati, & qui à domino [illegible] ſerunt libertatem, & qui teſtatoris vel venditoris vel præſidis iuſſu prohibiti ſunt manumitti, & ex lege Iulia manumiſſi à muliere dimiſſa & adulterij rea intra ſexageſimum diem, & ex lege Aelia Sentia manumiſſi à minore xx. annis citra concilium, & manumiſſi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Aeliæ Sentiæ capita notantur in hoc titulo, vt in ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, ſi patronus libertam iureiurando adigat vel ſi ſtipuletur ab ea ne nubat, idemque

ſi li-

ſi libertum, vel ſi obligauerit ſibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt ſit actio ingrati aduerſus libertos. Quinq; igitur ad ſummam: & tria poſteriora repetita ex lib. 37. titul. penult. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo, niſi quod hic aliquanto amplius explicatur Qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt.

X. *De iure aureorum annulorum.*

REgulariter ſerui manumiſſione libertini fiunt. ſed vno caſu etiam iura ingenuitatis habent, ſaluo iure patronatus, vt putà ſi ius annulorū aureorum à principe impetrauerint, id eſt equeſtrem dignitatem, aut beneficium equeſtri dignitati compar. hac enim dignitate quæſita, deponebant ferreum annulum, ſumebant aureum. Papinius III. Atque idem in cuneos populos cum duxit equeſtres, Mutauitq; genus, leuęq; ignobile ferrum Exuit. & ob id libertinus in Arriani Epicteto III. ἐὰν δακτυλίους, φησὶ, λάβω, τότε γ᾽ εὐρεῦσατα διάξω.

XI. *De natalibus reſtituendis.*

ALtero autem caſu non iura tantum ingenuitatis, ſed ingenuitatem pleniſſimam habent, & ius patronatus extinguitur, putà ſi à principe natalibus reſtituti fuerint, quandoquidem eis natalibus reſtituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neq; ciuili iure deſcripto l. Imperialis. C. De nupt.

XII. *De liberali cauſa.*

VIx tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones, Liberalis enim cauſa cognitio aut præiudicialis actio eſt de libertate aut de ſeruitute, de ingenuitate aut de libertinitate: de qua maiores iudices cognoſcunt. & de libertate quidem agit non is tantū qui proclamat in libertatem, ſed & alius ferè quilibet eo inuito. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduerſus eum qui ſciens pro ſeruo venit, quæ empto-

emptori ignoranti iure prætorio competit.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

QVibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, vt adiungat alios vtq; de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, vt opinor proclamationis nomen dederũt, quod iteraretur ter quaterque. Martialis. Hoc si ter quaterque clamitaris, & in l. 1. C. De adſ. tol. horum verborum loco, secunda & tertia vice, Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in seruitutem non iteratur, l. 4. C. de lib. cau.

XIIII. *Si ingenuus esse dicetur.*

QVam rem etiam attigerat titulo XII. eam specialiter resumit isto, hoc est de ingenuitate præiudiciũ & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute, & S. C. de bonis eorum qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt restituendis ei cuius familia exierunt, vel secum auferendis.

XV. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

SEquitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium quęratur in deteriorẽ conditionem. Malo dicere quæratur, quam retractetur, quã quam & hoc quoque rectum sit. tam enim rectè dicitur retractari status de quo nunc primum quæritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronuntiatum est, ne intra quinquennium quidem retractari eo mortuo potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem condicionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum quæritur semper. At post quinquennium sententia non retractatur in deteriorem condicionem, l. 2. De Iu. an. aur. l. 29. §. vltim. De lib. cau. nisi causa prior

prior acta sit ignorante patrono, l.1. & pen. sup tit. prox. In honestiorem, vt opinor, retractari potest. Et consequenter post manumissionem videretur esse admittenda de statu quæstio sine præscriptione quinquēnij quasi honestior, atque ita à Iustiniano constitutum est, hoc iure obstat præscriptio quinquenij, nisi extra ordinem subuenerit princeps.

XVI. De collusione detegenda.

EST etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur, l.2. C. eod. (sic habent Basilica) vt qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est, seruus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionē intra quinquennium. Collusio, est sub specie litis lusus vel ludi quidā inter duos litigatores id agentes ex compacto vt vnus sinat se vinci ab altero, Græcè συνδυασμός.

LIB. XLI. DIGESTORVM.

TIT. I. De adquirendo rerum dominio.

A Præiudicialibus actionibus transiturus ad interdicta quæ instar actionum habent, & actiones appellantur sępè, & hodie conuersa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primū agere instituit, & rursus possessionis & dominij quia frequens collatio distinctioque est, & per possessionem [illegible] unq; dominium adquiritur, & interdicto de possessio[illegible] ręparatur & ordinatur causa de iure vel dominio, declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur, & per quas personas. Dominium, est proprietas rei. sed per abusionem etiam dominium vsusfructus, & dominium possessionis dicimus.

II. De adquirenda vel amittenda possessione.

PLacet definitio Aelij Galli, Possessio est vsus rei. si modo vsum accipias pro detensione, siue, vt in his libris

bris scriptum est duobus locis, detentatione, nō pro eo quod Græci χρῆσιν dicunt, ab vsu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eandem rem pro solido possidere non possunt, vti ea pro solido possunt. Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic vsus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo, nō corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, vt loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione. Græci etiam variè ψυχῆ, λογισμῷ, διανοίᾳ, προαιρέσει. Dominium longè aliter. potest enim adquiri ipso iure, & non amittitur animo.

III. *De vsurpationibus & vsucapionibus.*

PEr possessionem adquiri dominium, hic titulus demonstrat. nihil enim aliud est vsucapio, quam adquisitio dominij per possessionem prolixam & iustam, vel adquisitio per vsum, l. 23. §. vltim. Ex quibus caus. maio. quæ plenum ius tribuit, l. 17. in fin. de rei vind. ex XII. tabu. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris, l. in bello, §. si quis seruum. De cap. & post. & vsus nonnunquam, l. deducta. §. ante, ad Trebellian. & possessio, vt l. cum miles, & l. denique. Ex quib. caus. ma. ex qua efficitur πλοκὴ elegans, possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpatio. est [illegible] vsucapionis interruptio, quę fit amissa possessio[illegible]nte tempus complendæ vsucapioni finitum, vel in[illegible]pellatione aut vsu domini, à Græcis definitur ἐκ ἔξις τοῦ χρόνου ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή.

IIII. *Pro emptore.*

SEquuntur tituli, id est causæ possessionum, quas proposuerat generaliter titulo 2. l. 3. §. vlt. nunc singulas exequitur. Pro emptore, id est quasi emptor possidet, qui ex causa emptionis, vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. Pro

V. *Pro herede vel pro possessore*

Titulo pro herede, vel pro possessore possidet, qui ex causa hereditatis, vel bonorum possessionis rei incumbit.

VI. *Pro donato.*

Titulo pro donato possidet, cui causa possidendi donatio est.

VII. *Pro derelicto.*

Et similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupauit.

VIII. *Pro legato.*

Titulo pro legato possidet is, qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. *Pro dote.*

Titulo pro dote possidet, qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. *Pro suo.*

Titulus pro suo, coheret superioribus. Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cælo, terra, mari, vel ex hostibus cepimus, vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus, vel quæ alluuione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus. *Communia de accessionibus possessionum.* & forsitan hic aliqua labes facta est, vt in titulo De interdict. & releg. & in titulo de bon. damnat. atque etiam, vt opinor, in titul. De condi[illegible] [illegible]stit. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, [illegible]admodum si exheredato filio nepotes cum filius moreretur fuissent. & heredes instituti postea repudiassent. Verum enimuerò si fuit preter decem superiores hoc loco alius, non fuit, vt opinor, talis, Communia de accessionibus possessionum, qua de re est 44. tit. 3, sed, Communia de causis possessionum, vel, vt in Codice, communia de vsucapionibus.

LIBER

LIB. XLII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De re iudicata & de effectu sententiarum & de interlocutionibus.*

MIssionem in possessionem Q. Mutius ponebat inter genera possessionum, l.3.§. vlt. de acquirenda possessio. ac sane possessio sæpe appellatur in his libris, sed distat tamen ab ea plurimum. nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatui de possessione quia adfinis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta quæ ex vtraq; causa cōpetunt, siue possideat quis, siue sit in possessione: & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorū aut ventris nomine aut damni infecti, quas missionū causas è re nata explicuit ante, his omissis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruandi causa, ad quā respicit hic titulus De re iudicata & effectu sententiarum & de inter locutionibus. Res iudicata, lis est de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis competentis. Et sententia, de re siue lite iudicis vltima definitio comprobatione principis nō indigens. Iudicis, ad differentiam arbitri cōpromissarij, cuius sententia non est per omnia sententia, l.3.§. ex compromiss. De his qui not. infam. Definitio, ad differentiam [illegible] vel interlocutionis quæ rem non definit, quę etiam [illegible]mutari potest, non sententia. & appellari à sententia, non ab interlocutione. comprobatione non indigēs, ad differentiam opinionis l.6. De interdict. & relegat. Et interlocutio tamen & opinio impropriè dicitur aliquando sententia. Interlocutio, est sententia quę neque condemnationem continet neque absolutionem. Vel, sententia de articulo causæ quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumētum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo. &

post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitatis gratia concessa maxime in iudicijs personalibus, cōstat iudicati actionem esse, in qua hoc tantum summatim quæritur an iudicatum sit, l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatæ, l. 1. §. pari. De lib. exhib. & statim res iudicata ad finem perducitur captis & distractis pignorib. auctoritate magistratus, vel etiam si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa, l. 2. & 3. C. qui pot. in pig. hab.

II. De confeßis.

IVdicatis similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex XII. tabu. lege illa, Aeris confessi rebusq; iure iudicatis: Loquitur lex de ære cōfesso tantum, sed ex S. C. facto auctore Diuo Marco, in omnibus actionibus vel interdictis confessus pro iudicato habetur: & solutionis in vtroq; tēpus, & executionis ordo obseruatur idem, non ille XII. tab. sed alius.

III. De ceßione bonorum.

IVdicati beneficio legis Iuliæ, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quā in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum. nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, veneant, non proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderētur & proscripta venirent bonorū emptori, deniq; honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorum venditionem. huic simile est beneficium S. C. de bonis Senatorum distrahendis per curatorem. nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris non irrogat infamiam.

IIII. Quibus ex causis in poßeßionem eatur.

GEneralis est titulus, quia summatim in eo enumerātur causæ ex quibus fit missio in possessionē, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum, aut rerum seruādarum causa. Sic loquitur l. Celsus. Ad exhibendum. Specialis, quia eam præcipuè persequitur

quas

quæ fit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latitet ne in ius vocari possit & boni viri arbitratu non defendatur, vel si postea quàm in ius vocatus est & cauit iudicio sisti, aut latitet aut absens debitor non defendatur, vel si exilij causa solum vertit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. De rebus auctoritate iudicis poßidendis seu vendundis.

CAusas exposuit superiore titulo, hoc vero nunc ordinē declaraturus est possidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis, id est prætoris vel pręsidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorū bonorum & quorum creditorū habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cū esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quæsiuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorū, & de eligendo vno qui locet vel vendat vel qui rationes debitori conseruet, & de eo qui sciens cū fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Missione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri missionem vniuersorum bonorum nomi[illegible] vniuersorum creditorum, & eam sequi solemn[illegible] venditionem bonorum exceptis casib. certis.

VI. De separationibus.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona. Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredes æque solos in possessionem bonorum heredis. quod remediū per quā vtile est hereditarijs creditoribus, quib. sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterētur ꝓprij creditores heredis forte mediocris vel ege-

ni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur, quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiã vendant bona eius propria, quæ post domini mortem adquisiuit vel quæ ei dominus debuit: item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit, ne creditores Titij etiã vendant alia libertæ bona: & de alia quæ castrensibus creditoribus, vt separentur à paganis: vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluratiuo numero ita concept9, *De separationibus*, maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditarijs creditoribus conceditur, nè creditores heredis vendãt etiam bona hereditaria, aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio, est bonorum & creditorum aliorum ab alijs seorsum habita ratio.

VII. De curatoris bonis dando.

HIc quoque titulus ad missiones in possessionem vẽditionesque bonorum magnopere pertinet. nam missis creditoribus in possessionem bonis debitoris custodiendis curator dari solet, & administrandis; exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nonnunquam etiam vendendis, & ex redacto solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque creditoris.

VIII. Quæ in fraudem creditorum facta sunt vt restituantur.

HIc etiam titulus ad eandem rem omnimodo pertinet. nam ex die possessionis & venditionis bonorũ debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Pauliana & interdictum fraudatorium ad reuocandum dominium vel possessionem eorũ quę fraudator in fraudem creditorum gessit, & in fraudatorem etiam ipsum actio in id quod facere potest quòd ve dolo malo desijt facere posse, non insolidum, sicut & in eum qui bonis cessit non est insolidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. I. Interdictum fraudatorium in l.

16. nisi

16. nisi quod in ea quod addit prætor, Interdum causa cognita, & si scientia non sit, in factũ actionem permittam, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius tituli & superioris euidens, illo approbantur acta gesta à curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta à fraudatore.

LIB. XLIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De interdictis siue extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.

POsteaquam de possessione satis superque dixit, comparans se ad interdicta quæ plerumq; possessionis aut quasi possessionis causam continent: hac veluti ianua tandem ingreditur ad enumerationem & explicationem singulorum interdictorum, nisi si qua iam è re nata explicuit ante. & enumerat ea summatim hoc titulo potissimum. Sunt autem interdicta, formulę quibus prætor iubet aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quem ea res pertinet aduersus eum cum quo ille de possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut publico contendit. eadem dicta rectè dixeris, vt l. 81. De verb. signific. Cum pretor dicat vt opus factum restituatur, id est interdicat, interdicto puta De oper. noui nuntiatione, vel Quod vi aut clam, & Quod in loco sacro, sancto, religiosove, & Quod in flumine publico ripave publico, & Quod in via publica factum erit. Et in l. videamus. De vsuris, Verbum, restituas, quod in hac re prætor dixit, id est, interdixit, interdicto fraudatorio scilicet, & l. vltim. De precario. Recteque dici, Quod precario habes, ac scitè potius quam verè in Institutionibus, interdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Verius, vt interlocutiões, quod interim rogẽtur, vt loquitur l. 3. §. vlt. De ho. lib. exh. vbi Græci etiã ipsi verbo ἐξωτᾶν, vtuntur, quodque dicãtur interim à prætore, quasi momẽto valitura, nisi secundùm eum iudicetur qui vtitur

interdicto, qui ordo in actionibus non obseruatur. nihil ante actionem interim quod obtineat dicitur decerniturve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obseruatur, sed statim agitur ad exemplum interdictorum vtili in factum actione, vt iudicetur cuius possessio sit, qua de re agitur, nullæque momentariæ possessiones sunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt*. Ac præterea non fiunt sponsiones, quæ interdictum sequi solebant, vt dato interdicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, spōsio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat. & ex interdicto sumebatur iudex.

II. *Quorum bonorum.*

EXplicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hæreditatis, (vt ferè interdicto quoque aliqua actio ciuilis) quam etiam in ordine actionum prętulit actionibus singularum rerum. sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorum de possessione, est enim ex parte bon. possessoris adipiscēdæ vel adprehēdendę, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hęreditatis datur in eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore, vel qui ius quasi possidet veluti in debitorem hereditarium. idemq; est in interdicto Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

III. *Quod legatorum.*

SEquuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primum id quod dicitur à primis verbis, quemadmodū cetera ferè omnia, *Quod legatorum*, æquè adipiscēdæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorū bonorum, quo vtitur heres aut bon. possessor paratus satisdare legatorum nomine, aduersus legatarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionē rei legatæ sine voluntate heredis, vt scilicet

adepta

adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionē nec enim heredi erat Falcidiæ vendicatio, sed retentio tantum: & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locum non esse.

IIII. Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.

TItuli verba sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium, veluti de possessione, Quod dolo malo factum est quominus is in possessionem bonorum veniret, id restituas: atque etiam pœnalis actio quæ proponitur l.1. Itaque si quis post redditū interdictum prohibitorium, dolo fecerit quominus quis in possessionem bonorum sit, is vel interdicto restitutorio tenetur vel coercetur actione in factum pœnali.

V. De tabulis exhibendis.

SEquitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo tenetur is qui tabulas testamenti supprimit, his qui aliquid in eis adscriptum habent, pœnale interdictum, sicut superius. exhibitorium inquam, sicut ex tit.29. non prohibitorium.

VI. Ne quid in loco sacro fiat.

SVb hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium & interdictum restitutorium, siue de opere restituendo, l.2. De interdict. non tantum si quid fiat quo locus sacer deterior sit, fiat, sed etiā si quid aliud ex quo damnum ad priuatum redundet, l.2.§.locorum, titul.8. qua ex causa licet etiam nunciare nouum opus, sicut ex causa tit.8.& 12.& 13. & nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur. sed deest hic pars restitutoria, & ponitur tantum prohibitoria. Et rursus quamuis dicat, Ne quid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiam ad locū sanctum, l.2. hoc tit.& locum religiosum, l.1.§.1. De ope. no nunt.& est, vt opinor, populare, vt sunt ferè quæ sequuntur vsque ad titul.16. Et iuris vel vsus publici tuendi causa.

VII. De locis & itineribus publicis.

IN hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tuendi causa. putà vt constituatur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. Ne quid in loco publico vel itinere fiat.

COnstituta iam via aut itinere publico, ei cuius interest, interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico, quod actori nocere possit, & vti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibente, licèt ea res ad damnũ priuati redundet, priuato non datur interdictum restitutorium. Adijcitur tamen aliud interdictum tam restitutorium quam prohibitorium. Ne quid fiat in via publica, itinereve publico, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, & quod factũ erit, vt boni viri arbitratu restituatur, quod populare est. Adijcitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei qui vtitur via publica itinereve publico, etiam populare, l. licèt, in prin. De procurat. quo nomine actionẽ quoque ciuilem dari Paulus auctor est in sententijs, veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrumque ita populare, vt tamen condemnatio fiat in id tantum quod actoris interest eam viam idve iter deterius non fieri, vel nõ prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. XI. Locus publicus est, qui est in vsu populi: vel, ad vsum populi communis locus.

IX. De loco publico fruendo.

SEquitur aliud interdictum prohibitorium, publicanis, putà qui conduxerunt areas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut stagna, vel his quos in ea conductione socios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam si quis cui id cõcessum est statuam vel imaginem in publico loco ponere velit. hoc enim potest inuitis cõductoribus, si Senatus aut princeps permiserit. Permissu opus est ex edicto Claudij, quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.

INterdictum quod habuimus titul. 7. Ne quid fiat quo via publica iterve publicum deterius sit, fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictum, l. 2. §. hoc interdictum tantùm, eo. tit. quod hoc titulo demonstratur propriè. est igitur de via vrbica, & munere ædilium, non de rustica.

XI. De via publica, & itinere publico reficiendo.

HIc verò titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam, iterve publicum reficere velit. Non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit in fundū vicini, legis Aquiliæ actio est, vt quæ in ripa reficienda obtinet, l. 1. §. vlt. tit. 15. eadem obtineat in via reficienda, l. 3. hoc tit.

XII. De fluminibus, ne quid in flumine publico ripáue eius fiat, quo peius nauigetur.

SEquitur interdictum prohibitorium & restitutoriū, Ne quid in flumine publico ripave eius fiat quo deterior [illegible]o vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immis[illegible] erit vt restituatur. quod populare etiam esse arbit[illegible]r. Et dari quoque vtiliter si quid fiat in mari, vel in litore, quo portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat, & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exarescat, vel aquæ cursus impediatur, non si in torrente, id est, quod flumen hibernum Horatius dixit, Aelius Gallus flumen subitis imbribus concitatum, qui alioqui siccitatibus exarescit, definiuit, flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset, Vlpianus exposuit.

XIII. Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque vt priore æstate fluxit.

HOc quoque interdictum populare & tam restitutorium quàm prohibitorium est. Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit, & quod factum erit vt restituatur sumptibus ei' qui fecit. hęc enim impensæ pœna inest omnibus interdictis quę sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitror, non succedit.

XIIII. Vt in flumine publico nauigare liceat.

HOc verò interdictum est populare, sed prohibitorium non restitutorium, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui aliàs eo vti oportet vtitur ripave fluminis. quod exemplo tit. 8. & 12. produceret, quis etiam ad eũ qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut ædificare prohibetur, iure enim gentiũ cuilibet in mari & in litore ędificare licet, dum ne nauigationem, portũ aut stationem deteriorem faciat, non in flumine publico ripave eius, & quod scribitur interdictum non dari ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet non malè de directo interdicto, non etiã de vtili. idem si in mari vel litore ædificare prohibeatur.

XV. De ripa munienda.

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis agrumve qui circa ripam est, prohibitorium est, non restitutorium. hac enim causa etiam in flumine publico ripave eius ædificare licet. nec aduersus eum qui ædificat nuntiatio tenet.

XVI. De vi & vi armata.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendum est interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituant possessionem, vt hoc tit. 2. & 3. suprà, vel quod restituant opus, vel aliud quodcumque factum est, vt tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quę restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionẽ adipiscen-

piscendam, quam nacti ante non sumus, vt titul.2. & 3. & 33.vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana, Posterius de vi hominibus coactis armatisve. illud datur sub exceptione, si is qui interdicit, eo tẽpore delectus est quo rem soli possidebat, vel quo vsum aut vsumf. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo q deiecit, nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc etiam ei qui ab eo his rationibus posside bat, illud intra annum, hoc verò perpetuo, ac præterea, illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, l.iurisgentium.§.pacta.De pact. Et his simile est interdictũ de clandest.possess.l.7.§.Iulianus. commu.diui.

XVII. *Vti possidetis.*

INterdictum Vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam. namque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adserunt vindicantque, & ne eis vis fiat, quo minus vt nunc possident ita possideant, interdicunt, vincitq; hoc interdicto is qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidet rem soli. est enim de possessione rerum soli, & bellissimè Vlpianus post interdictum Vnde vi consequẽter proponit interdictum Vti possidetis. illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictũ tueri ne[illegible]ttatur.

XVIII. *De superficijs.*

PLacet scriptura indicis, *De superficijs,* & superficium, sicut ædificium vno loco, l.1.& l.si areæ. De leg.2. l. si lapidicinis. De iur.dot. Est aũt hoc interdictũ de retinenda & quasi possess. superficij comparatũ exemplo interdicti vti possid. cui iunxit etiã eodẽ edicto prætor act. superficiariã, q est quasi de ꝓprietate superficij. Est igitur hic tit. de interdict. & act. superficiaria. Superficiari⁹, est quasi inquilinus, l.3.§.pen. De op.no. nunt. At definitur esse is qui

qui in alieno ſolo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret, & ſibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos ſub annuo ſolario. hic eſt plus quam inquilinus. nam ius habet in re, quod ius ſuperficiarium dicitur, ἐμβατευτικὸν, l.3. de reb. cor. qui ſub tute. vel vt in Baſilicis ἐμβατικὸν. Putem verò exemplo ſuperficiarij etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandũ. De fructuario non eſt dubiũ.

XIX. De itinere actuq́; priuato.

SVb hoc titulo duo ſunt interdicta prohibitoria. prius pertinet ad retinendam quaſi poſſeſſionem itineris, actus, viæ priuatę, agente eo qui hoc anno vſus eſt, agẽte ſucceſſore eius ad apiſcendam. & in eo tantum diſtat ab interdicto Vti poſſidetis, quod non refertur in præſens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtatur, ſed in annũ præteritũ, vti hoc anno vſus eſt. Poſterius pertinet ad reficiẽdũ iter actũq;, quo hoc anno vſus eſt, in quo ẽt de proprietate quęritur, id eſt de iure ſeruitutis, de quo nõ quęritur in priori, ſicut nec in interdicto Vti poſſidetis, vel vti ſuperficio fruimini. Ceterùm in vtroque interdicto, & in hoc titulo oratio coniuncta pro diſiuncta accipitur. nam ſufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in vſu habuiſſe.

XX. De aqua cottidiana & æſtiua.

SVperiori interdicto ſimile eſt quod ex hoc titulo competit ad retinendá vel adipiſcendam quaſi po[illegible]ſsionem ducendæ aquæ cottidianæ vel æſtiuæ vel [illegible]bernę, niſi quod vel vno die aut nocte, hoc anno, aut [illegible]c vel priori ęſtate, hac vel priori hyeme duxiſſe ſatis eſt, interdicto ſuperiore iter vel actum vel viam neceſſe eſt hoc anno in vſu habuiſſe, vel triginta diebus. & poſſunt hæc omnia interdicta de ſeruitutibus ruſticis etiam eſſe reſtitutoria, ſi quid factum ſit qua ex re iter, actus, via, aqua, vel vſus eius deterior ſit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica quæ ex caſtello, id eſt diuidiculo aquarũ publico ducitur

tur permissu principis, quod tamen non ad possessionem, sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adsignauit, atque de iure, non de facto est vt superiora.

XXI. De riuis.

VT de itinere & actu & mista ex vtroque via reficienda propositum est interdictum prohibitorium suprà statim post interdictum de retinendo vsu itineris actusq;, ita post interdictum de retinendo vsu aquę, subijcitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de reficiendo itinere, actuque, quia in illo de iure quæritur eundi, agendi, in hoc nō quæritur de iure aquæ ducēdæ, propterea quòd celeritatem maiorē desiderat refectio riuorum, quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de reficiendo simile interdictum dari pretor satis demonstrat tit. superiore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subijcit, *Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo*, quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciendo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. De fonte.

EX seruitutibus rusticis restabat aquæ haustus, & pecoris ad aquam appulsus, cuius quasi possessio proprio interdicto conseruatur & retinetur, quod est in hoc tit. [illegible], cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, p[illegible]o, piscina reficiendis, quorum aqua rectè vsi hoc anno sumus. De seruitutibus vrbanis nulla sunt propria interdicta, sed est commune Vti possidetis, quod ad præsens tempus refertur, non vt ea quæ de seruitutibus rusticis ad pręteritum, & de refectione etiam nullum, nisi quod sequitur, & nisi iter vel aqua sit seruitus vrbana. potest enim esse vrbana, l. iter. Com. pręd. l. seruitutes. §. 1. De seru. vrb. l. si ego, §. 1. De publ. in rem act.

XXIII. De cloacis.

IVs cloacæ immittendæ est seruitus, l. 8. De seruitut. & vrbana, si ex ædibus in ædes pertineat. Gaius in institutionibus, Prædiorum, inquit, vrbanorum iura sunt & stillicidia, fenestræ, cloacæ. non inficior quin possit esse rustica, sed hoc interdictum est de vrbana, non ad retinendam possessionem, qua de re prætor interdicere dedignatur, l. 1. Vti possid. Sed, quod maximè pertinet ad publicam salutem securitatemq; , ad reficiendas & purgãdas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiam ei qui ab aduersario vitiosè possidet, cum tamen superiora omnia non dentur nisi ei qui ab aduersario rectè possidet. est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica, Ne quid fiat in cloaca publica, & si quid in ea re factum erit, quo vsus eius deterior sit, fiat, vt restituatur.

XXIIII. *Quod vi aut clam.*

VItiose possidet, qui ab aduersario vi aut clam, aut precario possidet, qua ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandestina possessione, vel Quod precario, possessionis recuperandæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur. nam restitutorium interdictum hoc Quod vi aut clam; non est de possessione, sed de opere facto vi aut clam. Clam facit, qui non denuntiauit se facturum. Vi autem, is cui denuntiatum est ne faceret. qua de causa concurrit etiã hoc interdictum cum interdicto de operis noui nuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quam illud De operis noui nuntiatione. nam & possessori hoc datur & non possessori, illud non possessori, & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrumq; tamen datur siue opus durauerit siue nõ, in id quod interest. l. 4. §. vlt. De aqua plu. arc. l. 20. §. siue vacuus. De ope. no. nun. Et adnotandum, hoc etiam dari si quid & vi & clam factum sit, quasi disiunctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam coniunctionis in se contineat.

XXV. De

XXV. *De remißionibus.*

INterdicto Quod vi aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit post nuntiationē, si remissionem nūtiationis à prætore impetrauerit. quinimò vt cui nuntiatum est nouum opus, post satisdationem de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti, l. 20. §. Deinde, De operis noui nun. ita post remissionem hoc titulo ei dabatur interdictum adsimile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à prætore facta.

XXVI. *De precariò.*

HOc interdictum, *Quod precario concesßit*, appellatur l. illud, §. pen. De pet. hered. precarium interdictum, l. 15. & 19. & est restitutorium, vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas, siue res id sit, siue possessio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum *Quod precario habes*, appellabitur, vel *Quod precario habet*. l. pen. Com. præd. & receptum est hodie concurrere cum eo actionem præscriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio contracto, quia donationi magis accedit quam commodato, & propter adfinitatem commodati tamen inter contractus numeratur l. 23. De diuer. reg. iur. Ceterùm malim equidem definire, cōcessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauimus, vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel, creditur [illegible]endi re aut iure alieno, vsque dum licuerit nobis [illegible] eum qui credidit.

XXVII. *De arboribus cædendis.*

INterdictum prohibitorium quod in hoc titulo proponitur, est de arboribus vicini, per quas fit ne prædium meum, qualiter velim possideam, conlucandis & sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis, si ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis, si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio ciuilis.

XXVIII. *De glande legenda.*

HOc quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducam, quo nomine est etiam ciuilis actio, nec quidquã de possessione quæritur. Frontinus maluit dicere fructum, quam glandem. nam & glãdis nomine omnis fructus significatur, exemplo Græcorũ, qui ἀκροδρύων nomen omnib. fructib. tribuunt, & ita D. Ioannem victitasse ἄκροις δρυῶν Nicephorus, vt Diogenem Aelianus ἄκροις φύλλων. & Nicephoro adsentitur Panthaleon Diaconus his verbis, ἐν τοῖς τῶν μελισσῶν, κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐκ βρέφους ἀκρίσμασι.

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

SAtis iam habuimus prohibitoriorum interdictorum & exhibitorium tantum vnum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo, populare & pœnale, quod in eum datur qui supprimit liberum hominem, id est eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum, sed institutiones dant aliud quasi præparatorium adsertionis, sicut & Ad exhibendum actionem eo nomine dari constat, l. De eo. Ad exhib.

XXX. *De liberis exhibendis, item ducendis.*

SEquitur de liberis exhibendis & ducendis exhibitorium aliud simul ac prohibitorium, vt filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea, etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quo minus exhibitum eum ducere possim. quo reddito non vtiq; statim ius ductionis est, nec, vt cetera, hoc interdictũ momenti beneficium appellari potest. nam redditur sub condicione, *si in potestate est*, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoq; interim fœminam & prętextatum prętor apud matremfamilias de-

as deponi iubet. & ex eo apparet, hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Vt est quasi possessio, ita quasi proprietas, & quasi proprietas, veluti ius patriæ potestatis, l. 1. §. 1. De rei vindicat. & ius patronatus, l. talem. §. 1. de hered. instit. propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo, l. 2. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de vxore exhibenda & ducenda, l. 2. hoc titu. etiam aduersus socerum, non etiam aduersus generum. De filiafam. exhibenda & ducenda, ne benè concordantia matrimonia turbentur iure patriæ potestatis, vt eleganter ait l. 1. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nonnium nondum emendatus est.

O dignum facinus adolescentis, optimas,
Bene conuenientes, concordes cum uiris,
Repentè viduas faciat spurcitia patris?

XXXI. Vtrubi.

NVlla alia sunt interdicta exhibitoria, nisi Vtrubi etiam. quod facilè crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantùm ponitur, omittitur exhibitoria, vt tit. 6. ponitur tantùm pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autem hoc interdictum non de seruo tantùm, sed de omnibus rebus mobilibus, olim ad retinendam aut vindicandam possessionem, quam possedit actor maiore parte anni, hodie [illegible]t Vti possidetis, quod est de possessione rerum im[illegible]mobilium, ad retinendam possessionem quam habuit redditi interdicti tempore, vt proptereà meritò videatur omissa pars exhibitoria. nam & ea ratione hodiè interdicturus Vtrubi frustrà agit ad exhibendum, qui agebat tamen olim, l. 3. §. sed & si quis interdicturus. Ad exhibend. & Vtrubi, glossæ παροποότιρον, Theophilus παροποτίρῳ.

XXXII. De migrando.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitorium & prohibitorium. finge à locatore retineri seruum pignoris nomine

minc, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicetur, oblata pensione si qua debeatur, vt quem seruum retinet, exhibeat, & ne exhibitum ducēti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vtrubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus, quam intulit pignoris nomine in ædes cōductas, potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex tit. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secundæ partis titulo vltimo. Quod præterea adijcit l. 2. De interdict. & de locis sacris proposita interdicta veluti ꝓprietatis causam continere, in iure non inuenio.

XXXIII. De Saluiano interdicto.

SAluianum interdictum inuentum, vt suspicor, à Iuliano, conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus, sicut superius. Sed superius debitori ad retinendā possessionem, hoc creditori datur ad adipiscēdam: illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium: illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis, imò vtiliter & de rebus cuiuscunque debitoris pignori obligatis, l. 1. C. de precar.

LIB. XLIIII. DIGEST.

TIT. I. De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudicijs.

POST propositis actionibus ciuilibus & prętorijs, quid restabat aliud quā vt his exceptiones adnecteret, vt solēt etiā in ipsis actionib. inseri exceptiōes, l. 7. de cond. inst. l. ex cōtractu, de re iud. & in stipulationib. præto-

prætoriis, quæ inſtar actionum habent, l. inter quos. §. penult. De dam. infect. vel ineſſe, ſi actiones bonæ fidei ſint, l. 1. §. ſi onerandæ. Quar. rer. act. non datur. l. ſi is cui. De fur. l. 3. de reſcind. vend. l. ſed & ſi ideo. ſolut. matrim. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipſæ, veluti actiones quædam ſunt, & actionum appellatione nonnunquam continentur, vt in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Eſt autem exceptio, intentio, ſiue defenſio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competens reo. Sed in his libris ſæpè eo nomine continetur etiam replicatio. eſt enim replicatio, exceptionis exceptio, ἀντιπαραγραφὴ ἀναπλοκὴ ἤτοι ἀνάλυσις. & ita replicationis quoque nomine interdum ſignificatur duplicatio, id eſt replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio, ſecundùm quod Florent. ſcripta eſt l. 2. & in l. conſilio. De curator. furi. Porrò præſcriptio ab exceptione in his libris certè nihil diſtat, & ſiue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigioſi, pacti, temporis, iuriſiurandi, ſiue præſcriptionem dixeris, nihil intereſt: quamquam vt παράγραφις, ita præſcriptionis nomine peremptoriam exceptionem quidam Rhetores ſignificari velint, non dilatoriam. Plutarchus: ἐν ῥωμαικοῖς τῶν ῥητόρων ἔνιοι τὴν παραγραφὴν οὐ βούλονται δίκην εἶναι τὸ ἐναντίον τῇ δίκῃ δρῶσαν. ἡ μὲν γὰρ εἰσάγει καὶ ποιεῖ κρίσιν, ἡ δὲ ἀναιρεῖ καὶ λύει. hiſdemque exceptio in rem vel peremptoria, quæ interficit negotium, τελεία eſt, in perſonam vel dilatoria, quę lædit aut vulnerat negotium, ἀτελής, vt Syrianus ſcribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Conſtitutionum verbis, l. vlt. C. in quib. cauſ. in integr. reſtit. l. 15. C. Th. de appel. l. 2. C. Th. vnde vi. Præiudicia, ſunt ſpeciales quædam exceptiones quibus excluditur actio hac ratione quod futurę grauiori actiōi prẹiudicium faciat, quarum exempla ſunt in l. 13. 16. 18. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones,

 diui-

diuisiones, exempla, & principia quædam communia omnium exceptionum.

II. *De exceptione rei iudicatæ.*

POst generalem titulum solens suo more persequitur varias exceptionum species. Vna est, quæ vulgaris dicitur, l.3. De pop. act. Rei iudicatæ, quæ ex eo iure proficiscitur, quod obtinuit semper, ne bis eadem de re agatur, etiam si ante per iniuriam iudicatum sit, sed vt quęratur tantum an iudicatum sit, nec refert eadem de re agatur eadem actione, an alia, l. 5. hoc titulo, & rectè M. Tullius hanc præscriptionis rei iudicatæ formulam edit, *De eadem re egit alio modo.* Sic enim omnino legendũ Iurisconsul. nõ ambigit. Aliter in l. 11. §. item Iulianus. *Quod res iudicata sit inter me & te:* & modo rem dicit, modo litem, d. l. 11. §. hoc iure.

III. *De diuersis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.*

IN Codice aliter, *de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum,* sed nihil refert. nam exceptiones & præscriptiones dicit καθ' ἓν ὸς ὑποκειμένου, vt l. 1. C. eod. temporales exceptiones vel pręscriptiones: & interruptionibus temporum aduersæ sũt accessiones, adeò vt qui de his tractat, tractet etiam simul de illis. nec enim datur accessio interrupti temporis. Tam autẽ sunt varia tempora actionum, vt enumerari omnia vix possint. De accessionib⁹ quoq; temporũ, veluti an accedere tuum tempus meo possit qui tibi in rem vel in ius successi, tam varia & multiplex quæstio, vt de eo absolutè definiri nihil possit.

IIII. *De doli mali & metus exceptione.*

EXceptioni rei iudicatæ, & exceptioni temporali subiicit doli mali & metus exceptionem, & doli quidem mali generalis est, metus specialis, Doli scripta in per-

personam, si in ea re nihil dolo malo actoris factum est, Metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus causa factū est, alioquin superuacua esset exceptio metus. nam qui metum fecit, & dolum fecit: idemque discrimen est actionis de dolo, & actionis metus causa. At contrà sicut concurrere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est in exceptionibus mirum minus. nec enim subsidiarię sunt sicut actiones doli mali, sed concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ, vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum. item actio de dolo temporaria est, exceptio perpetua. Porrò in quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant, & quibus personis obijciantur, hic titulus declarat.

V. *Quarum rerum actio non datur.*

SVb hoc titulo permistim propositæ fuerūt exceptiones variæ. namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur, vt in S.C. Macedoniano. & proponitur nunc exceptio iurisiurandi, & exceptio. Quod libertatis onerandæ causa petitur, exceptio Quod in alea gestum sit: omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innumeræ.

VI. *De litigiosis.*

SVbijcitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pigneratio rei litigiosæ, valet ipso [illegible] l. 17. in princ. l. 18. De rei vind. sed emptori vel credit[illegible] obstat exceptio litigiosi.

VII. *De obligationibus & actionibus.*

HIc titulus talis est ac si ita esset conceptus, *Communia de obligationibus & actionibus*, nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero actionum vel quasi actionum, quem à libri quinti titul. 2. executus est in hunc vsque locum, & simul de quibus ita sparsim egit, proponitur consummata & breuis quædam enumeratio, earum potissimū quæ ex ob-

ligationibus nascuntur. nam vindicationum facilior comprehensio est:& ob id obligationũ origenes & causæ, quoad eius fieri potest, hoc titulo diligenter explicantur, & quæ in eo traditur definitio actionis, ad actionem in personam propriè pertinet, non ad actionem in rem. est enim actio, si perspicuè vtranque complecti velis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi, Vel, executio iuris sui, Vel, apud iudicem iuris sui persequendi formula. Obligatio, vinculum iuris quo obstringimur necessario ad dandum aliquid vel faciendum. & eleganter l. in vendentis. C. De contr. empt. nullam esse obligationem quæ non obstringit necessitate. Communia quæ dixi proponi, planè notantur passim in hoc titulo his verbis, Ex omnibus causis, In omnibus negotijs, In omnibus rebus, In quibuscumque negotijs, Ex contractibus venientes actiones, Omnes pœnales actiones, & alijs similibus plerisque.

DIGESTORVM PARS SEPTIMA, LIB. XLV.

TIT. I. De verborum obligationibus.

HIC etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum, & meritò reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte [illegible] subijci solet verborum obligatio per [illegible]nim sola nõ consistit, nec valet nisi cohæreat alij. & ob id soleo stipulationem, ex qua nascitur verborũ obligatio, appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per saturam. & eleganter l. 5. huius tituli, stipulationes pendere ex alijs obligationibus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum firmandarum causa. Est autem stipulatio, conuentio solemnibus verbis ex interrogatione & responsione confecta. vbi, verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo pate-

re non

re non fieri eam nisi inter præsentes. quo genere [illegible]matur quælibet obligatio nescio quo modo melius, testib. præsentibus solemniter rogante vno, respondente altero. Verba enim præsentium sunt, non absentium, l.1.§. 1. Quod iussu, Ouidius de Ponto:

Litera pro verbis tibi Messaline salutem,
Quam legis, à sæuis attulit vsque Getis.

II. *De duobus reis constituendis.*

DVo rei, sunt duo debitores obligati in solidum singuli, vel duo creditores quib. singulis solidum debetur. & hi quemadmodum verbis stipulationis constituantur, hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen est cõmune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debetur, & inde Marcellus l.39. De fideiuss. Nec reus est pro quo debeat, nec res vlla quæ possit deberi. ad quam speciem ex eodem libro Marcelli coniungenda est l.72.§. si cum mihi. De solutio. quæ in eãdem rem adducitur ab Vlpiano. in l.14. de nouatio. & M. Tullius pro Plancio, De re, inquit, reoq; dixerunt, & de supplicijs. Magis propter reum quam propter rem ipsam. & ita reum stipulandi dicimus rectè, & reum promittendi, reum credẽdi, reum debendi, reũ satisdandi, reum satis accipiendi.

III. *De stipulatione seruorum.*

STip[illegible]tio seruorum proprium titulum desiderabat, non proprioru m tantum quæ expeditior est, sed cõmunium, fructuariorum, hereditariorum, & alienorũ qui bona fide seruiunt, vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

LIB. XLVI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De fideiussoribus & mandatoribus.*

FIdeiussor est non qui nomine debitoris l.97.§. possum. De verbor. obligat. sed qui pro debitore suo

nomine stipulanti promittit citra nouationem, Vel, qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & adpromissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationem. stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur denique stipulatio aliàs accedit vt principalis obligatio, aliàs vt sequela principalis obligationis, l. 93. de solut. l. 5. §. penultim. De Instit. act. Mandator etiam omni obligationi accedit. is est, qui fideiussorem fideiubere, vel creditorem alij credere rogat, sed consensu nudo constituitur, non vt fideiussor per stipulationem. & ob id præsens tantum fideiubet, mandat verò præsens vel absens, l. 22. §. si curator, l. 32. Mand.

II. De nouationibus & delegationibus.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum, vt Theophilus scribit. hodie igitur sublata obligatione nominum, nouatio tantum fit per stipulationem. Imò & nudo consensu, in l. singularia, De rebus credit. quod Africanus meritò reprehendit. Sed omnis tamē obligatio trāsire in nouationem potest. ergo hic etiam titulus communis est omnium obligationum. & est nouatio, mutatio debitoris vel causæ debendi. Mutatio rei debitæ nouationē non facit, ac prætereà vt conferatur ea cū delegatione, nouatio est nouatio debitoris, deleg[atio] noua tio creditoris simul ac debitoris, quæ ēt fit per stipulationem, vel per litis contestationē, vt si is cui cessi actionē litē contestetur cū medio debitore, l. 2. C. De obli. & act. Priori generi volēs delegatur, posteriori inuitus. In l. solutione. De solut. non est delegatio, sed agente nullo iure eo cui cessa nō est actio, offert se liti quasi debitor qui nō est debitor, quo genere verus debitor per exceptionē liberatur, nō ipso iure, l. 2. C. de pact. l. qui seruū, sup. de inter. in iur. fac. Per delegationē liberatio cōtingit ipso iure, si iussero debitorē meū creditori meo

pro-

promittere, quod iussum propriè delegatio est, non si iussero soluere, & is scilicet iussum meum secutus animo libens promiserit. Vt autem delegatio etiam fit per litis contestationem, consequens est & nouationem fieri per litis contestationem: Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati: & necessaria quidem, l. vlt. De separat. Per stipulationem est voluntaria, & hæc sola propriè nouatio vel delegatio.

III. *De solutionibus & liberationibus.*

SVperiore titulo duos exposuit modos soluendarum omnium obligationum, Nouationem, & Delegationem. Sed & inducendarũ, ita vt medius ille titulus hæreat probè tam præcedentibus quam sequentibus titulis. nam & nouatione obligor idem ego vel ex promissor quem dedi, & liberor etiam ego. Et delegatione is quem delegauit liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequentes tituli duo non sunt misti, sed de soluendis tantum quibuscunq; obligationibus. Soluendi verbum est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus, l. 54. l. 95. §. vltim. l. 97. Soluitur debitor, l. 67. 91. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditorẽ dando, quam creditor debitorem accipiendo. Soluitur res vel pecunia. & hoc postremo genere in hoc titulo solutio refertur ad eam pecuniam eamve rem quæ in obligatione est, liberatio ad obligationem. Ex solutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, soluitur creditori, liberatur debitor, l. 104. si quidem soluitur recte, & secundum regulas iuris ciuilis, quod quemadmodum fiat hic titulus docet, *De solutionibus & liberationibus*, id est de naturalibus præstationib. eorũ quæ debentur, & de liberationib. quę ex eis solutionib. debitori contingunt. Interea tamẽ sub eo de alijs quibusdã liberationib. agitur quæ specie & iure solutionis censentur, veluti confusione & cõpensatione. Alias vero tam solutio, vt dixi, quàm liberatio omnem modum com-

plectitur tollendæ obligationis, etiam si non ipso iure, sed per exceptionem.

IIII. De acceptilatione.

SOlutio aut re fit, aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea est titulus superior, hic verò de imaginaria. & quamuis dici soleat, acceptilatione verborum obligationem duntaxat tolli, recte tamen dicetur hic etiam titulus esse communis omnium obligationum, quia beneficio stipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio, & de ea acceptilatione est titulus, & eius definitio in initio proposita quæ fit præcedẽte stipulatione Aquiliana. Acceptilatio est verborum conceptio, quibus absoluunt se duo vltro citroque. Stipulatio Aquiliana, est nouatio obligationis alio genere quam verbis contractę.

V. De stipulationibus prætorijs.

STipulationes prætoriæ sunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem edicto certã formam habent, cui nihil addi vel detrahi vel immutari potest. Habent eæ multa præcipua, vt per procuratorem ex eis domino adquiratur vtilis actio. l. 3. & 5. hoc tit. Vt electio sit stipulatoris si disiũctim stipuletur, verbi gratia, opus restitui, vel quanti ea res est dari, l. 21. §. siue autem. & §. seq. De op. no. nunt. Vt ambiguus sermo stipulationis non continuo accipiatur contra stipulatorem, l. 9. hoc titu. Vt valeat etiam sine adiectione diei, [illegible] iudicio sisti non adiecta die qua sisti oportet, l. [illegible] die. in pr. Qui satisd. cog. l. si finita. in pr. De damn. infect. Itaque non abs re separatim datur titulus De stipulationibus prætorijs.

VI. Rem pupilli vel adulescentis saluam fore.

ET generibus prętoriarum stipulationum singulis potionibusq; nunc daretur instituto more proprius titulus, nisi è re nata essent iam superioribus libris pleraque transacta, veluti De operis noui nuntiatione, de damno

mno infecto, de legatis, de dupla, de Falcidia, de vsufructu, de iudicio sisti. quamobrem earum tantum stipulationum titulos proponit, de quibus nihil vllo proprio loco actū est ante. Prima est de tutela vel curatione quæ ex forma edicti interponitur si tutor sit vel curator legitimus vel etiam datus sine inquisitione. nam testamentarius, vel datus ex inquisitione rem saluam fore non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. Iudicatum solui.

ALtera est, Iudicatum solui, cuius formulam edidi alias, quam ex edicto prætoris de re aut lite antequā ea cōtestetur, in casum quo scilicet ea res iudicetur vel nō defendatur, stipulatur actor à reo vel defensore eius. l. filiusfa. Qui satisd. cog. Sed & duabus illis causis subijcitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

VIII. Ratam rem haberi & de ratihabitione.

TErtia est stipulatio de rato, quam de procuratore actoris stipulatur reus ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licèt vulgo obseruetur ne ab his vel ab actore municipū desideretur stipulatio de rato habendo. itemque de defensore rei nonnunquam, vt ex tit. de procuratoribus cognoscere licèt, præter solitam stipulationem de Iudicato soluendo. & hæc de [illegible] ita ferè concipitur, Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminē petiturum cuius actio petitio, persecutio sit, & ratum L. Titium habiturum heredemve eius aut eum ad quem ea res qua de agitur pertinebit quodcumq; mecum agetur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? Ratihabitio, quoniam de huius definitione etiam hoc titulo agitur, & quando aut quomodo ratum habere dominum oporteat, est approbatio eius quod cum eo gestum est qui egit procuratorio nomine huic contraria est retractatio.

LIBER

LIB. XLVII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De priuatis delictis.*

QVI iam videbatur peregisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nempe ordo est actionũ priuatarũ de proprietate vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est, Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum tam priuatarum quam publicarũ ex delictis siue criminibus & quasi delictis, atq; etiam actionum fiscalium, quarum ęque ingens numerus, quem in hunc locum referri & reseruari placuit. Et noua igitur quædam hæc sunt actionum Digesta. Quia verò ex delictis siue criminibus actiones alię sunt priuatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de singulis ordine tractat. ac primũ de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarum ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia, de qua tamen è re nata anteuertit dicere lib. IX. & furti nec manifesti, vel honorariæ, vel furti manifesti, & Bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur, quatenus ex eis agant forensi actione hi ad quos ea res potissimũ pertinet. sed [illegible] sunt tamen quædã esse publica, & eorum nomine [illegible]dicium publicum, vt si hominibus coactis damnum datum vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quę ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non consumat alia aliam si plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat vel extraordinem, veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum, vel extraordinem apud pręfectum vrbi vsque ad exilij pœnam, vt Orosius IIII. scribit leges furtum multa pecunia coercere, aut ad

sum-

summum exilij,l.1. De fur. bal. operis publici temporarij. Vtroque modo furtum non coercetur,l.interdum.§. qui furem.titul.sequen. Et rectè in titulo, Delictis, non criminibus. nam delicta propriè sunt priuata, crimina publica,l.131.in fin. De verbor.significat.l.17.§.noxas. De æd.edict.

II. De furtis.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis,l.1.§.Scæuola,tit.4.l.1.De dist.pig. & duplex furti actio, vt dixi, nec manifesti ciuilis in duplum, manifesti honoraria in quadruplum, vtraque perpetua, quę tamen desierunt esse in vsu, propterea quod de furto hodie plerunq; agitur extra ordinem,l.vltim.hoc tit. Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati, prohibiti,non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio,Ope consilio,in duplum.

III. De tigno iuncto.

EST & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto ædibus aut vineæ,ciuilis actio in duplum, cuius separatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium,quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem,qui bona fide tignum iniunxit, hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eum conceptum sit, quod vindicari non potest. nam vindicationis loco simul ac concepti furti ratione domino in eum datur [illegible] in tigni duplum pretium, leuior quam in furem,q[illegible]a extra duplum reus non tenetur in rem, vel ad exhibendum ne soluto quidem postea tigno,leuior etiam quam in eum apud quem furtum concipitur per lãcem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo,& in XII.tab.scriptum opinor, Tignum iunctum ædibus vineæque concaptum,ne soluito,vel potius cõcapes,vt emendat doctissimus Scaliger, à quo pudet dissentire.verum in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis, non mista,vt in non furem. nam fur vltrà dupli pœnam in

rem

rem tenetur, & ad exhibendum quasi dolo desierit possidere, & condictione furtiua, vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in nō furem, non famosa, l.8. C. ex quib. cau. inf.

IIII. *Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corrupisse quid dicetur.*

SEquitur alia actio iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum, sed annalis, non perpetua, & rerum amotarum (sic appellatur à Græcis) potius quam furti. nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio. & hæc actio prodita est in eum cui libertas testamento relicta est, si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid. itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ, si quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quamquam alias actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense, vel anno, nisi in inficiatorem.

V. *Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.*

SEquitur etiam alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum, & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautā scilicet, vel cauponem, vel stabularium, si modo eorum aliquis fecit, quorum opera nauem, aut cauponā, aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ, grauior tamen quam legis Aquiliæ, nempè in duplum, si quis eorum in naue vel caupona vel stabulo damnum dederit, de qua hoc titulo nō agitur, sed l. vlt. Nau. caup. stabu. & separauerat etiā eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc proposuerat lib. 38. illam verò de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. XVIII. ad edictum,

&

& in hoc distat titulus hic à superiore. nã superiori furto adiungit ruptum, non etiam isto.

VI. Si familia furtum fecisse dicatur.

BEneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id prestando, quod si vnus seruus furtum fecisset præstandum foret, duplum putà vel quadruplum. Sed trahitur etiã interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias causas, in quibus sanè familiæ factum pro pluribus factis habetur, non pro vno. In furto, vel damno, pro vno. Familia, cœtus est seruorum vni domino subiectorum. Eodem libro XXXVIII. sub eod. tit. de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, vt constat ex l. Quantæ, De publican. l. pronuntiatio. §. seruitutum, de verb. significat. de qua iam occupauit dicere auctor Digestorum lib. 39. tit. 4. sicut de actione damni iniuria aduersus nautas, caupones, stabularios, lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt dixi titulo superiore. Sed occasio nõ potest non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

VII. Arborum furtim cæsarum.

IN hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio ciuilis ex XII. tab. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est clam arbores cæcidit, licèt earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis est actio le[illegible] Aquiliæ, sed illa est grauior.

VIII. Vi bonorum raptorum, & de turba.

HVius edicti tres sunt partes, vna est de dãno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplum, ex tertia in duplum, & cõmunis prima tertiaq; cum actione legis Aquiliæ, secunda cũ actione furti. & integrior titulus fuisset hoc modo, vt l. 195. §. pen. de verb. sign. *De hominibus coactis & vi bonorum raptorum, & de turba.*

IX. *De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.*

HOc edictum non est necessarium in raptorem, cum sufficiat superius, sed est etiã in quadruplum actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit vel amouit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnũ dedit. *Et de incendio, ruina, &c.* id est, de his qui ex incendio, vel ruina, vel naufragio, vel naue aut rate expugnata, rapuisse vel per has causas damnum dedisse dicũtur, l.3. De ferijs. quod Labeo trahit etiam ad domum & villam expugnatam, & l. in eum. C. de furt. ex hoc edicto pœnam additam pœnæ statutæ olim. recte. nam & Vlp. l.1. de his facinoribus esse criminum executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissimè prętorem addidisse pecuniarias. quod etiam fecit titulo superiore.

X. *De iniurijs & famosis libellis.*

SVperiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum, & quæ his similes adijciuntur, rei familiaris damnum iudicio pœnaque persequuntur, actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait, in Nou. de libertis, agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaque mitigare. & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non hæc de iniurijs. Est autem de iniurijs publicum iudicium ex lege Cornelia, quod pulsatus aut verberatus quis, aut domus eius vi introita sit, hodie etiã priuatum ex Cõstitu[illegible]tibus, & ex edicto prætoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam æstimauerit. De famosis libellis, publicum ex S.C. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. *De extraordinarijs criminibus.*

ORdinariæ actiones furti, Vi bonorum raptorum, & iniuriarum, quæ suprà expositæ sunt, & si penitus sublatæ non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur, accusatore subscribente in crimen, l.vlt. De pr. del. l. vlt. De fur. l.vlt. titu. prox. supr. Ea propter his proximè adiungi-

iungitur generalis titulus, De extraordinarijs criminibus, qui tam ea crimina complectitur quæ propriè extraordinaria sunt, id est quæ nunquam ordinaria fuerunt, quam quæ mista sunt, id est ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio. nam si velit quis fortè agere furti in duplum, non prohibetur: Et si extraordinem, æquè non prohibetur. & hæc fortè via expeditior, quia res agitur citra solemnem ordinem iuris & legum, citraque morem priscum iudiciorum, & non obseruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primũ esse extraordinarius, deinde etiam pœna. & causa cognita igitur statuendæ pœnæ liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. *De sepulchro violato.*

DE sepulchro quoq; violato nunc extraordinem agi non est dubium, qua de re fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest, in id quod æquum iudici videbitur, dum tamen non minoris condẽnet iudex quam in aureos C. sepulchro violato, vel CC. sepulchro inhabitato aut inædificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbitur. est enim concepta in bonum & æquum, sicut actio iniuriarum prætoria, & actio de deiectis & effusis ex illa parte qua libero homini nocitum esse dicitur, & actio de moribus, qua etiam omnes vindictam persequuntur, non damnum pecuniarium, atque adeo heredi non dantur. Est etiã [illegible]epulchro violato actio popularis in C. vel CC. aureos, cessantib. his quorum interest. Est & publicum iudicium, l. 8. hoc tit. De furto est priuatum & extraordinarium, & ex quibusdam causis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniurijs, Item de sepulchro violato, ac præterea populare, vt data opera videatur hic titulus positus in confinio vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium & publicorum iudiciorum, quæ oriuntur ex delictis. hæc enim participat omnia sepulchri violati crimen.

XIII. *De concussione.*

DE concussione autem, id est de terrore iniecto pecuniæ vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibusdam casibus publicũ, vt declarat l. 2.

XIIII. *De abigeis.*

ABigeatus quoq; crimen extraordinarium est. sed est etiam in abigeos quasi in fures ordinaria furti actio si quis hac vti malit. l. 1. C. eod. quanquam abigei latrones potius sint quam fures, l. 9. §. Imperator locat. maxime si cum gladio pecora aliena deprædentur, vt plerumq; faciunt, l. 2. hoc tit. & placet quod de puniendis l. refert, Hadrianum rescripsisse consilio Bœticæ. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo vt Iberos poeta dicens intelligat abigeos. & recte, consilio, vt in Græco, πρὸς τὸ συνέδριον. Placet etiam, quod l 3. lenius coerceri, vt alias emendauimus, qui ex stabulo abigunt quam qui ex sylua vel grege. durius enim statuitur in eos quibus patet maior furandi copia. Iustinus de Scythis, Nullum scelus apud eos furto grauius, quippe sine tecto munimentoq; pecora & armenta habentibus quid saluum esset si furari liceret?

XV. *De præuaricatione.*

PRæuaricatio, est collusio accusatoris vel nuntiatoris cum reo, vt absoluatur, publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuaricatio est. sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. *De receptatoribus.*

LAtronum occultator & receptator extra ordinem coercetur. Sed & priuata actione ex tit. De incendio, ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum ex titul. De seruo corrupto, & De fugitiuis. & ex Constitutionibus porrigitur etiam pœna extra-

extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. *De furibus Balnearijs.*

QVod dixi tit.1.2.11.12. furtum coerceri extraordinè, hoc hic titulus verissimum esse comprobat, qui & si conceptus sit de furibus balnearijs, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdiarij fures extraordinem non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiarios. Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinem. Verum enim lenius coercebuntur semper interdiarij, quàm balnearij aut nocturni. Balnearij, sunt vestimentorum fures, & inde ille Diogenis iocus in furem balnearium, ἐπ' ἀλειμμάτιον; ἢ ἐπ' ἄλλο ἱμάτιον; inde etiam versus capsariorum aduersus fures balnearios, l. 3. §. vlt. de off. præf. vig.

XVIII. *De effractoribus & expilatoribus.*

FVribus adiunguntur effractores, id est qui effringũt fores carcerum, vel domorũ vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium vecticularij, & expilatores, id est p[illegible]nes qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extraordinem puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo saccularij, qui ex sacculis alienis suppilant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonarijs siue manticularijs, & derectarij siue apertularij confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseratum, occlusum, obsigna-

ſignatum quod non aperiant.

XIX. *Expilatæ hereditatis.*

EXpilatoribus ſtatim adiungit ſpeciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti ſubditur ſuccidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. Hereditas enim hic eſt quæ nondum adita vel poſſeſſa eſt. Nec puto ex hoc crimine aliud eſſe iudicium priuatum vel publicum.

XX. *Stellionatus.*

STellio lacerti genus eſt verſutiſſimum, à quo ſtellionatum dicimus impoſturam & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt cauſæ adquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ cõtinentur ſub generali nomine mortis cauſa capionis, itemq; vt contractus alij nomen habent, alij carent nomine qui ſub actionem vnã veniunt Præſcriptis verbis, ita delicta ſiue crimina, alia propriũ nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt ſub actionem de dolo priuatam vel ſub extraordinariam & criminalem ſtellionatus perſecutionem. At poteſt hoc crimen eſſe commune etiam cum alia actione, vt cum pigneraticia, ſi quis rem vni obligatam ſciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuiliter actio pigneraticia, quia bonæ fidei eſt, & cuilibet actioni bonæ fidei ineſt actio de dolo.

XXI. *De termino moto.*

SEquitur terminorum qui finium cauſa poſiti ſunt auulſorum crimen extraordinarium, inuaſioni aut furto proximum, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia ſi dolo malo motus terminus ſit extra ſuum gradum, id eſt extra quinque pedes lege Manilia definitos.

XXII. *De collegijs & corporibus.*

EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium vel quodcunq; tale corpus celebrant id eſt ſine auctoritate Senatus vel principis: & collegiũ diſſol-

dissoluitur ex S.C. mandatisque principum, l. 3. Tertullianus de ieiunio. In S. C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus. Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicumve iudicium.

XXIII. De popularibus actionibus.

POst priuata iudicia & extraordinaria quæ ex delictis nascuntur, subijcit popularia, cuius generis vnū habuimus tit. 12. & alterum titu. 21. & aliud de albo corrupto, lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. titu. 3. & lib. 29. titu. 5. & pleraque interdicta popularia, lib 43. Iudicia hæc sunt forensia, non criminalia, & ex his causis quæ publicam tutelam merentur cuilibet agere volenti competunt. In his pleraque singularia sunt, Vt pro populari actione fideiussor non detur, l. si quis pro eo. §. vlt. De fideiusso. vt in populari actione non compellatur arbiter sententiam dicere, l. non distinguemus. §. de liberali. De recept. qui arbit. rec. Vt non intendatur per procuratorem, Vt mulieri vel pupillo non dentur. quæ omnia obtinent etiam in publicis iudicijs de quibus agitur titu. seq. & vbiq; ita procedunt, nisi is agat ad quem ea res pertinet quę commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicū, siue populare, pro priuato habetur, l. licèt, in pr. & §. 1. l. non cogendum. §. qui ita. De procurat.

LIBER XLVIII. DIGEST.

TIT. I. De publicis iudicijs.

POpulares actiōes & publica iudicia sunt, l. eum qui. §. in popularibus. De iureiuran. & retro publica, etiam popularia sunt. Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in pœnam certam & legitimam. sed hęc quoque hodie extraordinem exercentur. imò & actiones omnes quę ex alijs causis quā ex delictis nascū

tur vel quasi delictis, & interdicta omnia, nec tamē ideo de eorum ordine inanis vbique tractatio. nec enim prohibemur etiam ex hisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

II. de accusationibus & inscriptionibus.

ACcusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici siue extraordinarij. Vel, delatio criminis publici, aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio, est accusatoris libellus quo profitetur se reum deferre lege Iulia de vi vel qua alia, eumque reum à se peractum iri. nam hoc ordine res agitur, Ducit accusator reum in ius ad prætorem qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prętor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l.3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio, quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium. nam ferè cui inscribere necesse est, siue profiteri ex scripto quod crimen intendat, non ignarus ex eo quæ eum maneat pœna si fortè calumniator apparuerit, vel in probatione defecerit, nec temerè, nec indifferenter inscribit in crimen. Qui autem accusare & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimum declaratur.

III. De custodia & exhibitione reorum.

REi posteaquam delati sunt, vel in vincula & carcerem conijciuntur, vel militibus dantur custodiendi, vel fideiussoribus qui caueant de his sistendis exhibendisque. qua de re hoc titulo agitur. Augustinus in Ioannem Receptiones, inquit, in custodiam pro meritis causarum adhibentur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem, & in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarū in ima carceris detrudūtur, & optiones videtur vocare carcerib⁹ prępositos, vt

l.6.

l.6.De bon.damnat. Ambrosius optiones carcerũ. Pertinet etiam ad hæc quod Sudas ſcribit, cuſtodiam eſſe τὸ τῶν δεσμωτηρίων ἐπικείμενον στράτευμα.

IIII. Ad legem Iuliam maieſtatis.

EXpoſito ordine inſtituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per ſingulas ſpecies de quęſtione & pœna eorum legitima cauſiſq; tractare, ac primũ de læſa maieſtate, & de crimine perduellionis. læſę maieſtatis pars eſt & quidẽ grauior, perduellio, id eſt rebellio ſumptis armis aduerſus patriam aut principem. quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte. Cetera crimina violatæ publicæ maieſtatis finiuntur morte.

V. Ad legem Iuliam de adulterijs coercendis.

DE adulterijs coercendis ſæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et ceteræ perlatæ videntur a Iulio Cæſare, hæc ab Auguſto, quę eadem fuit ſimul de maritandis ordinibus, de diuortijs, de fundo dotali, deque alijs pleriſq; rebus, adeo vt XXXV. caput legis Iuliæ numeretur in l. capite. de ritu nupt. Adulterij autẽ nomine Auguſtus intellexit etiam ſtuprum, & his adiunxit lenocinij çoercitionem. nec fuit tam ſeuerus horum vitiorum vindex, quàm poetis videtur, imò indulgentior plus æquo. nam & relegationis tantũ pœnã præſcripſit quaſi criminis excuſabilis, vt ille ipſe qui hãc legem expertus eſt, quique ſeueram tamen legem hanc eſſe nuncupat, non inficiatur. Niſi, inquit, delicti pars excuſabilis eſſet, Parua relegati pœna futura fuit. Et minoribus XXV. annis non permiſit accuſationem, quæ tamen eis permittitur ex alijs cauſis, & cum ſoleant cetera crimina durare ſpatio XX. annorum, huius legis crimina finiuit quinquẽnio. Sed & eludendorum eorum cauſa multas præſcriptiones admiſit.

VI. Ad legem Iuliam de vi publica.

VIs publica propriè ea eſt, quam contra ius faſque infert publica perſona, id eſt qui imperiũ vel poteſta-

tem habet. Priuata, quam priuati homines inferunt. Vtraque lege Iulia iudicio publico coercetur. nam ei etiã ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quasi ex communi crimine, vt eleganter κατὰ Μειδίου Demosthenes ait his verbis, πάνθ' ὅσα τις βιαζόμενος πράττει, κοινὰ ἁμαρτήματα καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων ἡγεῖτο ὁ νομοθέτης. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitiæ. nam & hæc crimina lex putauit esse communia perinde ac sacrilegia, qua de causa sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & sacrilegos læsæ maiestatis reos.

VII. Ad legem Iuliam de vi priuata.

Postea placuit quicumque vim armatam intulisset, eum subijcere pœnæ legis Iuliæ de vi publica. Legis autem de vi priuata eum, qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatisve fecit, mitiore, id est hoc iudicio an superiore persequi malit, an vtroque, l.32. De pœnis.

VIII. Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficijs.

Malo, *veneficijs*, vt in l. vlt. C. Th. ad legem Corne. de fals. pro quo in Basilicis est φαρμακῶν, quàm veneficis. nam hac lege coercentur non tam hi qui venenum dederunt, quam qui etiam parauerunt, habuerunt, vendiderunt. Porrò fuit etiam lex Cornelia de maiestate, ante legem Iuliam. sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Põpeia legi Corneliæ de parricidio, cuius restat memoria adhuc in d. l. vltim. & l. 2. De origine iur. Et quia Corneliæ de Sicarijs & veneficijs lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de sicarijs & veneficijs, sicuti de falsis, & de iniurijs. Dicuntur autem in ea sicarij homicidæ qualescunque, etiam si non sicis clandestinam cędem fecerint. Aliàs enim constat sicas esse, vt Cedrini verba vsurpem, μαχαίρια

μι-

μικρὰ ἃ ἐπεφέροντο κρυφῆ εἰς τὸ λατραίως τοὺς παρατυγχάνοντας κλέπτειν. Sed & incendiarij hac lege coercentur.

IX. De lege Pompeia de parricidijs.

HAc autem lege publico iudicio coercentur, qui parẽtes, liberos, cognatos, adfines, cõiuges, patronos occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideò separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimũ in eos crimen qui parentes occiderunt.

X. De lege Cornelia de falsis, & de S.C. Liboniano.

HAec publica lex appellatur vulgo Cornelia testamẽtaria, quia de testamentis falsis pręcipuè lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsa moneta, Lex Cornelia nummaria. S.C. Libonianum ad pœnam legis Cornelię de falsis redigit testamentarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac prætereà legatum pro non scripto esse iubet, & apud heredem remanere cum onere. idem etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

XI. De lege Iulia repetundarum.

HAc lege coercentur furta, & rapinæ magistratuum, vel eorum qui munus aliquod publicum gerũt, pecunijs quas de priuatis hominibus acceperunt, repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, vt datorum repetitio ciuilis in epistolis Sidonij, Cæpit, inquit, actionem repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus scribẽs. Adeò, inquit, magis voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum, factaque ad consilium dirigebant, & quid, non quantum admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos, præfectos, scribas, comites omnes magistratuum, quod tamen olim non obtinuisse oratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc caput

put legis Iuliæ habemus, vt captarum pecuniarum repetitio sit ab his ad quos pecunia quã magistratus ceperit, qui damnatus sit, peruenerit, videlicet si magistratus neque prædes dederit, neque soluendo sit, & si illi in lite æstimanda appellati sint, & legendum in illa Oratione hoc modo: Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ seruatæ. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliæ respicit caput, sic legendũ esse scio: Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, nõ redigeretur, vt intelligi facilè possit, quod ex ea pecunia quam ceperit is qui damnat⁹ est peruenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere. fuere & alia huius legis capita, veluti, ne proconsul legatum suum ante se de prouincia dimittat, l. 10. de offic. proconsul. & ne Senatori nauem maritimam habere liceat. l. 3. De vacat. muner.

XII. De lege Iulia de annona.

HAc lege tenetur, cuius dolo malo factũ est, vt artior annona, id est vt minus abundans annonæ copia vel carior esset. quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

XIII. Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegis, & de residuis.

PEculatus est furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis. Augustinus in Ioannem. Crimina discernuntur foro qualicumque, furti, & peculatus. Peculatus enim dicitur furtum de re publica, & non sic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicæ. Sacrilegium, est furtum rei aut pecuniæ sacræ ex loco sacro, vel religiosæ ex religioso. Residuorum crimen, est pecuniæ publicæ retentio, quæ apud aliquem ex administratione residet, in publicum non relata. & residuorum nomine etiam significatur summa solida.

XIIII. De

XIIII. De lege Iulia ambitus.

ELeganter Varro, Qui populum, inquit, candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu causam dicit. nam in toga candida palam magistratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis suffragijs populi per se vel per alium. & valebat hæc lex in vrbe potissimum, hodie in municipijs tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio, non populi.

XV. De lege Fabia de plagiarijs.

POsuit initio crimina capitalia, ex quibus sequitur mortis aut exilij pœna, veluti maiestatis, adulterij, vis publicæ, parricidij, homicidij, falsi, Deinde non capitalia, ex quibus pecuniaria pœna est. nam ex repetundarum & peculatus, & fraudatæ annonæ & ambitus, sanè iure ordinario nummaria pœna est, atque etiam ex plagio de quo agitur hoc titulo, qua de causa videtur his legibus reum fieri seruum non posse, sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt constat ex l. lege. De manumiss. & l. 12. §. sed si in captiuo. De cap. & post. Est autem plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni, diuersum à furto. l. 10. C. de furt. l. penult. hoc tit. nam liberi hominis furtũ non fit, & serui alieni suppressio non est furtũ, si non fiat serui lucri faciendi causa, quæ fraus ne quæsito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum venditio, quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ pœnam redigitur. S.C. [illegible]tum est Alexandri tempore Modesto & Probo Cossul.

XVI. Ad S. C. Turpillianum, & de abolitionibus criminum.

HVius quoque S.C. pœna pecuniaria est, l. 3. De præuaricat. in eos qui ab accusatione desistunt contra fidem inscriptionis & citra abolitionem. Sed non est ex eo S. C. iudicium publicum, licèt damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ causa iudicio publico damnati, l. 6. §. qui iudicij. De decur. & ideò tamen post

post publica iudicia subijcitur, quod ex eo teneantur hi tantùm qui iudicij publici quæstionem deseruerunt, nō qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis. qua de causa nec qui ex hoc S.C. accusationē instituit, & deseruit, in S.C. pœnam incidit. Hæc desertio, etiam tergi uersatio dicitur, quod quasi versa fuga victus tergum dat, qui crimen quod obiecerat, iudicij publici destituit, Græcè περικάμψις, φυγοδικία. Ceterùm, quia impetrata, aut vltrò concessa venia abolitionis ab accusatione impunè receditur, ideò de abolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio, est exemptio reorum à crimine. Vel, accusationis omittendæ licentia. Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quæ ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

XVII. De requirendis vel absentibus damnandis.

IN hoc titulo subintelligi velim, *De requirendis aduocatis.* nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum & edictis adesse iuberi, bonis eius interim obsignatis, quæ nisi venerit intra annum, etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex cōtumacia damnari secundùm morem priuatorum iudiciorum, l. absentem. De pœnis. Curandum esse, ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius [illegible]uatur, l. vlt. in fin. puto eadem ratione nec emendum quid quam esse ab eo. vt Coss. apud Liuium 39. mandata quęstione de sacris nocturnis, nominato inter reos, qui profugisset diem certam finiunt, ad quam nisi citatus respō disset, absens damnetur, ac prætereà edicunt ne quis quid fugæ causa vendidisse, neve emisse velit, & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.

XVIII. De quæstionibus.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorum, & superiori titulo præstabat inter ea differentiam cōstitui, quan-

quantum attinet ad damnandos absentes vel publicanda eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina veritas inuestigetur per quæstiones & tormenta seruorum, qui in testimonium vocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temerè, si qua alia sint siue iudicia, siue crimina. l. 8. Quæstio, interrogatio est quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui facto interuenisse dicuntur, nam, vt quidam ait, facti in eculeo quæstio est, iuris in iudicio.

XIX. De pœnis.

SEquitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiã criminum discrimen fieri nemo ambigit, & de pœnis ergo non solum infligendis sed etiam remittendis, vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de varijs gradibus generibusq; pœnarum quæ ex ordine vel extra ordinem reis infligũtur. Pœna, est delictorum siue criminum coercitio inducta ad disciplinæ publicæ emendationem : & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est, sed ne peccetur. nec enim tam ad præterita quàm ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura, & ita rectè libris de ira Seneca, ex Platonis loco illo. οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι τὴν δίκην δίδωσιν. οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς, ἀγένητον ἔσται ποτέ.

XX. De bonis damnatorum.

IDem criminum discrimẽ quod fecimus semper à titulo XVII. & in hoc titulo perdurat. nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimine capitali. sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali, & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito, exceptis quinque criminibus, & pannicularia optioni, vel speculatori, vel officiali, vel cui iudex ea cõcedi arbitrabitur. Ceterùm huius tituli legẽ septimam mancam esse & imperfectam, & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, vndecima, aliàs ostẽdimus, sicut & titulum XXII. multò pluribus.

XXI. *De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt.*

EST etiam in hoc titulo aliud criminum inter se discrimen. nam in capitali crimine ex quo pœna mors est, accusator impunè corrumpitur, nō in alio crimine sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet posteà ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscū. & huic similis est is qui in reatu mortem sibi consciscit. nam & hic pro confesso habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres. neuter enim per omnia pro damnato habetur. Aliàs mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mortui sint post opinionem præsidis interim dum Romam transmittuntur.

XXII. *De interdictis & relegatis, & deportatis.*

IN hoc autem titulo exponitur pœnarum duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico, duarum. nam interdicti similes relegatis sunt, imò relegati, sed simpliciter, non in insulam qui in exilium sunt dati liberum, interdicto tantum certo loco certave prouincia, vel interdictis omnibus locis, vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam vt ad eam relegatorum speciem restringi debeat. nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel aduocationib. vel qua alia re hic titulus est sed hi etiā omnes eodem iure sunt, quo relegati. Relegati ciuitatem & patriam potestatem & testamenti factionem, & bona, & omnia iura sua retinent, & interdum non in perpetuum, sed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt, & nunquā ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id est, ciuitatem Romanam dare non possunt, quam non habent, l. 2. hoc titul. videlicet si post deportationem seruum

num adquisierint. Quæsitos enim seruos post deportationem vel quam aliam rem retinent quamdiu viuunt, morientes fiscum heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possunt, sed non iustam eis libertatem dare. quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ita definitur, quem is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronuntiauit, etiam si nondum in eam insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit. multum interest quo verbo iudex in pronuntiatione sua vtatur, & quis ita pronunciet. nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum esse, hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia sunt propriè, relegationes impropriè, l. 2. De publ. iud. Ouidius: Quippè relegatus, non exul dicor in illo, & alio loco, Ipse relegati non exulis vtitur in me Nomine. Papinius, Atque hospes non exul erat. Lucanus, Patimurque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

XXIII. *De sententiam passis, & restitutis.*

HIc titulus est communis deportatorum & relegatorum. sed qua lege conditioneq; quisq; restituatur à principe, maximè considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur, an è patri[illegible]eundi potestas, relegato fortè in patriam, vt Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, vt Iuliæ vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an restituantur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Persæpè demitur pœna tantum, non culpa, vt de Ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, vt Liuius XLV. & inde Impper. eleganter. Indulgentia quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit. Plin. VII. Epist. Si Pœna flagitij manifestissimi remittatur, nota certè quasi censoria inuratur.

XXIIII.

XXIIII. *De cadaueribus punitorum.*

HIC etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorum vel interdictorum, ne post mortem inconsulto principe sepeliantur alibi quàm quo loco pœna fungebātur sua, sed proprius magis est adfectorum vltimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humentur inconsulto principe. hæc hodie est lex morte punitorum. Cedrinus, κακοῦργον ἄταφον ῥίπτεσθαι κατὰ τὸν τῶν βιοθανάτων νόμον. Veteres Romani & Augustus fuere mitiores, qui nec cognatis eorum ea sibi negare permiserunt. idq; Augustum ipsum l. 1. ait de se scribere libro decimo de vita sua. scripserat libros tredecim, auctore Suda.

LIB. XLIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De appellationibus & relationibus.*

DAMNATIONEM rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnationē cuiuscumque rei vel actoris. qua re commune auxilium dicitur, l. 3. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus cōtra sententias tam ciuiles quàm criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit: is ipse, magistratus vltrò vel necessitate iuris, vt putà si damnandus sit decurio, vel si præsidi reus videatur in insulam esse deportandus. refert opinionem suam ad principem vt vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroq; remedio hic titulus est. vt Iurisconsultorum, ita iudicum sententiæ & opiniones sunt. Sententias sequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones, relati iudicis ad principem, vt princeps æstimet sequenda sit

ſit eius opinio necne, & de vtriuſque vocabuli differentia, relationis dico, & appellationis. ita interpretes βασιλικῶν· ἔκκλητος ἐστὶν αἰτίασις καὶ μέμψις ἀποφάσεως, ἀναφορά ἐστιν διήγησις τῶν συνενεχθέντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Nos ſic dicamus, Appellatio, eſt querela non adquieſcentis ſententiæ minoris iudicis vel nominationi ad honorem munuſve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus caſibus ab interlocutione appellari poteſt, vt ſi de quæſtione habenda interloquatur, L. 2. tit. 5. vel conſulendo principe, l. 1. tit. 4. id eſt de opinione mittenda. Relatio, eſt actorum & opinionis ſuæ à iudice ad principem facta preſcriptio, ante ſententiam vel poſt ſententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. titu. 5. Vel, Conſultatio iudicis ad principem.

II. *A quibus appellari non licet.*

POſt generalem titulum, ſpecialiter varias de appellationibus queſtiones nobis explicat, ac primum, à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à ſenatu, à iudice, à cuius ſententia rei cauerunt ſe non prouocaturos, vt l. vltim. §. vltim. C. de temp. appel. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

III. *Quis à quo appelletur.*

AD [illegible] quæſtionem ita reſpondet, à iudice dato appel[illegible] eum qui dedit vel ſucceſſorem eius, etiam ſi ex reſcripto principis iudicem extra ordinem dederit, L. 3. hoc titul. l. 1. §. denique. de Appellatio. & inde Polluci & Moſchopulo definitio appellationis huiuſmodi: ἔφεσις ἡ μεταγωγή ἐστιν ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν δικαστῶν εἰς τοὺς δικαστάς. Ab eo autē cui quis mandauit iuriſdictionem ſuā, non appellari eū qui mandauit, ſed maiorem iudicē excepto legato, à quo proconſul appellatur. nā & ſi iuriſdictionem ei proconſul mandauerit, tamen proprium aliquid & ſuo iure legatus habet.

IIII. Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.

EX tempore quo sententia lata est, vel nominatio facta ad honorem munusve publicum, vel edita cõsultatio editumve rescriptum, appellari secunda die in propria causa, tertia die in aliena, quæ tempora lex aliqua definiuit, l. 27. De re iudic. hodie decima die indistinctè.

V. De appellationibus recipiendis vel non.

NOn tantum appellationem eius recipi, qui iudicio expertus est, sed etiam eius cuius interest, vel procuratoris etiam voluntarij, si modo postea dominus ratum habeat, & matris pro filio, & cuiuscunque pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l.6. tit. 1. Et si non recipiatur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem, vt l. 25. titul. 1. vel eum ad quem appellabatur, intra dies 30. Non esse recipiendam appellationem eorum, quos dãnatos statim puniri publicè interest, vt l.16. tit. 1. non ab executione vel interlocutione iussove aliquo, non eius qui hanc solam causam suæ appellationis reddit, quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto, veluti de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, & de mittẽdo herede in possessionem ex lege vicesima hereditatum & edicto Hadriani, non quæ alia [illegible] dilatio moratoria, quæ moratur fortè coemptionem annonæ militaris vel distractionem pignorum, vel missionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertiũ appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio, l.2. tit.4. non tertium.

VI. De libellis dimissorijs qui Apostoli dicuntur.

ALij sunt libelli appellatorij, alij dimissorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat, ei à quo appellat, nisi viua voce velit appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo à quo appellatum est, ad eum qui appella-

pellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

VII. Nihil nouari appellatione interposita.

APpellatio rescindit iudicatum siue recepta sit, siue non, idcircò ordo executionis cessat interim, quoad vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrotrahitur, l. furti. in prin. De his qui not. infam. vel pronuntietur recipiendam appellationem non esse, & hoc est quod dicitur, nihil esse innouãdum pendente appellatione. quo secùs si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis, vt ait l. 11. tit. 1. id est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora recuperari possunt.

VIII. Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.

NOn tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum. itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit. nec enim ex ea est actio iudicati. l. 4. §. condemnatum. De re iud. ac meritò de executione iudicati in 12. tab. Rebus iure iudicatis. rebus enim non iure, id est, non ritè iudicatis, iudicati nulla actio est.

IX. An per alium causæ appellationum reddi possunt.

APpellare quidem possumus per procuratorẽ in omnibus causis, sed nõ etiam agere appellationem causæ criminalis, vel etiam ab initio causam ipsam criminalem. Præsentes enim accusant & accusantur, non absentes per cognitorem vel per procuratorẽ. Fateor causas absentiæ reddi posse per procuratorem, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellatio eius per procuratorem agitari potest.

X. Si tutor vel curator, vel magistratus creatus appellauerit.

CErtum est, eũ qui magistratus, id est Duumuir creatur, appellare posse redditurum causas immunitatis, & excusationis suæ. Sed & eum qui ad tutelã vel cu-

rationem vocatur, quanquam huic propriè concessum est ne necesse habeat appellare statim atque creatus est, sed post excusationem non receptam demum ex Constitutione Marci, si retineatur, inquit l.2. id est, si excusatio eius non recipiatur. & quamuis morte eius finiatur tutela vel curatio, tamen heredes eius appellationē peragere debent propter periculum medij temporis, quod agnoscere debent si iustam causam prouocandi non habuit. De magistratu creato est l.1. vt etiam si non iustè appellauerit, periculum medij temporis ad eū pertineat, damnumque Reipublicę quod ex moratoria appellatione contigit, sarciat, si iustè appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel preses ęstimet: quod est ex rescripto Diuorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus, tit.1. in quo, eos æstimaturos, id est principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. Eum qui appellauerit in prouincia defendi.

NOn idem dari Romam profecto appellationis causa, quod profecto Reip. causa, ille enim suæ rei priuatæ causa abest, & nihilominus in alijs causis se in prouincia & patria sua defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorū, licèt interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur, l.8. §. vlti. De vac. muner. quod non ita procedit in absente suæ Reip. causa.

XII. Apud eum à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.

NOn iure recusatur iudex in vna causa, hoc solo prætextu, quod in alia ab eo appellatum sit, quasi iniquo iudice. nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. Et, ad offensum, in contextu, id est, apud offensum, vt l.41. §. sorori, de leg.3. ad heredes, & l.7. De inc. ruin. nauf. ad eum, cuius reciprocum, apud, pro, ad l.43. fam. erc.

XIII. Si

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

DE mortuo appellatore hic titulus est pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet. nã iudicium quod morte non soluitur, in heredem transire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale, in heredem non transit, nisi quid fortè fisci vel alterius intersit, propter quæstionem bonorũ quæ priori sententia publicata sunt, vel propter quęstionem ablatæ pecuniæ. vt in iudicio repetundarum & peculatus, & residuorum. Iudicium quoque de tutore vel curatore, qui à nominatione appellauit, morte soluitur, nisi quid intersit pupilli propter periculum medij temporis vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositę à tutore nomine pupilli, non soluitur morte tutoris. qui nimò heres eius causas appellationis reddere & probare debet ante redditas rationes, non etiam post redditas rationes. nam si tutor post redditas rationes non cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur: & in contextu, rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in §. tutor.

XIIII. *De iure fisci.*

EXpositis iudicijs cum priuatis tum publicis, quæ ꝓficiscuntur ex delictis vel criminibus extraordinarijs a publicis, extrem⁹ actus hic est, vt iura & actiones fiscales et exponat simul ac iura publica Reip. & ciuitatũ ac primum quidẽ, quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versauit & retulit sæpè libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titul. proximo, ei alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quam plurima, id est, de his qui nuntiant aliquid cecidisse in fiscum. Explicantur etiam hoc titulo fisci priuilegia quædam, veluti, vt debitorem debitoris conuenire possit, vt semper habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quæsitis post hypothecam fiscalem, potior

sit fiscus priuato, licet priuati antiquior generalis hypotheca, vt reuocet non tantum alienata in fraudem, sed etiam non acquisita, & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & priuilegijs fisci. Et fiscus, publicum ærarium & publica ratio principis seu imperij.

XV. *De captiuis & postliminio, & redemptis ab hostibus.*

AD fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat. nam captiuorum bona in fiscum coguntur, l.31. suprà titulo proximo, quæ scilicet morientes ibi habuerunt. nam quę apud suos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæq; maximè ad statum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc est vt capti bello fiant serui hostium, vnde captiuos definio, belli iure seruos. Et vt captiui ab hostib. reuersi ad suos, postliminio libertatem & iura sua omnia recipiant. Postliminium, est pristini status, in quo quis fuit ante captiuitatem, reciperatio integra, perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id verò habent regressi ad suos, vt dixi, nō tamen redempti, antequam pretium redemptionis exsoluerint. interim enim redemptori pignoris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur, l. 2. C. de postlim. & redemp. ab host. vel si serui sint, serui sunt redemptoris quoad ei soluatur pretium quod hostibus intulit pro eis.

XVI. *De re militari.*

IVribus captiuitatum & postliminiorum nemo non videt proximam esse tractationem de re militari, id est de disciplina militari, & de delictis pœnisque militum.

XVII. *De Castrensi peculio.*

ET sequi statim aliam de priuilegijs militū, inter quæ præter id, quod de testamentis habuimus lib. XXIX. maximum aliud est de Castrensi peculio. vt non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, vt id nō cōferant fratribus bonorum paternorum inter eos posses-

sione

ſione data, vt actionem & perſecutionem eius habeant inuito patre, vt de eo teſtamentum facere poſſint, cùm tamen de alijs rebus quæ patri non adquiruntur, nec agere poſſint ſine conſenſu patris, nec facere teſtamentum. Item vt miles dando ſe in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in caſtris pridem adquiſiuit, vt commilitonis hereditatem filijſa. adire poſſint iniuſſu patris, vt manumittere ſeruos caſtrenſes. Caſtrenſe peculium, eſt quod militans in caſtris, vel occaſione militiæ adquiſiuit.

XVIII. De veteranis.

A Priuilegijs militum tranſit ad priuilegia veteranorum. Vt ſeparentur à cæteris in pœnis. Vt immunes ſint à muneribus perſonalibus. Vt de caſtrenſi peculio teſtari poſſint. Vt teſtamentum, quod in caſtris fecerint iure militari, valeat intra annũ miſſionis. Et quod habuimus lib. 38. titulo. 12. Veterani, ſunt qui militia honeſtè dimiſſi & ſacramento ſoluti ſunt.

LIB. L. DIGESTORVM.

TIT. I. Ad municipalem, & de incolis.

IVSTINIANVS rectè *Ad municipales* & Baſilica τῶν πολιτῶν. Eſt igitur hic titulus de municipalibus, id eſt, municipibus, & de incolis. Municipes, ſunt liberi homines qui in eadem ciuitate nati ſunt, licèt muneris cum populo Romano participes non ſint, qui tamen olim ſoli municipes dicebantur. Dico, nati, quia origo propriè municipem facit. ſed adoptati & manumiſſi à municipe originario, etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumiſſi patroni originem ſequuntur. Incolæ, ſunt municipes voluntarij, qui in ciuitatem aliquam vel fines eius domicilium ſuum contulerunt, vel etiam qui ab his adoptati aut manumiſſi ſunt. Finis autem huius tituli eſt, vt intelligatur

tur quia ad magistratus municipales & cæteros honores muneraq; publica vocentur inuiti. nec enim alij ad ea vocantur quàm municipes vel incolæ, exceptis oneribus his quę agris vel ædificijs indicuntur, quę agnoscũt possessores etiam si neque ciues sint, neq; incolæ. Et ratio consequentiæ titulorum euidens, quod hũc extremum actum, vt dixi titu. De iure fisci destinarit iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcũq; ciuitatum, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reipub. vt intelligatur quàm sit fisci ius melius vberiusq;. l. 10. 21. §. vlt.

II. *De decurionibus & filijs eorum.*

DEcuriones, sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumũtur Duumuiri, id est, magistratus qui que alios honores in municipio gerant, nõ ex plebeijs, & qui etiam gerant alia quædam munera ciuilia. & hic tit. propriè de his qui in decurionum ordinem adlegũtur, & de dignitate & priuilegijs eorũ in pœnis & quæstionib. quorum omnium participes sunt decurionum filij etiam patribus ordine motis.

III. *De albo scribendo.*

ALbum est numerus siue matricula, vel, vt ex veteribus quidam loquũtur, patricula decurionum. Quo ordine in eo sint proscribẽdi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententijs ferendis, & in honoribus vel muneribus suscipiendis. Sola tamen albi proscriptio decurionem non facit, l. 10. supra titu. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IIII. *De muneribus & honoribus.*

DIuisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumq; decuriones, enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionib. indicuntur. Honor, est administratio Reip. cum dignitate. Munus, est administratio Reipub. sine

ſine dignitate. & vel patrimoniale, ſi ſumptum maxime requirat, vel perſonale, ſi non ſumptum ſed corporis & animi laborem principaliter requirat. l. 1. in patrimoniali, ait, maximè. In perſonali, ſolenniter, ſecundum editionem Flor. ſed vt ſit quod pariter reſpondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodq́; Baſilica exprimunt ita, πρωτοτύπως. Et hos articulos qui addit, nullum facit miſtū munus, qui detrahit tertium genus conſtituat neceſſe eſt. quod & corporis obſequio & patrimonij dāno conſtet. Præter hanc diuiſionem, communia pleraque alia cum ſuperioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. De vacatione & excuſatione munerum.

CAuſæ excuſationum multæ recenſentur hoc titulo, quæ liberant à muneribus perſonalibus & ab honorib. vt ſi quis minor ſit an. 25. vel ſi appellationis cauſa peregrinetur, vel ſi ſit negotiator frumētarius, vel ſi defenſionē Reip. ſuſceperit, & alię quę à munerib. perſonalib. non ab honorib. vt ſi qs maior ſit LXX. an. vel ſi quinq; liberos habeat, pauciſſimæ à muneribus quæ poſſeſſionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excuſationem aliqua differentia. Excuſatio cauſam habet, & legitima eſt. Vacatio nuda eſt, nec leger [illegible]c cauſam aliam habens, quam indulgentiā principis, [illegible]æ etiam ab extraordinarijs tantum muneribus liberat, non ab ordinarijs & legitimis.

VI. De iure immunitatis.

SVperior titulus eſt de cauſis immunitatis. Hic verò de iure, forma, condicione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur, vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur, verbi gratia, immunitate conceſſa nauicularijs an contineantur qui nauis agendę cauſa in naui ſunt, an omnes qui ſunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immuni-

tas, præmij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prędijs fiscalibus, vel publicanus exercendis fisci vectigalibus.

VII. De legationibus.

SPecialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica sua ad principem mittũtur nogotij publici causa, quoniam in eo quædã præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi, l.1. C. eod vt legati si Romæ conueniantur vel in comitatu principis etiam si ibi cõtraxerint ante legationem, vel extra prouinciam suam, priuilegio vtantur reuocandi domum, l.2.§. exceptis. De iudic. vt quamdiu legationis officio Romæ funguntur, nulla propria actione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfunctis biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.

SPecialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis. hoc munus raro vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt putà vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemendi. Curator Reip. iudex est rerum ad ciuitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor, l. vlt. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis, quod legitur in [illegible]ctor. Rem rat. hab. Triboniani est. nam Vlp. scripserat, Neç magister nec curator bonis consensu creditorũ datus. Idem alijs etiam locis magistri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honestioreque ratione amplius non constituerentur magistri bonis vendundis, sed curatores.

IX. De decretis ab ordine faciendis.

SEquitur decurionum munus quod in decernẽdo eo potissimum consistit quod Reip. conducit. Et duæ quidem partes decurionum, curiam seu ordinem faciunt;

unt, quodque eæ decreuerint, ratum est, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creantur magistratus municipales, sed non absq; consensu præsidis, l. 12. De appel. l. 1. §. solent. Quan. ap. sit. creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur salaria professoribus liberalium artiũ & medicis intra numerum constitutum Oratione D. Pij, non temerè quibuslibet iussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temerè largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur, l. 4. nisi forte ante xx. annos factæ sint, vt Traianus Plinio secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur, l. penult. Qui pet. tut.

X. *De operibus publicis.*

SEquitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri. & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factũ est, vel nomine principis. & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. *De nundinis.*

NVndinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarur [illegible]bent, vel, vt in Modestino legendum admonui alias, ἀγορᾶς δίκαιον, sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine, vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquam agris suis impetrant. Et sunt nundinæ, mercatus qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu quē feriarum diem veteres esse voluerunt. id est vacationũ à forensibus negotijs sed postea lege Hortensia placuit, ne esset feriatus, vt rustici qui in vrbem venirent mercium suarum vendundarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit. nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere. Quod

Quod manumittere, non ideo arguitur recte non esse ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet. est enim hæc iurisdictio voluntaria, nō contentiosa. Quod iudicia addicere, id est dare, hoc satis arguit nundinas non esse ferias.

XII. *De pollicitationibus.*

INter iura & priuilegia municipiorum hoc etiam est, vt ex pollicitatione eis debeatur, si modo iuste recusari non possit, l. 6. §. plane. De mun. & hono. vt si Reipubl. pollicitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernendum, vel ob incendium aut alium casum quem ciuitas passa est, vel etiam sine causa, & cœperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam nudo Reipub. debētur vsuræ pecuniæ creditæ, l. etiam De vsur. Pactum, est promissum quod fit interroganti citra stipulationem. Pollicitatio, est promissum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum quod Deo fit, ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum, vt soli patresfa. ex eo obligentur quasi actu solenni (nam & præsentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filiusfamilias, & seruus iussu eius in cuius potestate sunt, & secundum ius Virgilius, Ipse pater, inquit, famulam voueo.

XIII. *De varijs & extraordinarijs cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicetur.*

SAlaria quæ diximus constitui decreto decurionum tit. IX. extra ordinem peti, id est per prætorem aut præsidem non dato iudice speciali, hic titulus declarat, non ea tantum quæ Resp. debet liberalium artium professoribus & medicis, sed & quæcumque à quocumque salaria debentur, honoraria, mercedes, etiam quæ debentur procuratoribus, l. 7. Mand. l. 1. l. 17. C. eodem. & debentur, vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo salarium, l. vlt. De obligationibus & actionibus si modo certa sit pollicitatio.

nam

nam ex incerta pollicitatione non est actio, d.l.17. nec ex voto incertæ pecuniæ, apud Liuium XXXI. De municipibus, & de incolis est cognitio præsidum extraordinaria, de quibus dixit ante l. pen. Ad municip. atq; etiã de pollicitationib⁹ in municipia factis, l. 8. sup. tit. prox. & hæc præcipua causa his adiungendi cognitionem de salarijs, atq; etiam alias in l.2. quæ omnes ferè ad publicam vtilitatem spectant. Additur quoque de varijs cognitionibus summa diuisio, in l.2. vt ob eã rem mihi placuerit magis indicis scriptura, *De varijs & extraordinarijs cognitionibus*. nam & Iustinianus, *de diuersis cognitionibus*. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum est, l. vltim. §. iudicandi De munerib. & honorib. l. penultim. De vacat. muner. etiam non omninò male repetitur plenius ex l. 5. De obligat. & actio. ordinaria actio quasi ex maleficio, quæ aduersus eum iudicem qui perperam per imprudentiam iudicauit, concipitur in bonum & æquum. Ex hac enim causa iudex litem suam facit, adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicẽte eo is cuius interest vertere totam litem possit, hoc enim est litem suam facere, vel causam suam facere, vt in l.2. C. Th. quor. app. non recip.

XIIII. *De proxeneticis.*

PRoxenetica, sunt præmia quæ debẽtur pararijs & interpretibus, quorum beneficio inter duos pluresve neg[illegible] contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ, vel amicitiæ, v[illegible] iudici adsessor adiungitur, quæ non promissa extra ordinem petuntur. Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinariæ, atque adeo pars superioris.

XV. *De censibus.*

DE iure publico restabat hoc tantum, vt census rationem explicaret, pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere principi, vel pop. Rom. l.21. §. vltim. De an. leg. Censum dicimus publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebantur, quia & duplex tribu-

tributum, soli, & capitis. l. vlt. hoc titu. l. 32. §. vlt. De vsufruct. leg. & Festo tributorum collatio alia in capite, alia ex censu.

XVI. De verborum significatione.

DE verborum significatione, & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorum superiorum. nullam enim ferè partem vel quęstionem iuris paulò latiorem habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minimè relatis, veluti, ostentum, detestatio, subsignatum, & alia pleraque. Scripsi autem de verborum significatione, vt erat in Florent. quas semper obseruauimus quãtum potuimus debuimusque religiosissimè, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorum, vt in Basilicis περὶ ῥημάτων σημασίας. Commẽdationem tituli adfectauit qui adiecit, Et rerum, nimirum quod verba sint rerum notæ, nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio lib. XIII. libri rerum verborumque veterum, & ita quoque inscriptus est Codicis lib. 6.

XVII. De diuersis regulis iuris antiqui.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris, atque etiam eius quod supra relatum non est, varię sententiæ & regulæ hoc titulo proponuntur, id est multarum rerum quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerumq; fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iamdiu popul[9] vsus est, minimè abrogatum Constitutionibus Iustiniani. nec enim hic inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput sequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. 1. C. Th. de fide inst. Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere: non quæ veterum regula l. 1. §. veteres. De adqu. pos. Per seruum hereditā-

reditarium non posse adquiri quod sit eiusdem hereditatis. Possim recensere complures alias: sed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod leges vel constitutiones induxerunt, sed antiquã prudentiam iuris auctorum, vt est in l.21. C. de furt. & consonã Iurisconsultorum definitionem, in l. vlt. C. Th. de diu. res. qualis est regula Catoniana, & quę certissima iuris regula §. non autem. Insti. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. si verò. Instit. de satisd. Neminem rei alienæ defensorem idoneum esse sine satisdatione, & quæ veteribus Iurisconsultis adscribitur, l. veteribus, De pact. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cæteræ quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam, l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissimas videri. nam quod est in l.28. Constitutio est Diui Pij, non regula iuris, aut si ea Constitutio est regula, & quælibet Constitutio igitur alia. eadem causa Constitutionis relatæ. l. 101. & responsi Neratij l.191. Lex autem LXII. definitio est hereditatis, & LXV. soritis, frustrà repetitæ ex titulo superiore, aut si hereditatis & soritis definitio est regula, & quælibet alia igitur. Deo sit laus. Ex quibus egi opus iuris studiosis longè vtilissimum.

In libros XII. Codicis idem efficiam, cum erit ocium.

FINIS.